

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний політехнічний університет

В. В. Корнєшук, Т. Д. Федірчик

**ПРОФЕСІЙНА
ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Навчальний посібник

Одеса – 2018

УДК 378: 371.15
ББК 74.58

К 67

*Рекомендовано до друку
вченою радою Одеського національного політехнічного університету
(протокол № 1 від 29.08.2018 р.)*

Рецензенти:

Гузій Наталя Василівна – доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри педагогічної творчості Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Шевченко Наталя Федорівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології освітньої діяльності Запорізького національного університету.

Корнещук В. В., Федірчик Т. Д. Професійна підготовка фахівців у закладах вищої освіти: навчальний посібник. – Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2018. – 110 с.

В навчальному посібнику висвітлено психолого-педагогічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Призначений для магістрантів непедагогічних спеціальностей.

УДК 74.58
ББК 74.58

© Корнещук В. В., Федірчик Т. Д., 2018

ЗМІСТ

Вступ	4
РОЗДІЛ 1. ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
Тема 1. Теоретичні засади професійної підготовки фахівців у ЗВО	5
Тема 2. Форми професійної підготовки фахівців у ЗВО	11
Тема 3. Сучасні педагогічні технології та їх застосування в професійній підготовці фахівців у ЗВО	21
Тема 4. Педагогічний контроль в системі професійної підготовки фахівців у ЗВО	26
Тема 5. Виховання майбутніх фахівців в процесі професійної підготовки у ЗВО	32
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
Тема 6. Майбутній фахівець як об'єкт і суб'єкт професійної підготовки у ЗВО	39
Тема 7. Викладач як суб'єкт управління професійною підготовкою фахівців у ЗВО	44
Тема 8. Педагогічна взаємодія в системі професійної підготовки фахівців у ЗВО	52
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКУМ	
Тема 1. Місце педагогіки в системі педагогічних наук та її зв'язок з іншими науками	57
Тема 2. Методологія навчання у ЗВО	58
Тема 3. Методика навчання у ЗВО та її особливості	61
Тема 4. Тестовий контроль навчальних досягнень студентів як засіб педагогічного контролю у ЗВО	63
Тема 5. Педагогічна майстерність викладача ЗВО	64
Тема 6. Роль педагогічного експерименту в професійній підготовці фахівців у ЗВО	69
Тема 7. Педагогічний конфлікт та його вирішення	72
Тест-контроль навчальних досягнень студентів	77
Список використаних джерел	90
Додатки	92

Вступ

Запропонований навчальний посібник призначений для студентів непедагогічних спеціальностей, які навчаються в магістратурі у закладах вищої освіти (ЗВО).

Метою навчального посібника є:

– ознайомлення студентів з основними педагогічними і психологічними законами та закономірностями, категоріями педагогіки і психології; психолого-педагогічними особливостями навчально-виховного процесу у ЗВО, методами і формами його організації, сучасними педагогічними технологіями; засобами виховання та розвитку особистості;

– формування в студентів інтересу і готовності до самостійного пізнання проблем дидактики, теорії і методики професійної освіти, сучасних тенденцій розвитку освіти та інтеграційних процесів у ній шляхом опанування засад загальної методології педагогічного знання та методики психолого-педагогічної діагностики;

– розвиток педагогічних здібностей студентів;

– причеплення навичок застосування набутих знань у процесі професійної підготовки фахівців у ЗВО, втілення їх в подальшу викладацьку діяльність.

Навчальний посібник складається з трьох розділів. В першому з них розкриті дидактичні, а в другому – психологічні засади професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Теоретичний матеріал *1-2 розділів* висвітлений в межах 8 тем і структурований за навчальними питаннями. До кожної з тем студентам запропоновані контрольні питання та завдання для самостійного опрацювання. Одне з таких завдань передбачає укладання студентом методичної розробки заняття на запропоновану тему. *Третій розділ* – практикум, в якому представлені практичні завдання, що розширюють обізнаність студентів з теоретичних положень, представлених у розділах 1-2. Перевірити ступінь засвоєння навчального матеріалу студентам допоможе *тест-контроль* (усвідомлено поданий авторами без відповідей). Також в початковому посібнику поданий *список використаних джерел*, що допоможе читачу більш розгорнуто ознайомитись з теоретичним матеріалом, представленим авторами у стислому вигляді. В *додатках* розміщені вимоги до оформлення методичної розробки заняття; різноманітні тести, що мають на меті зацікавити студентів до вивчення навчального матеріалу і дозволять їм провести самодіагностування за різними психологічними методиками, зокрема перевірити свою готовність до педагогічної діяльності.

Сподіваємось, що навчальний посібник буде цікавим і корисним не тільки студентам другого (магістерського) рівня вищої освіти, але й викладачам психолого-педагогічних дисциплін.

РОЗДІЛ 1

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Тема 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗВО

Навчальні питання:

1. Професійна підготовка фахівців у ЗВО та особливості її організації
2. Закономірності та принципи професійної підготовки фахівців у ЗВО
3. Методи і засоби професійної підготовки фахівців у ЗВО

1. Професійна підготовка фахівців у ЗВО та особливості її організації

Професійна підготовка у ЗВО – це цілеспрямований процес формування в майбутніх фахівців знань, умінь, навичок, якостей і практичного досвіду, необхідних для успішного вирішення завдань професійної діяльності.

Педагогічний процес у ЗВО – це цілеспрямована, мотивована, спеціально організована та змістовно насичена система взаємодії суб'єктів та об'єктів навчально-виховного процесу, що має на меті професійну підготовку майбутніх фахівців.

Найважливішими компонентами педагогічного процесу є навчання й виховання, що передбачають особистісний і професійний розвиток майбутніх фахівців.

Учасниками педагогічного процесу є суб'єкти – викладачі та об'єкти – студенти. В межах педагогічного процесу між ними встановлюється суб'єкт-об'єктна взаємодія.

Викладання – це діяльність викладача, спрямована на управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних закономірностей, принципів, методів, організаційних форм і засобів навчання.

В процесі викладання перед студентами ставляться пізнавальні завдання, що дозволяє здобувати нові знання і вміння; організовується самостійна робота із засвоєння, закріплення і застосування здобутих знань, умінь, навичок; проводиться перевірка їх якості.

Учіння – це цілеспрямований процес засвоєння студентами знань, умінь і навичок, регламентований навчальними планами і програмами.

Процесуальними компонентами педагогічного процесу у ЗВО виступають: мета, принципи, зміст, форми, методи, результат.

Загальна мета педагогічного процесу у ЗВО регламентована передусім державним (соціальним) замовленням на фахівця. Конкретна мета педагогічного процесу у ЗВО зумовлена певною навчальною дисципліною, її метою та місцем у системі професійної підготовки майбутнього фахівця.

Результатом педагогічного процесу як і системи професійної підготовки майбутніх фахівців загалом є професійні знання, вміння, навички майбутнього фахівця, що забезпечують його підготовленість до здійснення професійної діяльності.

Організація педагогічного процесу у ЗВО відбувається за такими етапами:

1. *Підготовчий етап* – передбачає:

- аналіз мети, змісту та наявних умов навчання;
- аналіз навчально-методичного забезпечення;
- вибір форм, методів, засобів і прийомів навчання;
- планування педагогічного процесу (розробка планів-конспектів кожного навчального заняття);
- розподіл часу на реалізацію запланованого.

2. *Основний етап* (безпосередня реалізація запланованого) – передбачає:

- формулювання мети та завдань навчальної діяльності, їх усвідомлення студентами;
- використання запланованих форм, методів, засобів організації педагогічного процесу (викладання та учіння);
- застосування заходів щодо заохочення та контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів.

3. *Завершальний етап* – передбачає:

- контроль результатів професійної підготовки студентів;
- з'ясування відповідності результатів педагогічного процесу його меті;
- аналіз суб'єктами та об'єктами педагогічного процесу його переваг та недоліків;
- аналіз причин та чинників, що вплинули на отримані результати.

2. Закономірності та принципи професійної підготовки фахівців у ЗВО

Закономірності навчання – це об'єктивні, усталені та значущі зв'язки, що зумовлюють ефективність навчального процесу.

Закономірності навчання у ЗВО (за І. Підласим) можна розподілити на:

- *загальні* – свідчать про взаємозалежність мети, змісту, методів навчання і його ефективність;
- *дидактичні* – свідчать про залежність результатів навчання від способу участі студентів у навчальній діяльності;
- *гносеологічні* – встановлюють закономірності між продуктивністю педагогічного процесу та потребами студентів у навчанні; обсягом практичних знань і вмінь студентів та ступенем проблемності навчання, активністю студентів у вирішенні навчальних проблем;
- *психологічні* – свідчать про залежність продуктивності навчання від зацікавленості студентів щодо нього, їх здатності до самонавчання, особливостей мислення, пам'яті тощо;

– *соціологічні* – свідчать про те, що розвиток окремого індивіда зумовлений розвитком інших індивідів, з якими він перебуває у прямому або опосередкованому спілкуванні;

– *організаційні* – свідчать про залежність ефективності навчання від його організації, ставлення студентів до навчання, стану їх здоров'я та режиму розумової діяльності.

Процес навчання базується не тільки на визначених вище закономірностях, але й на теоретично обґрунтованих та практично перевірених дидактичних принципах – принципах навчання.

Принцип навчання (від лат. *principium*) – це основні положення, що визначають зміст, організаційні форми і методи навчання.

Принципи навчання розподіляють на загальнодидактичні і специфічні.

До загальнодидактичних принципів навчання у ЗВО відносять:

- принцип науковості;
- принцип системності і послідовності навчання;
- принцип доступності навчання;
- принцип зв'язку навчання з життям;
- принцип активності і свідомості у навчанні («золоте правило»

дидактики);

- принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок;
- принцип індивідуалізації навчання;
- принцип емоційності навчання.

До специфічних принципів навчання у ЗВО відносять:

- принцип єдності навчальної і наукової навчальної діяльності кафедр і викладачів;
- принцип участі студентів у науково-дослідній роботі;
- принцип органічної єдності теоретичної і практичної підготовки студентів;
- принцип урахування в процесі навчання особистісних можливостей кожного студента.

Всі принципи навчання щільно взаємопов'язані і взаємозумовлені один одним, що свідчить про необхідність їх комплексного використання в процесі викладання.

3. Методи і засоби професійної підготовки фахівців у ЗВО

Метод навчання – це спосіб упорядкування взаємопов'язаних діяльностей викладача та студентів, спрямованого на досягнення поставлених вищою школою цілей.

Методи навчання у ЗВО відрізняються від методів шкільного навчання, оскільки призначені не тільки для передавання і сприйняття знань, але й для проникнення у процес розвитку науки, розкриття її методологічних засад.

Методи навчання слід відрізняти від методів учіння.

Метод учіння – це спосіб пізнавальної діяльності студентів, зорієнтований на творче оволодіння знаннями, вміннями й навичками та

вироблення студентами світоглядних переконань під час навчальних занять та самостійної роботи.

Методи учіння розподіляють на виконавські, репродуктивні, продуктивно-практичні, частково-пошукові, пошукові (за М. Махмутовим).

Методи навчання та методи учіння мають специфічні особливості, є відносно самостійними, але розглядаються в єдності.

В дидактиці існує чимало *класифікацій методів навчання*, що базуються на різних критеріях класифікації, а саме:

– *за джерелом передавання і характером сприймання інформації* (за С. Петровським, Е. Галантом):

– словесні – передбачають формування знань через спілкування (наприклад, бесіда, розповідь, навчальна дискусія, інструктаж);

– наочні – передбачають використання зображень об'єктів і явищ (наприклад, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження тощо);

– практичні – передбачають різні види діяльності викладача і студентів (наприклад, виконання вправ, лабораторних і практичних робіт);

– *за основними дидактичними завданнями* (за М. Даниловим, Б. Єсіповим) – методи оволодіння знаннями, методи формування вмінь і навичок, методи застосування здобутих знань, умінь і навичок;

– *за характером пізнавальної діяльності* (за І. Лернером, М. Скаткіним) – пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемні, частково-пошукові, дослідницькі.

Більш докладну класифікацію методів навчання пропонує Ю. Бабанський:

<i>Методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності</i>	<i>Методи стимулювання навчальної діяльності</i>	<i>Методи контролю і самоконтролю у навчанні</i>
пояснення; інструктаж; розповідь; лекція; бесіда; робота з підручником; ілюстрування; демонстрування; самостійне спостереження; вправи; лабораторні, практичні і дослідні роботи;	навчальна дискусія; забезпечення успіху в навчанні; пізнавальні ігри; створення ситуації інтересу в процесі викладання; створення ситуації новизни; опора на життєвий досвід студента; стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні;	усний; письмовий; тестовий; графічний; програмований; самоконтроль; самооцінка.

Кожен викладач використовує також інші методи, не представлені наведеними вище класифікаціями, наприклад індукцію і дедукцію, методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, конкретизації, виділення головного тощо.

Успішність процесу навчання, ефективність використання в ньому різних методів навчання значною мірою залежить від вибору засобів навчання.

Засіб навчання – це сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, що забезпечують реалізацію педагогічного процесу.

Найбільш поширеними засобами навчання є слово викладача і підручник. Так, за допомогою слів викладач не тільки надає навчальний матеріал, але й організовує процес засвоєння студентами знань, формує в них необхідні вміння і навички. Слово викладача спонукає студентів до роздумів над навчальним матеріалом, сприяє його усвідомленню й осмисленню.

Підручник допомагає студентам поновити у пам'яті здобуті на заняттях знання, повторити та закріпити їх, забезпечує виконання студентами самостійних робіт тощо.

Засоби навчання досить різноманітні та виконують в педагогічному процесі низку *функцій*, а саме:

- замінюють викладача як джерело знань (кінофільми, аудіозаписи, презентації та ін.);

- конкретизують, уточнюють, поглиблюють відомості, що їх повідомляє викладач (рисунок, карти, таблиці та інший наочний матеріал);

- виступають безпосередніми об'єктами вивчення, дослідження (машини, прилади, хімічні речовини, об'єкти живої природи тощо);

- виступають «посередником» між студентами і природою або виробництвом у тих випадках, коли їх безпосереднє вивчення неможливе або утруднене (препарати, моделі, колекції та ін.);

- формують у студентів навчальні та професійні вміння та навички (прилади, інструменти та ін.);

- виступають символічними (знаковими) засобами (історичні та географічні карти, технічні креслення, графіки, діаграми тощо).

Для успішного засвоєння студентами знань використовують також *технічні засоби навчання*, до яких належать: засоби статичної та динамічної проєкції, фонозасоби тощо (кінопроєктори, діапроєктори, відеотехніка, комп'ютери, магнітофони та ін.).

Залежно від того, які органи чуття задіяні для сприйняття навчальної інформації, технічні засоби навчання поділяють на аудійовані та візуальні. Найбільш ефективними визнані аудіовізуальні технічні засоби навчання, що дозволяють зображення супроводжувати текстом або звуковий ряд – ілюстраціями.

Контрольні питання за темою:

1. Дайте визначення поняття «професійна підготовка фахівців у ЗВО»
2. Дайте визначення поняття «педагогічний процес у ЗВО» та назвіть його загальні та процесуальні компоненти
3. Визначте учасників педагогічного процесу
4. Дайте визначення поняттям «викладання» та «учіння». Проаналізуйте, чи може учіння розглядатись окремо від викладання?
5. Визначте загальну і конкретну мету педагогічного процесу
6. Назвіть та схарактеризуйте етапи педагогічного процесу у ЗВО

7. Визначте результат педагогічного процесу (системи професійної підготовки майбутніх фахівців) у ЗВО
8. Дайте визначення поняття «закономірності навчання» та схарактеризуйте закономірності навчання за класифікацією І. Підласого
9. Дайте визначення поняття «принципи навчання»
10. Назвіть та схарактеризуйте загальнодидактичні принципи навчання
11. Назвіть та схарактеризуйте специфічні принципи навчання
12. Дайте визначення поняттям «метод навчання» та «метод учіння». Визначте принципи відмінності між ними
13. Назвіть критерії, за якими відбувається класифікація методів навчання
14. Схарактеризуйте словесні, наочні та практичні методи навчання та вкажіть критерій, за яким побудовано таку класифікацію методів навчання
15. Назвіть методи навчання, що відповідають класифікації за основними дидактичними завданнями
16. Назвіть методи навчання, що відповідають класифікації за характером пізнавальної діяльності
17. Наведіть приклади методів організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності студентів (за Ю. Бабанським)
18. Наведіть приклади методів стимулювання навчальної діяльності студентів (за Ю. Бабанським)
19. Наведіть приклади методів контролю і самоконтролю студентів у навчанні (за Ю. Бабанським)
20. Дайте визначення поняття «засіб навчання» і схарактеризуйте найбільш поширені засоби навчання
21. Назвіть функції, які виконують засоби навчання в педагогічному процесі
22. Наведіть приклади технічних засобів навчання

Завдання для самостійного опрацювання:

Завдання 1. Проаналізуйте запропоновані твердження та оберіть те з них, яке, на вашу думку, відображає взаємозв'язок принципів науковості і доступності навчання:

– взаємозв'язок науковості і доступності навчання зумовлений ступенем і характером труднощів, яких зазнають студенти в процесі навчання; науковий матеріал має викликати у студентів розумове напруження;

– сутність взаємозв'язку науковості і доступності навчання полягає в тому, щоб для студентів всі наукові знання були доступні;

– у взаємозв'язку науковості і доступності навчання відображена вимога полегшити студентам засвоєння наукових знань. З науки в навчальні програми слід відбирати такий матеріал, який легко засвоюється студентами певного курсу навчання;

– будь-які по-справжньому наукові знання доступні студентам, лише псевдонаука є недоступною; саме в цьому полягає взаємозв'язок науковості і доступності навчання.

Завдання 2. Проаналізуйте запропоновані твердження та оберіть те з них, яке, на вашу думку, відображає принцип свідомості й активності у навчанні:

– принцип свідомості й активності у навчанні вимагає, щоб викладач виявляв високу активність в навчальному процесі, а студенти усвідомлено сприймали знання;

– будь-яка активність студента в процесі навчання призводить до усвідомленого засвоєння знань;

– якщо студент навчений свідомо ставитись до навчання, то він бути виявляти активність в процесі навчання;

– глибоке розуміння потреби у певних знаннях, організація самостійної пізнавальної діяльності студентів призводять до їх психологічної активності та усвідомленої навчальної діяльності.

Завдання 3. Ознайомтесь із останньою редакцією Закону України «Про вищу освіту» та надайте визначення поняттям: «вища освіта», «якість вищої освіти», «якість освітньої діяльності», «галузь знань», «заклад вищої освіти», «кваліфікація», «освітня діяльність». Законспектуйте означення цих понять, адже їх розуміння дозволить Вам успішно відповісти на запитання тесту навчальних досягнень.

Тема 2

ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗВО

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика форм організації навчального процесу у ЗВО

1.1. Лекції та методика їх проведення

1.2. Семінарські, практичні і лабораторні заняття та методика їх проведення

1.3. Методика організації та проведення індивідуальних занять

1.4. Самостійна робота студентів

2. Науково-дослідна робота студентів

3. Практика студентів

1. Загальна характеристика форм організації навчального процесу у ЗВО

Форма організації навчання – це зовнішнє вираження цілеспрямованої та обмеженої в часі взаємодії викладача зі студентами, спрямованої на формування знань, умінь, навичок майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки.

У педагогічному процесі ЗВО виокремлюють такі форми організації навчання:

– лекція;

– семінарське заняття;

– практичне заняття;

- лабораторне заняття;
- факультатив, спецкурс, спецсеминар;
- колоквиум;
- самостійна навчально-пізнавальна робота студентів;
- науково-дослідна робота студентів;
- практика студентів (навчальна, навчально-виробнича, виробнича, переддипломна та ін.).

Розкриємо зміст кожної із зазначених форм організації навчання більш докладно.

1.1. Лекції та методика їх проведення

Лекція (від лат. *lectio* – читання) – логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, теми чи розділу навчальної дисципліни.

Як провідна форма організації навчання у ЗВО лекція виконує низку *функцій* (за А. Алексюк, З. Курлянд):

- *інформаційну* – забезпечує передавання адаптованої для студентів інформації;
- *орієнтовну* – розкриває генезис теорій, ідей, причин їх виникнення і розвитку;
- *пояснювально-роз'яснювальну* – розкриває сутність наукових категорій, понять і термінів;
- *переконувальну* – передбачає формування у студентів наукових поглядів і переконань шляхом логічної аргументації навчальної інформації;
- *систематизуючу* – передбачає структурування змісту навчальної дисципліни;
- *стимулюючу* – спрямована викликати зацікавленість студентів до навчальної інформації;
- *виховну та розвивальну* – передбачає оцінювання явищ, фактів, процесів, що вивчаються на лекції; розвиток мислення, уваги, уяви, пам'яті студентів.

Лекції повинні відповідати таким *загальним вимогам*:

- змістовність;
- науковість;
- інформативність;
- доказовість та аргументованість;
- емоційність;
- активізація мислення студентів (шляхом запитань для роздумів);
- чітка структура і логіка розкриття інформації;
- виокремлення головних думок і положень, висновків, їх повторення в різних формулюваннях;
- доступність (виклад матеріалу зрозумілою літературною мовою з використанням наочних засобів).

Єдиної методики проведення лекцій не існує. Проте, готуючись до проведення лекції, викладач має не тільки дотримуватися загальних вимог щодо неї, але й продумати, яким чином він зможе:

- довести до студентів мету лекції та мотивувати їх на вивчення лекційного матеріалу;

- забезпечити доступність і водночас науковість викладу навчальної інформації;

- налагодити живий контакт зі студентами і забезпечити зворотний зв'язок з ними;

- підсумувати кожне навчальне питання лекції та вмотивовано перейти до наступного;

- навчити студентів слухати себе;

- створити на лекції проблемні ситуації та ін.

Успішність проведення лекції залежить також від обладнання робочих місць викладача і студентів, можливостей використання наочних і технічних засобів навчання, дотримання регламенту заняття тощо.

Лекції класифікують за різними критеріями, зокрема:

- *за дидактичними завданнями* (за А. Алексюк, Т. Галушко,

З. Курлянд):

- вступні;

- тематичні;

- настановчі;

- оглядові;

- заключні;

- *за способом викладу навчального матеріалу* (за А. Алексюк):

- проблемні;

- лекції-візуалізації;

- бінарні лекції;

- лекції-дискусії;

- лекції із заздалегідь запланованими помилками;

- лекції-прес-конференції.

Незалежно від виду, кожна лекція будується за певною структурою та містить вступ, основну частину і висновки. Обсяг і зміст навчального матеріалу лекції добираються відповідно до чинної навчальної програми та підручника з певної дисципліни.

Лекція покликана не тільки формувати у студентів знання з певної наукової галузі, але й визначати напрями, зміст і характер інших організаційних форм навчання: семінарів, практичних і лабораторних занять, самостійної роботи студентів тощо.

1.2. Семінарські, практичні і лабораторні заняття та методика їх проведення

Семінарське заняття (від лат. *seminarium* – розсадник) – це вид начального заняття у ЗВО, що передбачає самостійне вивчення студентами за завданням викладача окремих тем і питань лекційного курсу з наочним оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді або повідомлення.

Залежно від ролі семінарських занять і завдань, що вони вирішують в межах професійної підготовки фахівців певного профілю, їх поділяють на семінарські заняття (за С. Зінов'євим), що:

- мають на меті поглиблене вивчення певної навчальної дисципліни та дисциплін, тематично з нею пов'язаних;
- передбачають ґрунтовне опрацювання окремих тем навчальної дисципліни;
- носять дослідницький характер, передбачають поглиблене вивчення певних наукових проблем, не пов'язаних за своєю тематикою з лекційним курсом.

Незалежно від завдань і змісту семінарські заняття поділяють на просемінари (підготовчі семінари) і власне семінари.

Просемінар – це вид семінарського заняття, що передбачає аудиторну роботу студентів під керівництвом викладача, спрямовану на оволодіння вміннями і навичками самостійної роботи з підготовки до безпосередньої участі в семінарах.

Отже, просемінари передують семінарам і відіграють вступну, підготовчу роль щодо них. Головним завданням просемінару є вироблення у студентів умінь і навичок роботи з підручником, першоджерелами, реферування наукових джерел, укладання тез та ін.

Семінар – це вид семінарського заняття практичного характеру, спрямованого на поглиблене опрацювання теоретичного матеріалу.

Головним завданням семінару є активізація пізнавальної діяльності студентів, формування в них логічного мислення і самостійності суджень, умінь обстоювати власні думки та аргументувати їх на основі наукових фактів.

Серед семінарів найбільш поширеними є такі їх *різновиди* (за А. Алексюк, А. Бондар):

- розгорнута бесіда;
- доповідь (повідомлення);
- обговорення рефератів і творчих робіт;
- коментоване читання;
- диспут;
- конференція.

Вибір викладачем різновиду семінару зумовлюється багатьма чинниками, серед яких: мета заняття і зміст навчального матеріалу; рік навчання студентів (молодші, середні чи старші курси); рівень підготовки студентів; педагогічна майстерність викладача тощо.

Однією з найбільш поширених форм організації навчання у ЗВО є практичні заняття (практикуми).

Практичне заняття (від грец. *prakticos* – діяльний) – це форма навчального заняття у ЗВО, під час якого викладач організує детальний розгляд окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує у студентів уміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання спеціально дібраних завдань.

Зазвичай практичні заняття передбачають розв'язування задач, виконання вправ, розрахунково-графічних робіт, а також побудову графіків, схем, діаграм.

Структура практичного заняття передбачає:

- вступне слово викладача;
- пояснення питань, незрозумілих студентам;
- заплановану практичну частину заняття;
- завершальне слово викладача.

Ефективною формою організації навчального процесу у ЗВО є лабораторні заняття, що базуються на самостійній роботі студентів.

Лабораторне заняття – це форма навчального заняття у ЗВО, під час якого студенти під керівництвом викладача проводять природничі або імітаційні експерименти (досліди) з метою підтвердження окремих теоретичних положень певної навчальної дисципліни; набувають практичних навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою; оволодівають методикою проведення експериментальних досліджень.

Основними завданнями лабораторних занять є такі:

- поглиблення та уточнення знань, здобутих студентами на лекціях та під час самостійної роботи;
- формування інтелектуальних якостей студентів, умінь планувати, аналізувати та узагальнювати;
- опанування техніки;
- здобуття первинного досвіду організації виробництва та управління ним.

Структура лабораторного заняття передбачає:

- попередній контроль готовності студентів до виконання конкретної лабораторної роботи;
- виконання конкретних завдань лабораторної роботи й оформлення індивідуального звіту;
- оцінювання викладачем результатів роботи студентів.

1.3. Методика організації та проведення індивідуальних занять

Індивідуальне навчальне заняття – це вид навчального заняття у ЗВО, що організується за окремим графіком з окремими студентами і спрямоване на підвищення рівня їх підготовки та розкриття потенційних творчих здібностей.

До індивідуальних навчальних занять відносять факультативи, спецкурси і спецсемінари, консультації, колоквиуми тощо.

Факультатив (від франц. *facultative* – необов'язковий, від лат. *facultas* – можливість, здатність) – це навчальна дисципліна, що вивчається студентами ЗВО за бажанням, і має на меті поглиблення й розширення їхніх наукових і прикладних знань.

Факультативні заняття сприяють розвитку у майбутніх фахівців творчих здібностей, оскільки студенти обирають їх за власним бажанням, відповідно до своїх нахилів та інтересів.

Спецкурс – це навчальна дисципліна, яка вивчається студентами на старших курсах і має на меті оволодіння вузькоспеціальними, новітніми

знаннями з конкретної наукової галузі, а також уміннями і навичками, актуальними для певної спеціалізації.

Отже, під час викладання спецкурсу висвітлюються новітні досягнення й актуальні проблеми певної наукової галузі; глибоко й докладно розкриваються ті розділи і питання, що становлять найбільший інтерес та недостатньо висвітлені в науковій літературі; визначаються перспективи й напрями розвитку наукової галузі тощо. Тому керівник спецкурсу має бути висококваліфікованим фахівцем в цій науковій галузі, проводити науководослідну роботу за тематикою спецкурсу.

Важливо, щоб спецкурс був пов'язаний із загальним курсом та іншими навчальними дисциплінами.

Спецсемінар – це навчальна дисципліна, яка вивчається на старших курсах в межах певної спеціалізації і передбачає оволодіння студентами спеціальними засобами професійної діяльності в обраній для спеціалізації галузі науки або практики.

Залучені до спецсемінару студенти під керівництвом викладача розширюють та поглиблюють свої знання з певної наукової проблеми; вчаться робити наукові доповіді; виступають з рецензіями; беруть участь в колективних обговореннях доповідей тощо.

До спецсемінарів залучають відомих учених, фахівців певної галузі, працівників наукових установ, підприємств та інших організацій. Тому спецсемінар виступає певною науковою школою, розвиває у студентів мислення і творчі здібності.

Консультація (від лат. *consultatio* – звертання за порадою) – це форма індивідуального навчального заняття, що передбачає надання студентам потрібної допомоги у засвоєнні теоретичних знань і виробленні практичних умінь і навичок шляхом відповіді викладача на конкретні запитання або пояснення окремих теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування.

Консультації проводять викладачі, які читають відповідну навчальну дисципліну, за графіком, встановленим кафедрами ЗВО. Консультації можуть надаватись окремим студентам або групам студентів.

Колоквіум (від лат. *colloquium* – розмова, бесіда) – це форма індивідуального навчального заняття, що передбачає з'ясування рівня засвоєння студентами знань, оволодіння вміннями і навичками з окремої теми чи розділу.

Колоквіуми проводяться у позааудиторний час. В процесі співбесіди з групою студентів викладач з'ясовує рівень засвоєння навчального матеріалу, що дозволяє вносити корективи в лекційний курс і практичні заняття з дисципліни.

1.4. Самостійна робота студентів

Знання, отримані під час лекційних, практичних і лабораторних занять, стають надбанням студентів лише за умови, що він доклав для їх набуття власні розумові й практичні зусилля. Тому самостійна робота є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО.

Самостійна робота студентів – це навчальна діяльність, що відбувається на заняттях або в позааудиторний час за завданням викладача, під його методичним керівництвом і контролем, але без його безпосередньої участі.

Організація самостійної роботи студентів передбачає чітке планування, систематичний контроль і оцінювання її результатів.

Можна виокремити різні *класифікації видів самостійної роботи студентів*, що базуються на різних критеріях класифікації, а саме:

– **за місцем і часом проведення, характером керівництва з боку викладача і способом контролю за її результатами:**

- самостійна робота студентів на аудиторних заняттях;
- позааудиторна самостійна робота (самостійні заняття студентів);
- самостійна робота студентів під контролем викладача (індивідуальні заняття з викладачем);

– **за рівнем обов'язковості** (за В. Буряк):

– обов'язкова самостійна робота, передбачена навчальними планами і робочими навчальними програмами дисциплін (виконання домашніх завдань, написання курсових і дипломних робіт, а також виконання завдань, передбачених виробничою або переддипломною практикою);

– бажана самостійна робота (науково-дослідна робота студентів, що передбачає проведення досліджень, збирання наукової інформації та її аналіз, участь у наукових конференціях, підготовка статей або тез тощо);

– добровільна самостійна робота (робота в позааудиторний час, участь в олімпіадах різного рівня, конкурсах та ін.);

– **за видами діяльності:**

– навчально-пізнавальна (шляхом мислення, аналізу, синтезу тощо);

– професійна (конкретні дії студента, що їх виконують фахівці певного профілю);

– **за рівнем мотивації студентів:**

– самостійна робота низького рівня мотивації (до самостійних дій студента спонукає викладач, допомагаючи йому і контролюючи його);

– самостійна робота середнього рівня мотивації (студент працює переважно самостійно, сам контролює свої дії, але не без спонукань з боку викладача);

– самостійна робота високого рівня мотивації (виконання завдань організовує і контролює сам студент).

Самостійна робота передбачає відтворювальну та творчу діяльність студента. В цьому аспекті можна говорити про рівень самостійної роботи: репродуктивний (тренувальний), реконструктивний і творчий (пошуковий).

Контроль за самостійною роботою студентів виконує такі функції:

– коригувальну – своєчасне виявлення помилок;

– стимулювальну – зовнішня спонuka до діяльності.

Відповідно до зазначених функцій контролю можна виокремити *види контролю самостійної роботи студентів*:

– контроль за процесом – передбачає пильну вагу за кожною дією студента, порівняння її з еталонною дією;

– контроль за результатами – передбачає повну свободу студентів у процесі діяльності, але ставить перед необхідністю вчасно представити її конкретні результати у формі конспекту, реферату, есе, усної відповіді тощо.

Ефективними *формами контролю самостійної роботи студентів* визнано: рефлексивний контроль, індивідуальні співбесіди, письмові роботи за пропущеними темами, контрольні роботи, реферати, есе, колоквиуми, ділові ігри тощо.

2. Науково-дослідна робота студентів

Науково-дослідна робота студентів є невід’ємною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО. Така робота має на меті, з одного боку, навчити студентів основам дослідницької діяльності, її організації та методиці, а з іншого – залучити студентів до проведення наукових досліджень під керівництвом викладача.

Зміст і характер науково-дослідної роботи студентів визначаються проблематикою наукової діяльності кафедр, факультетів або ЗВО в цілому; умовами дослідної роботи, наявністю бази дослідження, доступом до необхідної наукової інформації, наявністю комп’ютерної техніки та програмного забезпечення, наявністю кваліфікованого наукового керівництва тощо.

Науково-дослідна робота студентів може відбуватись:

– безпосередньо в межах навчального процесу відповідно до навчальних планів і навчальних програм і бути обов’язковою для всіх студентів;

– поза навчальним процесом, в межах студентських наукових товариств, гуртків, наукових семінарів тощо.

У ЗВО домінують такі основні *види науково-дослідної роботи* студентів:

- аналіз наукової літератури;
- систематизація матеріалів опрацьованих літературних джерел;
- добір наукової літератури, складання бібліографій з визначених тем;
- підготовка наукових повідомлень і рефератів;
- наукові доповіді, тези;
- наукові статті;
- методичні розробки з актуальних питань професійної діяльності;
- розробка методичних матеріалів з використанням дослідницьких методів (спостереження, анкетування, бесіда, соціометрія та ін.);
- наукові звіти про виконання елементів досліджень під час практики;
- конструкторські розробки приладів, пристроїв та ін.;
- виконання курсових, кваліфікаційних, дипломних робіт.

3. Практика студентів

Відповідно до освітньо-професійних і освітньо-наукових програм студенти ЗВО проходять навчальну, навчально-виробничу або виробничу практику, переддипломну практику тощо.

Так, *навчальна практика* зазвичай проводиться на молодших курсах навчання і має на меті поглибити і закріпити теоретичні знання студентів, виробити навички практичної і дослідницької роботи, ознайомити зі специфікою майбутньої професійної діяльності тощо. Базою навчальної практики виступають навчально-допоміжні підрозділи ЗВО, лабораторії, майстерні, навчальні полігони тощо.

Форми проведення навчальної практики можуть бути різноманітними, наприклад:

- екскурсія на підприємство чи в установу;
- самостійне вивчення їх діяльності шляхом спостереження чи бесід з працівниками;
- практична робота безпосередньо на робочому місці.

Навчально-виробнича практика має на меті ознайомити студента з технологією його майбутньої професійної діяльності завдяки виконанню обов'язків дублера, помічника фахівця.

Виробнича практика проводиться на старших курсах навчання і має на меті виконання студентами всього циклу основних робіт за фахом безпосередньо на робочому місці, набуття навичок організації, управління та контролю за власною діяльністю.

Переддипломна практика призначена для збору і підготовки студентами матеріалів, необхідних для виконання дипломного проекту, дипломної або магістерської роботи.

Контрольні питання за темою:

1. Дайте визначення поняття «форма організації навчання»
2. Назвіть та схарактеризуйте форми організації навчання
3. Дайте визначення поняття «лекція». Грунтуючись на визначеннях методу і форми організації навчання, з'ясуйте, чи можна розглядати лекцію як метод навчання
4. Назвіть та схарактеризуйте функції лекції
5. Визначте вимоги, яким має відповідати лекція у ЗВО
6. Схарактеризуйте методику підготовки та проведення лекції
7. Визначте структуру лекції та обґрунтуйте роль кожного структурного компонента лекції в її проведенні
8. Назвіть та схарактеризуйте види лекцій відповідно до класифікації за дидактичними завданнями (за А. Алексюк, Т. Галушко, З. Курлянд)
9. Назвіть та схарактеризуйте види лекцій відповідно до класифікації за способом викладу навчального матеріалу (за А. Алексюк)
10. Назвіть форми організації навчання у ЗВО, що забезпечують практичну підготовку студентів
11. Дайте визначення поняття «семінарське заняття» та проаналізуйте, з якою метою проводяться семінарські заняття у ЗВО
12. Дайте визначення поняттям «просемінар» і «семінар» та проаналізуйте, в чому полягає відмінність між просемінаром і власне семінаром
13. Назвіть різновиди семінарів

14. Дайте визначення поняття «практичне заняття» та вкажіть, які види діяльності студентів передбачають практичні заняття
15. Схарактеризуйте структуру практичного заняття
16. Дайте визначення поняття «лабораторне заняття» та проаналізуйте, з якою метою проводиться лабораторні заняття у ЗВО
17. Схарактеризуйте структуру лабораторного заняття
18. Дайте визначення поняття «індивідуальне навчальне заняття» та вкажіть види навчальних занять, що відносяться до індивідуальних
19. Дайте визначення поняття «факультатив» та обґрунтуйте роль факультативів у професійній підготовці фахівців
20. Дайте визначення поняттям «спецкурс» і «спецсеминар» та проаналізуйте, в чому полягає схожість і відмінність між ними
21. Дайте визначення поняття «консультація» та схарактеризуйте, яким чином і ким вона проводиться
22. Дайте визначення поняття «колоквіум» та схарактеризуйте, яким чином він проводиться
23. Дайте визначення поняття «самостійна робота студентів» та обґрунтуйте роль, яку вона відіграє у професійній підготовці фахівців
24. Назвіть критерії класифікації самостійної роботи студентів
25. Схарактеризуйте види самостійної роботи студентів за місцем і часом проведення, характером керівництва з боку викладача і способом контролю за її результатами
26. Схарактеризуйте види самостійної роботи студентів за видами діяльності
27. Схарактеризуйте рівні самостійності, які може виявляти студент в процесі самостійної роботи
28. Проаналізуйте, чи потрібний контроль за самостійною роботою студентів та які функції він має виконувати
29. Назвіть та схарактеризуйте види контролю самостійної роботи студентів
30. Назвіть та схарактеризуйте форми контролю самостійної роботи студентів
31. Визначте, з якою метою проводиться науково-дослідна робота студентів у ЗВО та як вона відбувається
32. Назвіть види науково-дослідної роботи студентів та наведіть відповідні приклади
33. Назвіть та схарактеризуйте види практик. Проаналізуйте відмінності між навчальною, навчально-виробничою та виробничою практикою студентів

Завдання для самостійного опрацювання:

Завдання 1. Оберіть будь-яку з тем, представлених у додатку А, та підготуйте методичну розробку заняття за обраною темою, вимоги та зразок оформлення якої подано, відповідно, в додатках Б і В.

Завдання 2. Проаналізуйте різні відповіді на запитання «Як Ви ставитесь до організації додаткової індивідуальної роботи зі студентами?». Якщо жодна з відповідей вас не задовольняє, обґрунтуйте свій погляд на це запитання.

– Проводити додаткові індивідуальні заняття не потрібно. Це необґрунтоване покарання, студенти і так перевтомлені.

– Додаткові індивідуальні заняття – це важливий шлях підвищення успішності навчання студентів, шлях реалізації індивідуального підходу в навчанні.

– Додаткові індивідуальні заняття не приносять ніякої користі, лише породжують ненависть студентів до певних навчальних дисциплін, призводять до конфліктів з викладачами.

– Користі від додаткових індивідуальних занять досить мало, адже вони проводяться після занять, коли студенти втомились і поспішають додому. У студентів і так багато різних справ.

Завдання 3. Знайдіть та прогляньте деякі із запропонованих нижче фільмів: «Безымянная звезда», «Большая перемена», «Весна на Заречной улице», «Дневник директора школы», «Доживем до понедельника», «Не болит у дятла голова», «Окно в Париж», «Расписание на послезавтра», «Республика ШКИД», «Розыгрыш», «Флаги на башнях», «Юность поэта», «Чучело» або зробіть вибір фільму самостійно. Підготуйте нарізку фрагментів, за якими можна проаналізувати дію загальнодидактичних принципів, виокремити форми і методи навчання, ознайомитись з певними педагогічними впливами, діями, прийомами тощо.

Тема 3

СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У ЗВО

Навчальні питання:

1. Поняття педагогічної технології
2. Технологія проблемного навчання
3. Технології інтерактивного навчання
4. Інформаційні технології навчання

1. Поняття педагогічної технології

Педагогічна технологія поєднує нові концепції навчання, проблеми взаємовпливу нових засобів і методів навчання, використання системного підходу до організації навчального процесу тощо. Сучасна педагогічна технологія є синтезом досягнень педагогічної науки і практики, поєднанням традиційних елементів минулого досвіду і розвитку суспільства, соціальних перетворювань і нового педагогічного мислення.

В педагогічній літературі розповсюджені терміни «педагогічна технологія» і «технологія навчання», які зазвичай використовуються як синоніми.

Педагогічна технологія – це інноваційна модель організації навчального процесу, що передбачає цілісну систему використання нетрадиційних методів

формування та контролю знань, умінь і навичок студентів або застосування традиційних методів у нетрадиційних умовах.

Технологія навчання – це шлях засвоєння конкретного матеріалу в межах певної навчальної дисципліни, теми або питання.

Як можна бачити із запропонованих означень, поняття «технологія навчання» є вужчим за поняття «педагогічна технологія», адже педагогічна технологія передбачає застосування різноманітних інноваційних технологій навчання.

В межах професійної підготовки фахівців у ЗВО найбільш розповсюджені такі педагогічні технології, як:

- технологія диференційованого навчання;
- технологія проблемного навчання;
- технологія ігрового навчання;
- інформаційні технології навчання;
- кредитно-модульна технологія навчання;
- особистісно-зорієнтоване навчання.

Розглянемо зміст окремих педагогічних технологій більш докладно.

2. Технологія проблемного навчання

Ключовим поняттям технології проблемного навчання є проблемна ситуація.

Проблемна ситуація – це ситуація, для вирішення якої студент (або група студентів) має віднайти та застосувати нові для себе знання чи способи дій.

Кожна проблемна ситуація характеризується, з одного боку (об'єктивного), суперечністю між складністю, яку треба подолати, та недостатністю наявних засобів щодо цього. З іншого боку (суб'єктивного), проблемна ситуація передбачає усвідомлення студентом цієї суперечності, її прийняття і постановку відповідного їй проблемного завдання.

Проблемне навчання (від грец. *problema* – задача, утруднення) – це педагогічна технологія, що ґрунтується на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності, прийомах і методах викладання та учіння з елементами наукового пошуку.

Отже, в межах проблемного навчання відбувається проблемне викладання й проблемне учіння.

Проблемне викладання – це керований процес створення і застосування послідовних проблемних ситуацій.

Проблемне учіння – це особлива форма творчої навчальної діяльності студентів щодо засвоєння знань і способів діяльності, що передбачає аналіз проблемної ситуації, формулювання проблеми та її розв'язання шляхом висунення, обґрунтування і доведення припущень (гіпотез).

Проблемне навчання передбачає засвоєння студентами знань і способів дій проблемним шляхом і відбувається у кілька етапів:

- створення проблемної ситуації;

- аналіз і формулювання проблеми;
- висунення гіпотези та її підтвердження.

Залежно від ступеня самостійності студентів у навчальній діяльності використовуються такі методи проблемного навчання, як: проблемний виклад матеріалу, частково-пошуковий метод, дослідницький метод тощо.

3. Технології інтерактивного навчання

Ключовим поняттям технологій інтерактивного навчання є інтеракція.

Інтеракція (від англ. *interaction* - взаємодія) – аспект спілкування, що виявляється в організації людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення певної спільної мети.

Отже, інтерактивні технології навчання будуються на тому, що учасники педагогічного процесу обмінюються не тільки інформацією, але й різними діями, що забезпечують планування спільної навчальної діяльності, її координацію і розподіл функцій.

Найбільш розповсюдженою в професійній підготовці майбутніх фахівців у ЗВО серед технологій інтерактивного навчання є технологія ігрового навчання.

Ігрове навчання базується на розробці та застосуванні в навчальному процесі так званих ділових ігор.

Ділова гра – це форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, зафіксованого в соціально закріплених способах здійснення предметних дій.

Ділові ігри не тільки забезпечують засвоєння студентами предметної та соціальної дійсності, але й їх інтелектуальний, емоційний та моральний розвиток.

Розвивальний ефект гри зумовлений, з одного боку, тим, що гравець виконує реальні дії, пов'язані з вирішенням конкретних, іноді нестандартних завдань. З іншого боку, низка елементів такої діяльності має умовний характер, що дозволяє відволіктися від реальної ситуації, відповідальності щодо її вирішення, а також численних обставин, що її зумовлюють.

Отже, найважливішими ознаками технології ігрового навчання (за О. Сидоренко, В. Чубою) є такі:

- типовість – гра відображає, моделює типові практичні ситуації, що зумовлює її практичну цінність;
- проблемність – гра відображає реальні труднощі, конфлікти;
- використання прихованих резервів, їх мобілізація – гра розкриває резерви в прихованій системі, що мобілізуються та використовуються завдяки резервам самої особистості, яка тим самим підвищує свій професійний потенціал, розширює коло своїх можливостей.

В процесі професійної підготовки майбутніх фахівців ділові ігри виконують такі функції:

- спонукальну – викликає інтерес студентів до навчання;

– комунікативну – забезпечує засвоєння студентами культури професійного спілкування;

– самореалізації – дозволяє кожному учаснику гри реалізувати свої можливості;

– розвивальну – сприяє розвитку уваги студентів, волі та інших психічних якостей;

– розважальну – дозволяє студентам отримати задоволення від навчання;

– діагностичну – дозволяє виявити недоліки у знаннях, вміннях та навичках студентів, відхилення в поведінці;

– корекційну – дозволяє студентам вносити позитивні зміни в процес навчання, корегувати власну поведінку тощо.

До ігрових методів навчання відносять:

– ігри-вправи;

– ігрові дискусії;

– ігрові ситуації;

– рольові ігри;

– імітаційні ігри.

Розробка та використання ділових ігор у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців передбачає дотримання певних принципів (за О. Вербицьким):

– принципу проблемності;

– принципу імітації умов, динаміки і змісту професійної діяльності;

– принципу двоплановості ігрової навчальної діяльності;

– принципу спільної діяльності учасників гри;

– принципу діалогічної взаємодії (інтерації) учасників гри.

Підготовка і проведення ділової гри відбувається за такими *етапами* (за Е. Хруцьким):

– вибір теми, яка містить завдання або ситуацію, що потребує вирішення, та прийняття конкретних рішень;

– визначення мети гри, складу і функцій її учасників;

– розробка моделі гри, що має якнайповніше відображати професійну діяльність чи професійну ситуацію;

– розробка критеріїв оцінювання навчальної діяльності студентів (наприклад, успішність застосування студентами теоретичних знань, ефективність взаємодії з учасниками гри та ін.);

– ознайомлення студентів з метою гри та професійною ситуацією, розподіл ролей і доведення до студентів критеріїв оцінювання (під час розподілу ролей між учасниками гри потрібно враховувати рівень підготовки студентів, їхні здібності та індивідуальні особливості; ролі не мають бути постійними в усіх іграх);

– проведення гри та аналіз її результатів.

Ігрове навчання можна вдало поєднати з проблемним шляхом створення проблемних ситуацій, інтелектуальних труднощів, вирішення яких спонукатиме студентів до активної взаємодії та підвищуватиме їх пізнавальну активність.

4. Інформаційні технології навчання

Інформаційні технології навчання зумовлені появою електронно-обчислювальної техніки та передбачають використання різноманітних сучасних пристроїв обробки інформації та їх обладнання.

Інформаційна технологія навчання – це педагогічна технологія, заснована на застосуванні новітніх електронних засобів з метою навчання та контролю знань студентів.

Комп'ютерна (інформаційна) технологія навчання – це педагогічна технологія, що передбачає інформатизацію навчання шляхом застосування комплексу функціонально залежних педагогічних, інформаційних, методологічних, психофізіологічних та ергономічних засобів і методик, створених на основі технічного і програмного забезпечення.

Розвиток комп'ютерної техніки підвищує ефективність аудіовізуального навчання, пов'язаного зі сприйняттям та засвоєнням студентами аудіовізуальної навчальної інформації за допомогою сучасних технічних засобів, а також такого інтерактивного навчання, що базується на взаємодії студента і навчаючої системи у формі діалогу людини і машини.

Контрольні питання за темою:

1. Дайте визначення поняттям «педагогічна технологія» і «технологія навчання» та встановіть ієрархію між ними
2. Наведіть приклади педагогічних технологій, що використовуються в процесі професійної підготовки фахівців у ЗВО
3. Схарактеризуйте сутність технології диференційованого навчання і наведіть приклади її застосування
4. Схарактеризуйте сутність технології особистісно-зорієнтованого навчання та наведіть приклади її застосування
5. Схарактеризуйте переваги і недоліки кредитно-модульної технології навчання
6. Дайте визначення поняттям «проблемна ситуація» і «проблемне навчання» та встановіть ієрархію між ними. Наведіть приклад проблемної ситуації
7. Дайте визначення поняттям «проблемне навчання» і «проблемне учіння»
8. Назвіть і схарактеризуйте етапи проблемного навчання
9. Назвіть і схарактеризуйте методи проблемного навчання
10. Проаналізуйте переваги і недоліки проблемного навчання
11. Використовуючи означення поняття «інтеракція», розкрийте сутність інтерактивних технологій навчання
12. Дайте визначення поняття «ділова гра» і наведіть приклад ділової гри
13. Схарактеризуйте дидактичні можливості ділової гри
14. Назвіть та схарактеризуйте ознаки ігрової технології навчання
15. Схарактеризуйте функції, що їх виконує ігрове навчання в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО
16. Назвіть і схарактеризуйте методи ігрового навчання

17. Назвіть принципи, за якими розробляються та проводяться ділові ігри
18. Назвіть і схарактеризуйте етапи підготовки і проведення ділової гри
19. Проаналізуйте переваги і недоліки ігрового навчання
20. Дайте визначення поняттям «інформаційна технологія навчання» і «комп'ютерна (інформаційна) технологія навчання» та проаналізуйте, що є спільного у застосуванні цих педагогічних технологій
21. Проаналізуйте переваги і недоліки інформаційних (комп'ютерних) технологій навчання

Завдання для самостійного опрацювання:

Завдання 1. Ознайомтесь з різноманітними іграми, представленими в [8]. Оберіть одну з них, проаналізуйте процедуру гри та підготуйтеся до її проведення в своїй академічній групі. Підготуйте (за необхідності) всі методичні матеріали щодо цього.

Завдання 2. Ознайомтесь з сутністю технології диференційованого навчання. Проаналізуйте її переваги та недоліки як з боку викладача, так і з боку студентів.

Завдання 3. Ознайомтесь з сутністю технології особистісно-зорієнтованого навчання. Проаналізуйте її переваги та недоліки як з боку викладача, так і з боку студентів.

Тема 4

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗВО

Навчальні питання:

1. Педагогічний контроль у ЗВО, його сутність, складові та функції
2. Види, форми та методи контролю навчальних досягнень майбутніх фахівців у ЗВО
3. Оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців у ЗВО

1. Педагогічний контроль у ЗВО, його сутність, складові та функції

Контроль є важливою складовою педагогічного процесу, оскільки професійна підготовка майбутніх фахівців у ЗВО передбачає здійснення контролю їх навчальних досягнень.

Педагогічний контроль – це дидактичний засіб управління навчанням, спрямований на забезпечення ефективності процесу формування знань, умінь і навичок студентів, здатності до їх практичного застосування, що стимулює навчальну діяльність студентів і прагнення до самоосвіти.

Головною метою педагогічного контролю у ЗВО є визначення якості засвоєння студентами навчального матеріалу, ступеня відповідності їх умінь і навичок цілям та завданням навчального процесу.

Складовими педагогічного контролю є:

- перевірка – виявлення знань, умінь, навичок студентів;
- оцінювання – вимірювання рівня знань, умінь, навичок студентів;
- облік – фіксація результатів навчання у вигляді оцінок у журналі, заліковій книжці, екзаменаційній відомості тощо.

В системі професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО педагогічний контроль виконує низку *функцій*, а саме:

- освітню (навчальну);
- діагностичну;
- стимулюючу;
- розвивальну;
- управлінську;
- виховну;
- оцінювальну;
- самооцінки.

Організація педагогічного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю студентів передбачає дотримання таких *вимог*:

- індивідуальний підхід;
- систематичність;
- наявність достатньої для оцінювання інформації;
- оцінювання тільки фактичних знань;
- єдність вимог викладачів до оцінювання знань студентів з урахуванням державних стандартів підготовки фахівців;
- гласність;
- всебічність;
- тематична спрямованість;
- дотримання етичних норм;
- професійна спрямованість.

2. Види, форми та методи контролю навчальних досягнень майбутніх фахівців у ЗВО

Залежно від місця педагогічного контролю у навчально-виховному процесі виокремлюють такі його *види*:

<i>Міжсесійний</i>	<i>Підсумковий</i>
– попередній;	– семестровий;
– поточний;	– державна атестація.
– модульний.	

Так, **міжсесійний контроль** передбачає контролювання результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів між сесіями.

Попередній контроль (вхідна перевірка) – передбачає перевірку базових знань студентів з навчальної дисципліни, отриманих ними на попередньому освітньому чи освітньо-кваліфікаційному рівні.

Поточний контроль – передбачає контроль навчальних досягнень студентів в процесі вивчення навчальної дисципліни під час різних навчальних занять (семінарських, практичних, лабораторних та ін.).

Модульний контроль (тематична перевірка) – передбачає перевірку знань, умінь і навичок студентів з певної теми чи блоку тем (змістового модулю) навчальної дисципліни.

Підсумковий контроль спрямований на виявлення системи і структури знань студентів і має на меті перевірку рівня їх навчальних досягнень за тривалий період навчання – семестр, на час завершення курсу навчання тощо.

Згідно з Положенням про організацію навчального процесу у ЗВО **семестровий контроль** здійснюється шляхом:

- семестрового іспиту (форма підсумкового контролю засвоєння студентами теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни за семестр);

- диференційованого заліку (форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні рівня засвоєння студентом навчального матеріалу з певної дисципліни на підставі виконання теоретичних та практичних завдань – розрахунково-графічних робіт);

- семестрового заліку (форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні рівня засвоєння студентом навчального матеріалу з певної дисципліни на підставі виконання ним певних видів робіт на практичних, семінарських або лабораторних заняттях; планується за відсутності модульного контролю та іспиту і не передбачає обов'язкової присутності студента).

Студента допускають до семестрового контролю з певної навчальної дисципліни за умови виконання всіх видів робіт, передбачених навчальною програмою дисципліни на семестр.

В межах кредитно-модульної системи навчання підсумкова (загальна) оцінка з навчальної дисципліни є сумою рейтингових оцінок (балів) за різними формами навчальної діяльності студентів, що отримуються шляхом:

- поточного та підсумкового тестування рівня засвоєння студентами теоретичного матеріалу під час аудиторних занять та самостійної роботи (модульний контроль), оцінювання виконаних лабораторних робіт;

- оцінювання практичної діяльності студентів під час практик;

- оцінювання індивідуальних навчально-дослідницьких завдань, курсових робіт, участі в наукових конференціях та олімпіадах.

Державна атестація проводиться у вигляді державного іспиту або захисту наукової роботи. Для проведення державної атестації у ЗВО організуються державні атестаційні комісії, до складу яких включають провідних викладачів кафедр та фахівців певної галузі.

Педагогічний контроль у ЗВО здійснюється за різними формами та методами. Так, *формами педагогічного контролю* є такі:

- усний контроль;

- письмовий контроль;

- індивідуальний контроль;

- фронтальний контроль.

Найбільш поширеними *методами педагогічного контролю* є:

- усне опитування;
- письмове опитування;
- тестове опитування;
- програмований контроль;
- виконання графічних завдань;
- виконання практичних завдань;
- виконання лабораторних робіт;
- експрес-опитування;
- «мозковий штурм»;
- термінологічний диктант;
- складання опорних схем;
- «гарячий стілець»;
- асоціації;
- самоконтроль і самооцінка.

3. Оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців у ЗВО

Результати навчально-пізнавальної діяльності студентів характеризуються кількісно-якісними показниками. Процес виявлення результатів навчання називають оцінюванням, а кількісне вираження цих результатів – оцінкою.

Оцінювання – визначення викладачем і вираження в балах або оцінних судженнях знань, умінь і навичок студентів відповідно до вимог освітньо-професійних програм.

Оцінка – це кількісне вираження якості засвоєння студентом навчального матеріалу, що відповідає певному показнику (балу).

Оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів може відбуватись за різними **критеріями**.

Такими критеріями (за А. Бойко) можуть виступати:

– *обсяг знань про об'єкт вивчення* – оцінюванню підлягають повнота, правильність, логічність, усвідомленість, вербалізація знань;

– *здатність студента обирати способи дій* – оцінюванню підлягають вміння порівнювати, абстрагувати, класифікувати, узагальнювати (розумові дії); вміння аналізувати, планувати, організовувати, контролювати процес і результат навчальної діяльності (загальнонавчальні дії); правильність і самостійність виконання діяльності (дії за зразком, за аналогією, нові дії); розуміння та словесне оформлення результатів діяльності;

– *ставлення до навчання* (байдуже, недостатньо позитивне, позитивне, зацікавлене, яскраво виражене тощо).

Критеріями оцінювання (за А. Алексюк) також можуть виступати:

– *характер засвоєння вже відомих знань* (рівень усвідомлення, міцність запам'ятовування, обсяг, повнота, точність знань);

– *якість виявлених студентом знань* (логіка мислення, аргументація, послідовність і самостійність викладу, культура мовлення);

– *ступінь володіння вже відомими способами діяльності* (вміння і навички застосування засвоєних знань на практиці);

– *оволодіння досвідом творчої діяльності*;

– *якість виконання роботи* (зовнішнє оформлення, темп виконання, ретельність тощо).

У ЗВО використовують рейтингову систему оцінювання.

Рейтингова система оцінювання – це система, яка ґрунтується на накопиченні оцінок за певний період навчання (модуль, семестр, рік, весь термін навчання) за різні види навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Сума цих оцінок слугує кількісним показником якості навчально-пізнавальної діяльності кожного студента і дозволяє порівнювати його успіхи з успіхами інших студентів.

Втілення рейтингової системи оцінювання у навчальний процес:

– усуває упереджений підхід до оцінювання навчальних досягнень студентів;

– виступає ефективним засобом заохочення студентів до навчання;

– підвищує відповідальність студентів за результати навчання;

– сприяє реалізації принципу індивідуалізації навчання;

– усуває проблему відвідування занять;

– створює атмосферу співпраці.

Критерії оцінювання за шкалою ECTS

ECTS	Бали			Визначення якості навчання
	100 балів	12 балів	5 балів	
A	90-100	10-12	5	ВІДМІННО – відмінне виконання лише з незначними помилками
B	82-89	7-9	4	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище середнього рівня з кількома помилками
C	75-81	7-9	4	ДОБРЕ – загалом правильно виконане завдання з незначною кількістю помилок
D	67-74	4-6	3	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але із значною кількістю недоліків
E	60-66	4-6	3	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії
FX	35-59	1-3	2	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібне додаткове опрацювання дисципліни
F	0-34	1-3	2	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібне повторне вивчення дисципліни

Згідно зі шкалою ECTS мінімальна кількість балів для отримання заліку – 60. Якщо студент набирає 60 балів при поточному контролі, то він може

отримати залік, який у системі ECTS відповідає рівням D, E (3 – «задовільно»). Для отримання вищого рівня студент здає залік.

Якщо студент набрав менше 35 балів за семестр з певної навчальної дисципліни, то він не допускається до заліку, отримує оцінку F – «незадовільно» без можливості перескладання.

Контрольні питання за темою:

1. Дайте визначення поняття «педагогічний контроль» та схарактеризуйте його головну мету
2. Назвіть і схарактеризуйте складові педагогічного контролю
3. Назвіть і схарактеризуйте функції педагогічного контролю у ЗВО
4. Назвіть вимоги, яким має відповідати педагогічний контроль у ЗВО, наведіть приклади щодо їх дотримання
5. Назвіть і схарактеризуйте види міжсесійного контролю
6. Назвіть і схарактеризуйте види підсумкового контролю
7. Назвіть і схарактеризуйте форми проведення семестрового контролю
8. Назвіть і схарактеризуйте форми проведення державної атестації
9. Назвіть форми педагогічного контролю та наведіть відповідні приклади
10. Назвіть методи педагогічного контролю та наведіть відповідні приклади
11. Дайте визначення поняттям «оцінювання» та «оцінка»
12. Схарактеризуйте критерії оцінювання за А. Бойко
13. Схарактеризуйте критерії оцінювання за А. Алексюк
14. Дайте визначення поняття «рейтингова система оцінювання»
15. Схарактеризуйте рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень студентів, користуючись власним досвідом навчання у ЗВО

Завдання для самостійного опрацювання:

Завдання 1. Спираючись на власний досвід навчання, порівняйте систему оцінювання навчальних досягнень, що використовується в закладах середньої і вищої освіти. Визначте переваги і недоліки рейтингової системи оцінювання навчальних досягнень студентів.

Завдання 2. Перегляньте фрагменти фільмів, підготовлених за завданням 3 для самостійного опрацювання теми 2. Виокремте серед них ті, в яких представлені певні контрольні заходи. Схарактеризуйте ці контрольні заходи за формою і методом.

Завдання 3. Ознайомтесь з тестовим контролем навчальних досягнень студентів як засобом педагогічного контролю у ЗВО, а також типами тестових завдань. Спираючись на тест, представлений на с. 76 навчального посібника, визначте, які типи тестових завдань в ньому присутні. Використовуючи теоретичний матеріал тем 1-4 складіть тестові завдання інших типів.

Тема 5

ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗВО

Навчальні питання:

1. Теоретичні засади виховання студентської молоді: мета, завдання, принципи, зміст
2. Основні напрями виховання у ЗВО
3. Форми позааудиторної виховної роботи зі студентами
4. Роль куратора у виховній роботі з академічною групою
5. Студентське самоврядування у ЗВО

1. Теоретичні засади виховання студентської молоді: мета, завдання, принципи

Професійна підготовка майбутніх фахівців у ЗВО складається з двох невід'ємних частин, що доповнюють одна одну – навчання і виховання.

Виховання студентів у ЗВО – це діяльність суб'єктів педагогічного процесу (викладачів), спрямована на формування в об'єктів (студентів) професійно значущих і загальнолюдських якостей, загальної та професійної поведінки; всебічний розвиток майбутнього фахівця як активного громадянина суспільства і професіонала в певній галузі.

Процесуальними компонентами виховного процесу у ЗВО виступають: мета, принципи, зміст, форми, методи, засоби та результат виховання.

Метою виховання у ЗВО є формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості, яка є національно свідомою, соціально активною, має високі духовні і громадянські почуття, здатна до неперервного розвитку та самовдосконалення.

В процесі виховної роботи у ЗВО реалізуються такі *завдання*:

- вивчення індивідуальних особливостей студентів;
- всебічне формування майбутнього фахівця із загальнолюдськими та професійними цінностями;
- організація дозвілля студентів;
- залучення студентів до самоврядування та формування в них активної життєвої позиції.

Ефективність виховного процесу у ЗВО забезпечується шляхом дотримання таких *принципів*:

- народності – передбачає єдність загальнолюдських і національних цінностей, оволодіння духовними багатствами свого народу;
- демократичності – передбачає співробітництво вихователів і вихованців, урахування думки колективу і кожної особистості;
- природовідповідності – передбачає врахування багатогранної природи людини, особливостей її анатомо-фізіологічного і психічного розвитку;
- гуманізації – передбачає створення оптимальних умов для інтелектуального та соціального розвитку кожного студента;

– неперервності – означає, що виховання здійснюється з часу народження людини і триває упродовж усього її життя;

– індивідуалізації і диференціації – передбачає врахування індивідуальних особливостей фізичного, психічного і соціального розвитку особистості;

– єдності виховання і життєдіяльності – означає, що процес виховання є цілісною системою організації життєдіяльності особистості в соціально-природному середовищі (в сім'ї, школі, ЗВО, на виробництві);

– етнізації – передбачає наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування національної свідомості і національної гідності;

– послідовності і систематичності – передбачає послідовне розширення системи вимог до навчально-професійної діяльності студентів;

– культуровідповідності – передбачає невід'ємний зв'язок виховання з культурними надбаннями людства і свого народу.

Зміст виховання – це система морально-духовних, інтелектуальних, трудових, фізичних та естетичних якостей, переконань, умінь і навичок, спрямована на досягнення головної мети виховання – формування всебічної і гармонійно розвиненої особистості.

2. Основні напрями виховання у ЗВО

Формування всебічно о гармонійно розвиненої особистості передбачає, що виховання має бути різнобічним і здійснюватися за різними напрямками з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності фахівця, необхідних для її здійснення загальнонародських та професійно важливих якостей. Отже, головними *напрямами виховання студентів у ЗВО* є такі:

- громадянське та патріотичне виховання;
- моральне виховання;
- трудове виховання;
- художньо-естетичне виховання;
- фізичне виховання;
- економічне виховання;
- правове виховання;
- екологічне виховання.

Розглянемо зміст зазначених напрямів виховання студентів у ЗВО більш докладно.

Громадянське та патріотичне виховання – це напрям виховання у ЗВО, що передбачає формування у студентів почуття національної гідності, знань про історію, традиції та сучасний стан розвитку українського суспільства, активної життєвої позиції тощо.

Моральне виховання – це напрям виховання у ЗВО, що передбачає формування у студентів стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі.

Зауважимо, що *моральними якостями*, які мають особливе значення для майбутньої професійної діяльності фахівця, є: професійний обов'язок, професійна гідність, професійна гордість, професійна етика тощо.

Ефективність морального виховання студентів визначається такими *чинниками*:

- створення у ЗВО атмосфери поваги до моральних норм і правил спільної життєдіяльності;
- відповідність змісту морального виховання його меті та рівню морального розвитку студентів, специфіці майбутньої професійної діяльності;
- профілактика аморальних явищ у студентському середовищі;
- дотримання педагогами норм і принципів моралі.

Трудове виховання – це напрям виховання у ЗВО, що передбачає формування у студентів потреби в праці, сумлінного і творчого ставлення до неї, культури праці тощо.

Отже, трудове виховання спрямовано: на формування у майбутніх фахівців професійних здібностей і потреб, умінь і навичок професійного призначення; психологічну підготовку до професійної діяльності; розвиток волі, терплячості і наполегливості в подоланні труднощів. Трудове виховання передбачає також усвідомлення студентами необхідності ефективного використання робочого часу, застосування раціональних прийомів праці, економне використання матеріалів та електроенергії, дотримання особистої гігієни і безпеки праці.

Трудове виховання здійснюється в межах усіх видів діяльності студентів – навчальній діяльності, науково-дослідній роботі, практики, громадській діяльності, побуті тощо.

Художньо-естетичне виховання – це напрям виховання у ЗВО, що передбачає формування у студентів здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах життєдіяльності.

Отже, художньо-естетичне виховання спрямовано на формування у майбутніх фахівців естетичної культури – здатності до повноцінного сприймання і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності. Естетичне виховання студентів передбачає створення педагогом естетичних ситуацій, що потребують оцінювання творів мистецтва та їх обговорення; використання естетичного потенціалу навчальних дисциплін.

Ефективність художньо-естетичного виховання студентів визначається такими *чинниками*:

- створення у ЗВО естетично привабливої обстановки;
- залучення студентів до народних традицій і обрядів;
- естетична культура викладачів;
- залучення до виховних заходів як студентів, так і відомих діячів культури.

Фізичне виховання – це напрям виховання у ЗВО, що передбачає організацію соціально-педагогічних заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я студентів, загартування організму, гармонійний розвиток їх фізичних можливостей, формування життєво важливих рухових навичок тощо.

Завдяки відповідній навчальній дисципліні, що є обов'язковою для студентів усіх спеціальностей, фізичне виховання оптимізує фізичний і фізіологічний стан студентів в процесі всебічної фізичної підготовки. Крім того, фізичне виховання спрямовано на усвідомлення студентами необхідності регулярно займатися спортом; формування в них високих вольових і фізичних якостей, готовності до високопродуктивної праці і підтримання високої працездатності.

Економічне виховання – це напрям виховання у ЗВО, що передбачає формування у студентів економічної свідомості, економічного мислення, вмінь і навичок економічної діяльності.

Отже, економічне виховання спрямовано на формування у майбутніх фахівців (за С. Шпак): економічного мислення, почуття власника, господаря; вмінь прогнозувати наслідки своїх рішень, економічно обґрунтовувати ставлення до праці та її результатів; усвідомленого ставлення до себе як платника податків; прагнення до збільшення трудових доходів та підвищення якості життя; вмінь долати економічні труднощі; здатності ефективно використовувати механізми соціально-економічного захисту своїх та суспільних інтересів.

Економічне виховання відбувається як в межах навчальної, так і в межах позааудиторної роботи.

Правове виховання – це напрям виховання у ЗВО, що передбачає формування у студентів правової свідомості, навичок і звичок правомірної поведінки.

Екологічне виховання – це напрям виховання у ЗВО, що передбачає формування у студентів екологічної культури, зумовленої: відповідальним ставленням до природи і свого здоров'я; екологічним мисленням; наявністю знань про довкілля, вмінь і досвіду вирішення екологічних проблем; здатністю до прогнозування можливих негативних наслідків природоперетворювальної діяльності людини; участю у природоохоронній роботі тощо.

3. Форми позааудиторної виховної роботи зі студентами

До форм позааудиторної роботи зі студентами у ЗВО відносять:

- диспути;
- конференції;
- лекції;
- зустрічі з видатними людьми;
- бесіди за круглим столом;
- тематичні вечори;
- конкурси;
- гуртки;
- відвідування театрів, музеїв, виставок;
- екскурсії тощо.

4. Роль куратора у виховній роботі з академічною групою

Організація виховної роботи в академічних групах здійснюється за допомогою кураторів.

Куратор (від лат. *curator* – опікун) – досвідчений педагог, діяльність якого спрямована на здобуття студентами соціального досвіду поведінки, формування в них національної свідомості, розвиток ціннісних орієнтацій та професійно важливих якостей.

Куратор академічної групи виконує аналітичну, організаторську та соціальну функції (за О. Дубасенюк):

– *аналітична функція* – передбачає планування та організацію виховної роботи з урахуванням міжособистісних стосунків в колективі групи, мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів, рівня їх інтелектуального розвитку, індивідуальних особливостей, соціально-побутових умов життя, стану здоров'я, результатів навчання тощо;

– *організаторська функція* – полягає у залученні студентів до різних видів діяльності: пізнавальної, суспільно корисної, художньої та ін., а також надання необхідної допомоги студентському самоврядуванню, творчим групам, студентським радам тощо;

– *соціальна функція* – передбачає допомогу студентам в особистісному розвитку, засвоєнні та прийнятті суспільних норм і цінностей.

Діяльність куратора є ефективною, якщо підпорядковується таким вимогам:

- планування роботи спільно з активом групи;
- побудова стосунків з групою з урахуванням педагогічної ситуації та індивідуальних особливостей студентів;
- залучення всіх студентів до суспільної діяльності, прищеплення почуття відповідальності за результати суспільної діяльності;
- допомога студентам у виконанні різних суспільних ролей;
- запобігання байдужості, безконтрольності та безвідповідальності;
- сприяння розвитку студентського самоврядування, ініціативи, суспільної активності.

В стосунках з академічною групою куратор має зайняти позицію старшого колеги; володіти таким стилем спілкування, який дозволить йому давати поради, переконувати, а не диктувати і карати; бути здатним слухати студентів, підтримувати їх або тактовно застерігати від можливих помилок.

Ефективність виховної роботи на рівні куратора академічної групи визначається такими *критеріями*:

- рівень вихованості студентів групи, їх активність, згуртованість, відсутність серйозних порушень дисципліни, заборгованостей у навчанні;
- позитивна мотивація студентів до різних видів навчально-пізнавальної діяльності;
- мікроклімат в групі, застосування різних форм позааудиторної роботи, що сприяють самореалізації кожного студента;
- діяльність студентського самоврядування в групі;

- участь групи в заходах ЗВО;
- наявність у студентів досвіду соціальної поведінки.

5. Студентське самоврядування у ЗВО

Органи студентського самоврядування у ЗВО призначені сприяти гармонійному розвитку студентів в процесі їх професійної підготовки, виховувати в них організаторські та лідерські якості.

Основними завданнями органів студентського самоврядування є такі:

- забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема в організації навчального процесу;
- забезпечення виконання студентами своїх обов'язків;
- сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів;
- сприяння створенню для студентів гідних умов для проживання і відпочинку;
- сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами;
- організація співробітництва зі студентами інших ЗВО, молодіжними організаціями;
- сприяння працевлаштуванню випускників;
- участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами.

Студентське самоврядування здійснюється на *рівнях* академічної групи, факультету, гуртожитку і ЗВО.

Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів ЗВО, які:

- ухвалюють положення про студентське самоврядування;
- обирають виконавчі органи студентського самоврядування та заслуховують їх звіти;
- визначають структуру, повноваження та порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування.

В процесі своєї діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки та відповідного центрального органу виконавчої влади, в підпорядкуванні якого знаходиться ЗВО, статутом ЗВО тощо.

Контрольні питання за темою:

1. Дайте визначення поняття «виховання студентів у ЗВО», назвіть процесуальні компоненти виховного процесу у ЗВО
2. Визначте мету і завдання виховного процесу у ЗВО
3. Назвіть та схарактеризуйте принципи виховного процесу у ЗВО
4. Визначте зміст виховання студентів у ЗВО
5. Назвіть та схарактеризуйте напрями виховного процесу у ЗВО
6. Назвіть форми позааудиторної виховної роботи зі студентами та наведіть приклади їх застосування в межах різних напрямів виховного процесу

7. Дайте визначення поняття «куратор» та схарактеризуйте функції куратора (за О. Дубасенюк)
8. Схарактеризуйте вимоги до куратора академічної групи та його діяльності
9. Схарактеризуйте критерії ефективності виховної роботи на рівні куратора академічної групи
10. Проаналізуйте, з якою метою у ЗВО створюються органи студентського самоврядування
11. Визначте завдання, які виконують органи студентського самоврядування у ЗВО

Завдання для самостійного опрацювання:

Завдання 1. Перегляньте фрагменти фільмів, підготовлених за завданням 3 для самостійного опрацювання теми 2. Виокремте серед них 2 фрагменти, за якими можна спостерігати за певними заходами виховного впливу. Проаналізуйте за кожним фрагментом виховні заходи, що їх вживає викладач. Обміркуйте, яким чином вчинили би Ви на місці викладача.

Завдання 2. Проаналізуйте роботу куратора своєї академічної групи. Виокремте заходи виховного змісту, що їх вживав куратор. Запропонуйте заходи, які б провели Ви як куратор академічної групи.

Завдання 3. Схарактеризуйте діяльність органів студентського самоврядування Вашого ЗВО та надайте рекомендації щодо її вдосконалення.

РОЗДІЛ 2 ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Тема 6 МАЙБУТНІЙ ФАХІВЕЦЬ ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗВО

Навчальні питання:

1. Психологічна характеристика студентського віку
2. Суперечливості та кризи студентського віку
3. Проблеми соціалізації особистості майбутнього фахівця та його адаптації до навчання у ЗВО

1. Психологічна характеристика студентського віку

В перекладі з лат. *studentis* – це той, хто старанно працює, опановує знання, вивчає (студіює) науку. Як соціальна група, студентство виникло в XI-XII ст. з відкриттям в Європі перших вищих навчальних закладів.

Згідно з Законом України «Про вищу освіту»:

Студент (слухач) – це особа, яка в установленому порядку зарахована до закладу вищої освіти і навчається за денною (очною), вечірньою, заочною або дистанційною формами з метою набуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Порівняно з іншими молодими людьми цього віку студентів вирізняють: вищий освітній рівень, прагнення до знань, висока соціальна активність, гармонійне поєднання інтелектуальної і соціальної зрілості.

Студентський період життя людини припадає переважно на *період пізньої юності або ранньої дорослості*, якому притаманно оволодіння різноманітними соціальними ролями дорослої людини:

- отримання права на професійний та особистісний вибір;
- набуття певної юридичної та економічної відповідальності;
- отримання можливості включення в усі види соціальної активності;
- здобуття вищої освіти та опанування професією.

Студентський період життя людини припадає на 14-17 років для ЗВО I-II рівнів акредитації, та 17-22 роки – для ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Отже, фізичний, психофізіологічний та когнітивний розвиток зумовлюють особливості студентського віку. Цей вік максимально сприятливий для навчання і професійної підготовки. Саме в цей період молода людина набуває соматичної, статевої, психологічної зрілості та має досягнути зрілості соціальної (зауважимо, що зрілість – це вища психологічна інстанція організації та управління своєю поведінкою).

Б. Ананьєв зазначає, що для студентського віку характерні:

- формування професійних, світоглядних і громадянських якостей;

- розвиток професійних і творчих здібностей;
- становлення інтелекту і стабілізація рис характеру;
- перетворення мотивації та формування системи ціннісних орієнтацій.

Отже, *головні сфери життєдіяльності студентів* такі:

- професійне навчання;
- особистісне зростання та самоствердження;
- розвиток інтелектуального потенціалу;
- духовне збагачення, моральне, естетичне і фізичне самовдосконалення.

Саме в студентський вік відбувається становлення Я-концепції особистості.

«Я-концепція» – це складна, динамічна система уявлень студента про себе як особистість і суб'єкта навчально-професійної діяльності, яка включає: «образ-Я», емоційно-ціннісне ставлення до себе, а також поведінку як складову самопрезентації.

2. Суперечливості та кризи студентського віку

Студентському віку притаманна так звана кризова насиченість. *Ознаками кризи* (за Б. Бараш) є:

- сильна фрустрація – психічний стан, що виникає в ситуації реальної або припустимої неможливості задовольнити певні потреби, тобто в ситуації невідповідності бажань наявним можливостям;

- загострення рольових конфліктів «студент – викладач», «студент – студент»;

- ціннісно-змістова невизначеність, неструктурованість особистості;
- інфантильність.

Для студентського віку характерні такі *кризи та кризові ситуації*:

- криза самовизначення – пошук випускником загальноосвітньої школи місця в подальшому самостійному житті;

- нормативна криза – характерна для періоду адаптації до навчання у ЗВО;

- криза професійного вибору – пов'язана з початком практичної підготовки;

- криза залежності від батьків і сім'ї;

- криза інтимно-сексуальних стосунків;

- кризові ситуації у навчально-професійній діяльності;

- криза побудови планів на майбутнє працевлаштування;

- криза ідентичності – пов'язана з системою зіткнення цінностей, інтеріоризованих в ранній юності, з тими, що формуються під час навчання у ЗВО через ідентифікацію себе з професійною моделлю.

Викладачі і куратори академічних груп мають допомогти студентам у подоланні криз та кризових ситуацій, інакше у студентів сформується так звана *негативна «Я-концепція»*, наслідками якої є:

- замикання в собі, «закриття» від оточуючих;

- демонстрація оточуючим «маски», «хибного обличчя» – «Я», яке подається оточуючим за «Я-ідеальне» і суперечить «Я-реальному»;
- надмірно чутливе реагування на критику, осуд, сміх;
- болісне переживання невдач, зокрема в навчанні;
- надмірна сором'язливість, некоммунікабельність, схильність до психічної ізоляції, відхід від дійсності у світ мрій.

Знання особливостей студентського віку дозволяє педагогам зрозуміти особистість кожного студента та своєчасно надати йому психологічну допомогу у визначенні самого себе і свого життєвого шляху.

3. Проблеми соціалізації особистості майбутнього фахівця та його адаптації до навчання у ЗВО

В процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО відбувається активна соціалізація кожного студента як особистості.

Соціалізація особистості – це процес і результат засвоєння та відтворення соціального досвіду в діяльності та спілкуванні з іншими людьми.

Процес соціалізації особистості може відбуватися стихійно, під впливом різноманітних життєвих обставин, та цілеспрямовано – під час виховання студентів у ЗВО.

Джерелом соціалізації особистості студента у ЗВО виступають:

- зміст педагогічного процесу;
- соціально-професійне оточення, референтна група студентів;
- засоби масової інформації;
- громадські об'єднання студентів тощо.

Механізмами соціалізації особистості студента є такі:

- прийняття та засвоєння нових соціальних ролей – студента, майбутнього фахівця, лідера та ін.;
- професійно-рольова ідентифікація («Я-студент», «Я-майбутній фахівець» та ін.);
- наслідування як засіб відтворення професійного досвіду авторитетних викладачів, стилю їх науково-педагогічної діяльності або манери поведінки членів референтної групи;
- інтеріоризація оцінних ставлень викладачів і однокурсників у навчально-професійній діяльності;
- орієнтація на соціальні очікування викладачів і груп задля здобуття бажаного соціального статусу;
- порівняння себе з іншими студентами та професіоналами;
- навіюваність і пристосування.

Результатами соціалізації студентів є:

- вироблення і трансформація власної системи поглядів на життя та ціннісних орієнтацій, формування життєвого ідеалу;
- засвоєння культури людських взаємин і соціально-професійних функцій;

– формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності, власної моделі моральної поведінки;

– опанування професійної діяльності та форм ділового спілкування.

Процес соціалізації особистості майбутнього фахівця відбувається за такими *етапами*: адаптація, індивідуалізація та інтеграція.

Адаптація – це процес і результат взаємодії людини з довкіллям, що призводить до її оптимального пристосування до життя і діяльності.

В студентському віці найбільш складним є процес адаптації першокурсників, який пов'язаний з руйнуванням звичних стереотипів і призводить до виникнення труднощів у навчанні та спілкуванні.

Так, *труднощі адаптаційного періоду* зумовлені:

– розлученням зі шкільними друзями і позбавленням їх підтримки та розуміння;

– невизначеністю мотивації вибору професії;

– недостатньою психологічною готовністю опанувати обрану професію;

– несформованістю системи саморегуляції і самоконтролю за власною діяльністю і поведінкою, відсутністю повсякденного контролю за ними з боку батьків і викладачів;

– пошуком оптимального режиму праці і відпочинку та налагодженням побуту, відсутністю навичок самостійної навчальної роботи тощо.

Формами адаптації студентів-першокурсників є такі:

– формальна;

– соціально-психологічна;

– дидактична;

– особистісно-психологічна.

Залежно від швидкості адаптації та її результатів виокремлюють такі *типи студентів*:

1 тип – студенти, які легко адаптуються до нових умов;

2 тип – студенти, адаптація яких залежить насамперед від середовища і соціального оточення;

3 тип – студенти, які важко адаптуються через свої індивідуальні особливості, що призводить до виникнення деструктивного стану (незможності пережити самотність; зниженої самоповаги та самооцінки; соціальної тривожності, невпевненості у спілкуванні, сором'язливості, очікування осуду з боку оточуючих; недовіри до людей; труднощів у виборі друзів; пасивності і невизначеності, що знижує ініціативність у навчанні і спілкуванні; нереалістичних очікувань, підвищених вимог до себе).

Індивідуалізація – реалізується в діяльності і поведінці людини внаслідок її потреби певним чином вирізнитися від інших.

Внаслідок включення в академічну групу, факультет, університет у студентів відбувається інтенсивний розвиток нових інтересів, настанов, творчих здібностей, розвивається самостійність тощо. Результатом процесу індивідуалізації є професіоналізація особистості студента та входження в професійну роль.

Інтеграція – завершальний період професійного становлення особистості студента, для якого характерні формування професійної спрямованості, професійних і громадянських якостей, індивідуального стилю майбутньої професійної діяльності тощо.

Контрольні питання за темою:

1. Дайте визначення поняття «студент (слухач)»
2. Схарактеризуйте особливості студентського віку
3. Назвіть та схарактеризуйте головні сфери життєдіяльності студентів
4. Дайте визначення поняття «Я-концепція»
5. Назвіть ознаки криз студентського віку за Б. Бараш
6. Назвіть та схарактеризуйте характерні для студентського віку кризи та кризові ситуації. Наведіть відповідні приклади
7. Визначте наслідки формування у студентів негативної «Я-концепції». Наведіть приклади
8. Дайте визначення поняття «соціалізація особистості» та назвіть джерела соціалізації особистості студента у ЗВО
9. Назвіть та схарактеризуйте механізми соціалізації особистості студента. Наведіть приклади
10. Схарактеризуйте результати процесу соціалізації особистості студента у ЗВО
11. Дайте визначення поняттям «адаптація», «індивідуалізація» та «інтеграція» як етапам процесу соціалізації особистості студента
12. Назвіть та схарактеризуйте труднощі адаптаційного періоду студентів-першокурсників. Наведіть відповідні приклади, користуючись власним досвідом
13. Назвіть та схарактеризуйте форми адаптації студентів-першокурсників
14. Назвіть типи, за якими можна розподілити студентів залежно від швидкості та результатів їх адаптації у ЗВО
15. Схарактеризуйте особливості деструктивного стану та проаналізуйте причини, якими може бути зумовлено його виникнення у студентів ЗВО

Завдання для самостійного опрацювання:

Завдання 1. Перегляньте фрагменти фільмів, підготовлених за завданням 3 для самостійного опрацювання теми 2. Виокремте серед них 2 фрагменти, за якими можна спостерігати певну кризу студентського віку. Відповідно до кожного фрагменту визначте, до якого типу відноситься представлена криза та проаналізуйте дії педагога щодо запобігання формування у студента негативної Я-концепції.

Завдання 2. Напишіть коротке есе на тему «Навіщо куратору і викладачам ЗВО потрібно знати особливості студентського віку та його типові кризи».

Завдання 3. Спираючись на власний досвід навчання у ЗВО, схарактеризуйте процес своєї соціалізації за кожним з періодів (адаптації, індивідуалізації та інтеграції). Визначте, до якої групи студентів за швидкістю

адаптації Ви себе відносите. Проаналізуйте, яких труднощів Ви могли уникнути в процесі власної соціалізації.

Тема 7

ВИКЛАДАЧ ЯК СУБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ ПІДГОТОВКОЮ ФАХІВЦІВ У ЗВО

Навчальні питання:

1. Сутність та специфічні особливості науково-педагогічної діяльності викладача
2. Види науково-педагогічної діяльності викладача
3. Психологічна структура науково-педагогічної діяльності викладача
4. Аналіз сучасних вимог до викладача

1. Сутність та специфічні особливості науково-педагогічної діяльності викладача

Науково-педагогічна діяльність (за М. Фіцулою) – це діяльність, спрямована на підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних конкурувати на ринку праці, приймати активну участь у різних сферах життя суспільства.

Отже, науково-педагогічна діяльність має неабияке соціальне значення, оскільки має на меті забезпечити професійне становлення майбутнього фахівця, від компетентності якого залежить економічний, політичний, соціальний і культурний розвиток суспільства.

Науково-педагогічну діяльність у ЗВО здійснюють науково-педагогічні працівники – викладачі. Згідно з Законом України «Про вищу освіту», ***науково-педагогічні працівники*** – це особи, які за основним місцем роботи у ЗВО III і IV рівнів акредитації професійно поєднують педагогічну та наукову діяльність.

Викладачі ЗВО обираються на посаду за конкурсом переважно серед осіб, які мають наукові ступені і вчені звання або є випускниками магістратури, аспірантури чи докторантури.

В межах науково-педагогічної діяльності викладачі здійснюють низку різноманітних *функцій*, адже виступають одночасно:

- *фахівцем* у певній галузі;
- *педагогом*, здатним інтегрувати наукові знання і викладати різні навчальні дисципліни в межах своєї галузі;
- *психологом*, здатним здійснювати педагогічні впливи на розвиток студентів з урахуванням їх індивідуальних психологічних якостей;
- *вихователем*, щоб організовувати життєдіяльність студентів у межах виховної роботи у ЗВО;
- *науковцем, дослідником*, здатним здійснювати ґрунтовні теоретико-методологічні і практичні дослідження у певній галузі, а також всебічно аналізувати власну науково-педагогічну діяльність, педагогічний процес і його результати, динаміку навчальних досягнень студентів тощо;

– *творчим працівником*, здатним розробляти на науковій основі власні педагогічні системи, педагогічні технології та методи навчання, зміст навчальних дисциплін;

– *методистом*, щоб розробляти навчально-методичне забезпечення для своїх навчальних дисциплін, консультувати студентів;

– *суб'єктом педагогічного процесу*, здатним підтримувати індивідуальний стиль педагогічної діяльності, професійний імідж, власний саморозвиток і позитивно впливати на професійно-особистісне зростання студентів.

Науково-педагогічній діяльності викладачів притаманні специфічні особливості, зумовлені особливостями самого ЗВО.

Так, О. Гура виокремлює такі *особливості науково-педагогічної діяльності викладача ЗВО*:

– урахування в процесі навчання сучасних тенденцій розвитку науки – зумовлено тим, що студенти оволодівають не тільки науковими знаннями, але й методами самої науки шляхом залучення до науково-дослідної роботи;

– єдність наукового і навчального – передбачає, що викладач не тільки здійснює навчання студентів, але й сам є активним дослідником у своїй науковій галузі;

– спрямованість навчального процесу у ЗВО на самостійну роботу студентів – зумовлена тим, що самостійна робота студентів посідає значте місце в процесі їхньої професійної підготовки і потребує від викладача її спеціальної організації з урахуванням специфіки на різних курсах навчання;

– наскрізна професійна спрямованість навчального процесу у ЗВО – зумовлена тим, що всі навчальні дисципліни мають відповідати сучасним тенденціям розвитку певної професії та бути зорієнтовані на формування у майбутніх фахівців відповідних професійних знань, умінь, якостей;

– єдність та оптимальне співвідношення теоретичної і практичної підготовки студентів – зумовлені комплексним характером професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО і вимагають від викладача конструювання змісту навчальної дисципліни в аспекті її практичного застосування;

– гуманістична спрямованість навчального процесу у ЗВО – зумовлює необхідність налагодження взаємодії і спілкування зі студентами з використанням демократичного стилю спілкування, виявлення поваги до студентів та врахування їх поглядів;

– врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів як суб'єктів педагогічного процесу, що дозволить зробити його найбільш ефективним.

М. Фіцула виокремлює такі *особливості науково-педагогічної діяльності викладача ЗВО*:

– динамічність – зумовлена тим, що об'єкт педагогічного впливу – студент, – постійно розвивається, змінюється, що вимагає від викладача вчасного виявлення цих змін та їх урахування в педагогічному процесі;

– високий рівень комунікативності – зумовлений тим, що саме в процесі спілкування, безпосередніх контактів формуються знання студентів, їх світогляд;

– поєднання індивідуального і колективного в діяльності – зумовлено тим, що викладач працює як з окремими студентами, так і з колективами академічних груп, курсів, що вимагає від викладача вмінь здійснювати педагогічний вплив як на окрему особистість, так і на колектив в цілому.

2. Види науково-педагогічної діяльності викладача

Видами науково-педагогічної діяльності викладача є такі:

- навчальна;
- методична;
- науково-дослідницька;
- виховна;
- організаційна.

Схарактеризуємо кожен із зазначених видів науково-педагогічної діяльності викладача більш докладно.

Навчальна діяльність – передбачає організацію навчального процесу відповідно до нормативних документів.

В межах навчальної діяльності викладач виконує такі *функції*:

- визначає мету і завдання навчання з конкретної навчальної дисципліни у її взаємозв'язку з іншими дисциплінами;
- визначає зміст навчання;
- добирає сучасні форми, методи і засоби навчання для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- добирає і розробляє форми педагогічного контролю;
- проводить лекції, лабораторні заняття, практичні заняття, семінарські заняття, консультації, заліки, екзамени, рецензування, керівництво практикою, керівництво курсовими і дипломними роботами студентів.

Методична діяльність – передбачає розробку методичного забезпечення навчального процесу.

В межах методичної діяльності викладач виконує такі *функції*:

- розробляє навчально-методичні комплекси дисциплін (навчальну і робочу навчальну програми з дисципліни; конспект лекцій; плани практичних, лабораторних і семінарських занять; завдання для самостійної роботи студентів; тематику рефератів, розрахунково-графічних та курсових робіт; питання для поточного та підсумкового контролю; модульні контрольні роботи; екзаменаційні білети; завдання для контролю залишкових знань тощо);
- готує до видання конспекти лекцій, підручники, навчальні і навчально-методичні посібники, лабораторні практикуми, збірники вправ і завдань, методичні рекомендації до виконання лабораторних завдань, організації самостійної роботи студентів, написання курсових і дипломних робіт тощо;
- знайомиться з сучасною методичною, навчальною і науковою літературою з метою підвищення власної кваліфікації;
- проводить відкриті заняття для викладачів кафедри;
- відвідує відкриті заняття інших викладачів.

Результатом навчально-методичної роботи викладача може бути здобуття вченого звання.

Науково-дослідна діяльність – спрямована на розвиток творчого потенціалу викладача, підвищення рівня його наукових знань.

В межах науково-дослідної діяльності викладач виконує такі *функції*:

– знайомиться з новою вітчизняною та зарубіжною літературою у певній науковій галузі;

– аналізує періодичні видання в галузі;

– аналізує навчально-методичну літературу з дисципліни, яку викладає;

– проводить теоретичні та емпіричні дослідження в межах певної наукової теми, проблеми (власної чи кафедральної);

– готує до видання тези, статті, монографії;

– виступає на конференціях, семінарах.

Результатом науково-дослідної роботи викладача може бути здобуття вченого ступеня.

Виховна діяльність – спрямована на гармонійний розвиток студентів в аудиторний та позааудиторний час.

В межах навчального процесу викладач здійснює виховний вплив на студентів за допомогою потенціалу дисциплін, які викладає, під час спілкування зі студентами в позааудиторний час тощо. Виконуючи функції куратора групи, викладач укладає план роботи куратора, здійснює його реалізацію, проводить індивідуальну роботу зі студентами в гуртожитках, а також інші виховні заходи.

Організаційна діяльність – передбачає підготовку та проведення різноманітних заходів, пов'язаних з навчальною, методичною та науково-дослідною діяльністю викладача.

В межах організаційної діяльності викладач виконує такі *функції*:

– працює у приймальній комісії;

– організовує практику студентів;

– готує матеріали для проведення засідань кафедри, вченої ради факультету та ЗВО;

– готує науково-методичні семінари та приймає участь у їх роботі;

– приймає участь в атестаційних заходах;

– організовує співпрацю зі студентами в різних сферах їх життєдіяльності.

Функції, що їх виконує викладач в межах науково-педагогічної діяльності різних видів, щільно пов'язані між собою, але певний вид науково-педагогічної діяльності може домінувати над іншими. Викладач має надавати перевагу тому виду науково-педагогічної діяльності, який найбільше потребує вдосконалення.

3. Психологічна структура науково-педагогічної діяльності викладача

Психологічна структура науково-педагогічної діяльності викладача – це система дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей шляхом розв'язання педагогічних завдань.

Психологічну структуру науково-педагогічної діяльності викладача (за Н. Кузьміною) утворюють гносеологічний, конструктивний, організаційний і комунікативний компоненти.

Так, *гносеологічний компонент* зумовлений:

- вивченням кожного студента і колективу студентів;
- визначенням сфери застосування різноманітних методів навчання і виховання;
- вивченням методичних вказівок та інструкцій щодо організації навчально-виховного процесу;
- аналізом та узагальненням власного досвіду та досвіду інших викладачів з метою упровадження в подальшу науково-педагогічну діяльність;
- самоосвітою і самовихованням.

Конструктивний компонент зумовлений:

- добором та узгодженням навчальної інформації з дисципліни, доцільним розподілом часу на її опанування, плануванням відповідної роботи студентів;
- проектуванням власної діяльності і поведінки в процесі взаємодії зі студентами.

Організаційний компонент зумовлений:

- структуруванням інформації для її повідомлення студентам;
- організацією різних видів діяльності студентів;
- організацією власної діяльності і поведінки в процесі взаємодії зі студентами.

Комунікативний компонент зумовлений:

- доведенням навчальної інформації до студентів із застосуванням доцільних форм, методів та засобів навчання;
- налагодженням педагогічно доцільних стосунків зі студентами, їх батьками, колегами тощо (горизонтальна комунікація);
- встановлення правильних стосунків з керівництвом (вертикальна комунікація) та партнерами;
- висловлюванням власних поглядів.

4. Аналіз сучасних вимог до викладача

Особливості і психологічна структура науково-педагогічної діяльності викладача зумовлюють *вимоги* щодо його особистості. Такими вимогами є:

- усвідомлення свого громадянського обов'язку – підготовка висококваліфікованих фахівців, гідних громадян суспільства;

– досконале володіння своїм предметом – використання змісту навчальної дисципліни для розумового розвитку студентів, морального виховання і підготовки до майбутньої професійної діяльності;

– володіння методикою викладання – доступність викладання з урахуванням особистісних особливостей студентів, зацікавлення їх навчальною інформацією;

– педагогічна вираженість – здатність викладача виділяти з довкілля навчально-виховні факти та правильно їх інтерпретувати, настанова на педагогічну діяльність та психологічна готовність щодо її здійснення;

– розумна любов до студентів – оптимальне поєднання вимогливості та поваги до студентів;

– ерудованість – обізнаність із суміжними дисциплінами та усвідомлення закономірних зв'язків між предметами, явищами реального світу; володіння ґрунтовними знаннями з філософії, політики, мистецтва, сучасних досягнень науки і техніки;

– творчість – пошук нових, найбільш досконалих форм, методів, засобів і технологій навчання, проведення педагогічних експериментів;

– моральність – викладач має бути взірцем для студентів;

– педагогічна спостережливість та уважність – дозволяють викладачу отримати інформацію про індивідуальні особливості студентів, розуміння ними навчального матеріалу, ставлення до навчання і викладачів, стосунки в академічній групі, настрої і психічні стани тощо;

– натхнення – психічний стан, коли одночасно задіяні розум, почуття, сприйняття викладача, що забезпечує його націленість на предмет діяльності;

– інтуїція – неусвідомлене відчуття правильного напряму діяльності для отримання бажаних результатів;

– досконалі мислення і мова – конкретність, чіткість думок, їх логічність, переконливість, а також правильний вибір темпу та інтонації для їх висловлення;

– педагогічний такт – професійно-психологічна особливість поведінки викладача у стосунках зі студентами, що виявляється в його вміннях знаходити правильну лінію поведінки в будь-якій педагогічній ситуації;

– оптимізм – викликає позитивні емоції у студентів, добрий настрій, активність, рішучість, упевненість у своїх силах;

– здоров'я – необхідність турбуватися про своє здоров'я зумовлена нервовим і фізичним напруженням науково-педагогічної діяльності викладача;

– зовнішній вигляд – неприваблива зовнішність викладача викликає негативне ставлення студентів до нього та навчальної дисципліни, яку він викладає;

– цілеспрямованість, ініціативність, дисциплінованість, вимогливість до себе та інших.

Наявність у викладача зазначених якостей формують його *авторитет* – загальновизнану студентами значущість його чеснот, що забезпечують ефективність педагогічного впливу.

Професіоналізм викладача – це інтегральна характеристика, що поєднує фахово-педагогічну компетентність викладача, його професійно-педагогічну майстерність, професійно значущі якості та індивідуальний імідж, які визначають його індивідуальність, забезпечують ефективність та оптимальність його науково-педагогічної діяльності.

Фахово-педагогічна компетентність – це теоретична і практична готовність викладача до виконання науково-педагогічної діяльності, що передбачає володіння психолого-педагогічними, фаховими та методичними знаннями.

Професійно-педагогічна майстерність – це якісна характеристика викладача, що відображає високий рівень володіння ним професійно-педагогічними навичками, технологіями вербальної і невербальної взаємодії, емоційно-вольовою саморегуляцією тощо.

Професійно значущі якості викладача – це сукупність його особистісних якостей, закладених від природи та сформованих в процесі професійної підготовки та подальшої науково-педагогічної діяльності, що впливають на успішність і результативність її здійснення у ЗВО.

Індивідуальний імідж викладача – це цілісний, динамічний образ, обумовлений поєднанням його внутрішніх та зовнішніх індивідуальних якостей, що забезпечують емоційно-психологічну дію зі студентами та колегами.

Успішність педагогічної діяльності викладача вищої школи залежить від наявності у нього:

– *організаторсько-педагогічних здібностей* (забезпечують організацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, власної діяльності, а також загальне та професійне самовдосконалення);

– *дидактичних здібностей* (забезпечують підготовку навчальних матеріалів; доступність, виразність, переконливість під час пояснення навчального матеріалу; мотивацію студентів до навчально-пізнавальної діяльності);

– *перцептивних здібностей* (забезпечують об'єктивне оцінювання емоційного стану студентів і його врахування в процесі навчання);

– *комунікативних здібностей* (забезпечують налагодження педагогічно доцільних стосунків зі студентами та колегами);

– *сугестивних здібностей* (забезпечують здійснення емоційно-вольового впливу на студентів);

– *гносеологічно-дослідницьких здібностей* (забезпечують пізнання та об'єктивну оцінку педагогічних явищ і процесів);

– *науково-пізнавальних здібностей* (забезпечують оволодіння науковими знаннями, розуміння взаємозв'язків між науками).

Контрольні питання за темою:

1. Дайте визначення поняттям «науково-педагогічна діяльність», «науково-педагогічний працівник»

2. Назвіть та обґрунтуйте функції, що їх виконує викладач в процесі науково-педагогічної діяльності
3. Схарактеризуйте особливості науково-педагогічної діяльності викладача (за О. Гурою)
4. Схарактеризуйте особливості науково-педагогічної діяльності викладача (за М. Фіцулою)
5. Назвіть види науково-педагогічної діяльності викладача
6. Визначте сутність навчальної діяльності викладача та схарактеризуйте функції, які виконує викладач в межах цієї діяльності
7. Визначте сутність методичної діяльності викладача та схарактеризуйте функції, які виконує викладач в межах цієї діяльності
8. Визначте сутність науково-дослідної діяльності викладача та схарактеризуйте функції, які виконує викладач в межах цієї діяльності
9. Визначте сутність виховної діяльності викладача та схарактеризуйте функції, які виконує викладач в межах цієї діяльності
10. Визначте сутність організаційної діяльності викладача та схарактеризуйте функції, які виконує викладач в межах цієї діяльності
11. Дайте визначення поняття «психологічна структура науково-педагогічної діяльності викладача» та назвіть компоненти цієї структури
12. Схарактеризуйте гносеологічний компонент психологічної структури науково-педагогічної діяльності викладача
13. Схарактеризуйте конструктивний компонент психологічної структури науково-педагогічної діяльності викладача
14. Схарактеризуйте організаційний компонент психологічної структури науково-педагогічної діяльності викладача
15. Схарактеризуйте комунікативний компонент психологічної структури науково-педагогічної діяльності викладача
16. Назвіть та обґрунтуйте вимоги до особистості викладача, зумовлені особливостями і психологічною структурою його науково-педагогічної діяльності
17. Дайте визначення поняттям «професіоналізм», «фахово-педагогічна компетентність», «професійно-педагогічна майстерність», «професійно значущі якості» та «індивідуальний імідж» викладача
18. Назвіть та схарактеризуйте професійно-педагогічні здібності викладача

Завдання для самостійного опрацювання:

Завдання 1. Оберіть будь-яку функцію, що її виконує викладач в межах науково-педагогічної діяльності, та наведіть приклад її яскравого прояву у будь-якого викладача, спираючись на власний досвід навчання у ЗВО. Проаналізуйте, яким чином виконання цієї функції в обраного Вами викладача було взаємопов'язано з іншими функціями.

Завдання 2. Перегляньте фрагменти фільмів, підготовлених за завданням 3 для самостійного опрацювання теми 2. Виокремте серед них 3 фрагменти, за якими можна спостерігати за певними професійно значущими якостями

викладача. Проаналізуйте за кожним фрагментом, в чому виявляється індивідуальний імідж викладача.

Завдання 3. Напишіть есе на одну із запропонованих тем: «Педагогом може бути кожен» або «Педагогом потрібно народитися».

Тема 8

ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗВО

Навчальні питання:

1. Спілкування як форма контактної педагогічної взаємодії
2. Труднощі та бар'єри педагогічного спілкування
3. Психологічний аналіз суперечностей і конфліктів у педагогічній взаємодії та засоби їх регулювання

1. Спілкування як форма контактної педагогічної взаємодії

Безпосередніми учасниками педагогічної взаємодії є викладач і студент, а її формою – спілкування, що передбачає вербальний або невербальний контакти.

Як відомо, **спілкування** – це процес обміну між людьми результатами психічної та духовної діяльності: засвоєною інформацією, думками, судженнями, оцінками, почуттями і настановами.

Педагогічне спілкування – це професійна комунікативна взаємодія педагога з вихованцями, що відбувається у навчальний час та поза ним і спрямована на створення сприятливого психологічного клімату, а також на психологічну оптимізацію навчальної діяльності і стосунків.

Педагогічне спілкування лежить в основі усіх видів науково-педагогічної діяльності викладача: навчальної, методичної, науково-дослідної, виховної та організаційної тощо. Завдяки педагогічному спілкуванню відбувається реалізація змісту, форм і методів навчання майбутніх фахівців у ЗВО. Отже, педагогічне спілкування виконує низку *функцій*, а саме:

- соціально-перцептивну;
- комунікативно-поведінкову;
- емоційну;
- соціально-самопрезентаційну.

Функції педагогічного спілкування дозволяють визначити його *значення* для процесу професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО:

- завдяки педагогічному спілкуванню викладач виступає персоналізованим посередником між навчальною інформацією і студентом;
- експресивне педагогічне спілкування з викладачем викликає у студентів інтерес до навчальної інформації і навчання в цілому;
- педагогічне спілкування виступає для студентів прикладом культурних норм і взаємин.

Щоб педагогічне спілкування відбувалось конструктивно, викладач ЗВО має:

- обирати спосіб поведінки і взаємодії зі студентами з урахуванням особливостей студентського віку та конкретної академічної групи;
- об'єктивно оцінювати поведінку, комунікативну активність окремих студентів, емоційно адекватно реагувати на них;
- вміти швидко організувати аудиторію, привертати її увагу до змісту заняття, залучати до активної роботи усіх студентів, застосовуючи прийоми самопрезентації і динамічного впливу;
- володіти прийомами стимулювання інтелектуальної ініціативи і пізнавальної активності студентів, організації діалогічної взаємодії з ними;
- своєчасно коригувати процес спілкування відповідно до реальних умов педагогічної взаємодії;
- аналізувати процес спілкування, співвідносити мету, засоби комунікативної взаємодії з її результатами.

Спілкування вважають педагогічно виправданим, якщо воно будується за **принципом суб'єкт-суб'єктної взаємодії**, який передбачає:

- сприймання співрозмовника як індивідуальності зі своїми потребами та інтересами;
- прояв зацікавленості в спілкуванні з партнером, співпереживання його успіхам та невдачам;
- визнання права партнера на незгоду, свою думку, право обирати власну поведінку та брати відповідальність за цей вибір.

Педагогічне спілкування, побудоване за принципом суб'єкт-суб'єктної взаємодії, дозволяє викладачу встановити щирі та довірливі стосунки зі студентами.

Кожному педагогу притаманний певний стиль педагогічного спілкування.

Стиль педагогічного спілкування – це усталена система способів та прийомів, які використовує викладач під час педагогічної взаємодії.

Типовими стилями педагогічного спілкування визнано такі:

- захоплення спільною творчою діяльністю;
- дружня прихильність;
- спілкування-залякування;
- спілкування-загравання.

Вибіркове ставлення викладача до поставлених цілей і завдань педагогічного спілкування, що зумовлює певну лінію його поведінки і взаємодії зі студентами, відображається в його **педагогічній позиції**.

Можна виокремити такі *педагогічні позиції викладача*:

- *позиція розуміння* – виявляється в здатності викладача об'єктивно оцінювати себе, критично ставитись до себе, уважно вислуховувати аргументи співрозмовника, бути проникливим до змісту і мотивів повідомлення, вникати в проблему та не бути упередженим щодо її вирішення;

Наслідком недотримання такої позиції є непорозуміння (смысловий бар'єр), що призводить до неповаги до викладача, а згодом – до небажання спілкуватися з ним. Причиною непорозуміння між викладачем і студентом

може бути спалах негативних емоцій, що викликає відповідний спалах у співрозмовника і призводить до відчуженості між партнерами по спілкуванню.

– *позиція визнання* – виявляється в здатності викладача вірити в позитивні прагнення студента до розкриття своїх потенційних можливостей і саморозвитку;

– *позиція прийняття* – виявляється в здатності викладача визнавати права студента на будь-які власні почуття без ризику втратити повагу з його боку.

2. Труднощі та бар'єри педагогічного спілкування

Труднощі педагогічного спілкування зі студентами виникають насамперед у викладачів-початківців. До таких труднощів відносять:

- невміння налагодити контакт з аудиторією;
- нерозуміння внутрішньої психологічної позиції студента;
- невміння керувати спілкуванням під час навчального заняття;
- невміння перебудовувати стосунки зі студентами відповідно до педагогічних завдань, що постійно змінюються;
- труднощі мовлення і передачі власного емоційного ставлення до навчального матеріалу;
- невміння керувати власним психічним станом у стресових ситуаціях спілкування.

Психологічні труднощі, що виникають у процесі спілкування і перешкоджають взаєморозумінню та взаємодії, називають **бар'єрами спілкування**.

Серед бар'єрів спілкування виокремлюють:

- бар'єр невідповідності настанов і мотивів;
- бар'єр побоювання групи;
- бар'єр відсутності контакту;
- бар'єр звуження функцій спілкування;
- бар'єр негативної настанови на академічну групу;
- бар'єр побоювання педагогічних помилок;
- бар'єр наслідування.

3. Психологічний аналіз суперечностей і конфліктів у педагогічній взаємодії та засоби їх регулювання

Протиріччя (як психологічна категорія) – це вияв протилежних інтересів, поглядів, думок, незгода тощо.

Протиріччя, що виникають в процесі педагогічної взаємодії, є підґрунтям конфліктних ситуацій.

Конфліктна ситуація – це виникнення та загострення протиріч.

Конфліктні ситуації розподіляють на:

- конфліктні ситуації діяльності (невиконання навчальних завдань);
- конфліктні ситуації поведінки;
- конфліктні ситуації стосунків.

Невирішені конфлікти ситуації переростають у конфлікт.

Конфлікт – це загострене протиріччя, що виникає між викладачем і студентом під час вирішення питань навчального, виробничого, громадського або особистісного характеру.

Конфлікт можна розглядати як протидію однієї особи іншій (конфлікт викладач – студент) або групі людей (конфлікт викладач – студентська група), як результат зіткнення їхніх інтересів та прагнень.

Конфлікти можуть бути конструктивними та деструктивними.

Конструктивний конфлікт – це принципове зіткнення думок, дискусія, що призводить до відкриття істини та є джерелом саморозвитку, самовдосконалення.

Деструктивний конфлікт – це непорозуміння, які потрібно вирішувати, ліквідувати причини їх виникнення задля оздоровлення морально-психологічного клімату в колективі.

Під час педагогічної взаємодії конфліктні ситуації та конфлікти можуть бути викликані конфліктною поведінкою студентів, що виявляється у таких *формах*:

- ухиляння від виконання завдань;
- зухвала поведінка;
- незгода і критика пропозицій викладача;
- ігнорування педагогічних вимог.

Щоб конфліктна ситуація не переросла в конфлікт, потрібно:

- відрізнити безпосередній привід конфліктного зіткнення від його причини;
- встановити ділову зону конфлікту, визначити відношення предмета незгоди до навчально-професійної діяльності та ділової взаємодії;
- визначити спрямованість конкретних дій учасників конфлікту;
- зберігати самовладання, витримку;
- обмірковувати проблему;
- намагатися підтримувати баланс ділових стосунків у конструктивних межах.

За уникнення конфліктних ситуацій та вирішення конфліктів в педагогічному процесі відповідає викладач, який має справлятися з ними самостійно.

Контрольні питання за темою:

1. Дайте визначення поняттям «спілкування», «педагогічне спілкування»
2. Назвіть та схарактеризуйте функції педагогічного спілкування
3. Обґрунтуйте значення педагогічного спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО
4. Визначте вимоги до викладача вищої школи щодо забезпечення конструктивного педагогічного спілкування
5. Схарактеризуйте принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії
6. Дайте визначення поняття «стиль педагогічного спілкування»

7. Назвіть типові стилі педагогічного спілкування та наведіть приклади кожного з них
8. Дайте визначення поняття «педагогічна позиція викладача» та схарактеризуйте позицію розуміння, позицію визнання та позицію прийняття. Проаналізуйте наслідки недотримання викладачем позиції розуміння
9. Назвіть та схарактеризуйте труднощі педагогічного спілкування. Наведіть приклади з власного досвіду навчання у ЗВО
10. Дайте визначення поняття «бар'єри спілкування», виокремте їх види та наведіть приклади до кожного з них
11. Дайте визначення поняттям «протиріччя», «конфліктна ситуація» і «конфлікт»
12. Порівняйте зміст конструктивного і деструктивного конфлікту
13. Назвіть форми конфліктної поведінки студентів та наведіть відповідні приклади
14. Визначте, яким чином викладач може запобігти переростанню конфліктної ситуації в конфлікт
15. Наведіть приклади конфліктів «викладач – студент», «викладач – студентська група»
16. Обґрунтуйте твердження «за уникнення конфліктних ситуацій та вирішення конфліктів в педагогічному процесі відповідає викладач»

Завдання для самостійного опрацювання:

Завдання 1. Перегляньте фрагменти фільмів, підготовлених за завданням 3 для самостійного опрацювання теми 2. Виокремте серед них 3 фрагменти, за якими можна спостерігати за певними стилями педагогічного спілкування викладача. Проаналізуйте за кожним фрагментом, який стиль спілкування викладача був домінувальним.

Завдання 2. Перегляньте фрагменти фільмів, підготовлених за завданням 3 для самостійного опрацювання теми 2. Виокремте серед них фрагмент, за яким можна спостерігати за бар'єрами спілкування. Проаналізуйте, яким чином цей бар'єр можна подолати.

Завдання 3. Перегляньте фрагменти фільмів, підготовлених за завданням 3 для самостійного опрацювання теми 2. Виокремте серед них фрагмент, в якому представлені певні протиріччя, конфліктна ситуація або конфлікт. Проаналізуйте можливі причини їх виникнення та надайте рекомендації викладачу щодо його дій у такій ситуації.

РОЗДІЛ 3 ПРАКТИКУМ

Тема 1

МІСЦЕ ПЕДАГОГІКИ В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ІНШИМИ НАУКАМИ

Завдання 1. Визначте наукові галузі, на які спирається педагогічна наука, а також галузі, що спираються на педагогічну науку. Обґрунтуйте визначені взаємозв'язки.

Завдання 2. Розв'яжіть запропоновані педагогічні задачі, працюючи в групах.

Педагогічна задача № 1

Аналіз навчальних посібників свідчить про те, що в багатьох з них по-різному тлумачиться сутність процесу навчання.

Так, деякі автори вважають, що «навчання визначає спільну діяльність учителя і учнів, коли перші передають знання, вміння і навички, ... керують процесом їх засвоєння (викладання), а другі засвоюють ці знання, вміння та навички (учіння). Викладання й учіння – дві взаємопов'язані і взаємообумовлені сторони навчання».

Інші вважають, що навчання являє собою сукупність послідовних дій вчителя і керованих ним учнів, спрямованих на свідоме і міцне засвоєння системи знань, умінь та навичок, внаслідок чого відбувається розвиток пізнавальних сил, оволодіння елементами культури розумової та фізичної праці, формування основ світогляду та поведінки учнів.

Треті стверджують, що навчання – це «активна пізнавальна діяльність, в якій учні під керівництвом учителя оволодівають знаннями, уміннями, навичками, розвивають свої пізнавальні сили і можливості, формують світогляд».

Співставте ці визначення. Яке з них найбільш повно відображає суттєві ознаки процесу навчання? Обґрунтуйте свою думку.

Педагогічна задача № 2

У психолого-педагогічній літературі існують різні погляди на визначення процесу розвитку:

1) розвиток – це природні задатки, які у процесі життя людини виявляються і визначають можливості і якості її особистості;

2) розвиток – це якісні зміни властивостей і психічних процесів людини, які, з одного боку, призводять до вдосконалення процесу відображення нею навколишньої дійсності, а з другого – до ускладнення й активізації її діяльності;

3) розвиток – це процес прогресивних послідовних змін, що характеризуються переходом від нижчих до вищих форм та рівнів всієї життєдіяльності людини.

Співставте ці визначення. Яке них Ви вважате найбільш науково обґрунтованим? Доведіть свою думку.

Завдання 3. Проведіть самодіагностування та визначте ступінь своєї готовності до педагогічної діяльності за методикою [4], наведеною в додатку Д.

Завдання 4. Сформулюйте власне педагогічне кредо, що визначатиме Вашу стратегію педагогічної діяльності.

Тема 2

МЕТОДОЛОГІЯ НАВЧАННЯ У ЗВО

Завдання 1. Ознайомтесь із наданими правилами та оберіть із запропонованих до них дидактичних принципів ті, яким кожне правило відповідає:

Правило 1. Від легкого до трудного, від невідомого – до відомого, від простого – до складного:

- наочності;
- науковості;
- доступності;
- зв'язку теорії з практикою;
- систематичності і послідовності.

Правило 2. В процесі навчання треба якнайчастіше використовувати питання «Чому?», щоб навчити студентів мислити причинно, розуміти причинно-наслідкові зв'язки:

- свідомості та активності;
- наочності;
- науковості;
- доступності;
- зв'язку теорії з практикою;
- систематичності і послідовності.

Правило 3. Розвивайте, закріплюйте, переносьте успіхи студентів в одному виді діяльності на інші, від епізодичних успіхів йдіть до високих стабільних досягнень:

- свідомості та активності;
- міцності;
- науковості;
- зв'язку теорії з практикою;
- систематичності і послідовності.

Правило 4. В методах викладання відображайте методи наукового пізнання, розвивайте мислення студентів, залучайте їх до пошукової, творчої пізнавальної діяльності:

- наочності;
- науковості;

- доступності;
- міцності;
- зв'язку теорії з практикою;
- систематичності і послідовності.

Завдання 2. Обміркуйте зміст кожного з дидактичних принципів та обґрунтуйте їх взаємозв'язок і взаємозумовленість. Наведіть приклади.

Завдання 3. Наведіть приклад застосування певного дидактичного принципу, спираючись на власний досвід навчання у ЗВО.

Завдання 4. Розв'яжіть запропоновані педагогічні задачі, працюючи в групах.

Педагогічна задача № 1

При обговоренні уроку з фізики на методичному об'єднанні вчителів виникла суперечка. Одні з присутніх вважали, що курс фізики дуже переважаний, тому всю увагу слід зорієнтувати на розкритті фізичних закономірностей. Головне – озброїти учнів теорією, академічними знаннями. Інші говорили, що слід більше часу приділяти практичному значенню теоретичних знань. Наприклад, розкриваючи проблему отримання електроенергії на електростанціях, необхідно говорити про вплив продуктів згоряння на оточуюче середовище, показувати зв'язок фізики з культурою, із соціальним прогресом суспільства.

Висловіть і обґрунтуйте власну позицію щодо дискусії вчителів. Вкажіть дидактичні принципи, на дотриманні яких наполягали учасники дискусії.

Педагогічна задача № 2

У курсі математики вивчають властивості симетрії та побудову симетричних фігур. З Кохно у книзі «Естетика і математика» пропонує паралельно з вправами підручника провести практичні роботи з побудови орнаментів.

Висловіть і обґрунтуйте власну позицію щодо наданої рекомендації. Вкажіть дидактичні принципи, на дотриманні яких ґрунтується ця рекомендація.

Педагогічна задача № 3

На уроці математики в 7-му класі вивчали тему «Площа трикутника». Вчителька застосовувала макети різних трикутників, спонукала учнів до самостійних міркувань, до розуміння сутності площі трикутника через вимірювання площі паралелограма. Були розв'язані кілька задач. Вчителька показала, наскільки важливо володіти цими знаннями для вирішення побутових та виробничих завдань. Урок пройшов цікаво, за високої розумової активності учнів.

Проаналізуйте описане заняття та визначте, вимоги яких дидактичних принципів були на ньому реалізовані. Яким чином зазначені дидактичні принципи доповнювали один одного?

Педагогічна задача № 4

Вчителька математики за кожною темою готувала на картках систему завдань для самостійних робіт. Зазвичай вони були різного рівня складності: підвищеної, середньої, зниженої. Вона роздавала учням картки з урахуванням їх розумових можливостей. Іноді окремі учні жалілися, що інші учні отримують більш легкі завдання. Проте для проведення контрольних робіт для всіх учнів пропонувалися завдання одного рівня складності.

Проаналізуйте описану ситуацію та визначте, вимоги яких дидактичних принципів були реалізовані в роботі вчительки. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що для проведення контрольних робіт треба готувати завдання одного рівня складності? Відповідь обґрунтуйте.

Педагогічна задача № 5

Для проведення уроку з української літератури з теми «Життєдіяльність Т. Г. Шевченка» вчителька на перерві розвісила на дошці ілюстрації про життя поета, репродукції його картин тощо. Ще до початку заняття учні роздивлялися їх. На уроці також переводили очі з однієї ілюстрації на інші. Розповіді вчительки про життя поета перешкоджав якийсь психологічний бар'єр, створений учнями. Вчителька була незадоволена уроком незважаючи на добру його підготовку.

Обґрунтуйте описану ситуацію з боку вимог певних дидактичних принципів. Чи можна говорити про доцільність застосування принципу наочності навчання з огляду на описану ситуацію.

Завдання 5. Ознайомтесь із сутністю мозкового штурму як методу навчання. Проаналізуйте цей метод з огляду його переваг і недоліків як з боку студентів, так і з боку викладача.

Мозковий штурм – це груповий пошук нових альтернативних варіантів вирішення проблемної ситуації. Цей метод навчання був запропонований А. Осборном наприкінці 30-х рр. як метод активізації творчого мислення. Для цього застосовуються прийоми і засоби, що знижують критичність і самокритичність людини, підвищують її впевненість у собі і, як наслідок, активізують механізми творчого мислення. На думку А. Осборна, стимулювання творчої активності людини досягається завдяки таким правилам: виключення критики, що дозволяє висловлювати будь-яку думку без страху, що її визнають некоректною; заохочення будь-яких асоціацій (чим більш неймовірною здається ідея, тим краще); кількість запропонованих ідей має бути як найбільшою; дозволяється покращувати ідеї шляхом їх комбінації та видозмінення.

Незважаючи, що мозковий штурм є творчим процесом, можна виокремити такі його типові стадії:

1. *Формулювання проблеми для її розгляду і вирішення. Визначення правил та умов колективної діяльності. Формування робочих груп по 5-9 осіб та експертної групи, обов'язками якої є оцінка і відбір кращих ідей.*

2. *Тренувальна сесія (інтелектуальне розминання) – передбачає швидкий пошук ідей учасниками мозкового штурму на запитання тренувальної сесії. На цій стадії необхідно допомогти учасникам мозкового штурму звільнитися від впливу психологічних бар'єрів (незручності, зкютості, сором'язливості).*

3. *Мозковий штурм поставленої проблеми. Генерування ідей учасниками та їх фіксація на папері експертами (для кожної групою закріплюється один або два експерти). Ідеї висувуються по колу, час на їх оголошення – не більше 1-2 хв. Мозковий штурм закінчується, коли потік пропозицій вичерпується.*

4. *Оцінка та відбір групою експертів кращих ідей для їх подальшого опрацювання.*

5. *Розробка на основі відібраних ідей варіантів вирішення проблеми, що можуть бути практично реалізовані.*

6. *Оголошення результатів мозкового штурму. Обговорення результатів роботи груп, оцінка кращих ідей, їх обґрунтування та публічний захист.*

Завдання 6. Підготувати фрагмент заняття (за фахом) із застосуванням певного методу (методів) навчання.

Тема 3

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ У ЗВО ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

Завдання 1. Ознайомтесь з різними визначеннями поняття «методика». Методика – це:

- система правил, виклад методів навчання будь-чому або виконання певної роботи;
- сукупність методів, прийомів, апробованих на вивченні певної роботи;
- сукупність прийомів практичної діяльності, що призводить до заздалегідь визначеного результату;
- сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи,

Користуючись поданими визначеннями запропонуйте власне визначення поняття «методика навчання».

Завдання 2. Проаналізуйте запропоновані визначення поняття «методика навчання». Методика навчання – це:

- система організації практичної та теоретичної діяльності студентів, спрямована на ефективне засвоєння знань, розвиток інтелекту, набуття вмінь, навичок, якостей, які сприятимуть їх професійній самореалізації (за О. А. Дубасенюк, О. Є Антоною);

– опис конкретних прийомів, способів, технік педагогічної діяльності в окремих освітніх процесах; сукупність упорядкованих знань про принципи, зміст, методи і форми організації навчального процесу з окремих навчальних дисциплін, які забезпечують вирішення поставлених завдань (за Г. М. Коджаспіровою);

– певним чином збудована система конкретних методів навчання, покликаних вирішити певне завдання, досягти поставленої мети; сукупність певних навчальних методів, принципів, форм, прийомів і засобів, за допомогою яких здійснюється більш глибоке пізнання різноманітних педагогічних проблем та їх розв'язання (за В. В. Корнечук).

Яке з них якнайкраще, на Ваш погляд, відображає сутність цього поняття. Яке з них за змістом відповідає Вашому розумінню методики навчання?

Завдання 3. Схарактеризуйте особливості методики навчання у вищій школі.

Завдання 4: Розв'яжіть запропоновані педагогічні задачі, працюючи в групах.

Педагогічна задача № 1

До свого першого уроку студентка-практиканта IV курсу педагогічного інституту готувалася довго. Урок розпочався. Вона швидко перевірила домашнє завдання, розповіла новий матеріал, а до кінця уроку залишилося 20 хвилин. Закріплення зайняло ще 10 хвилин, а далі вчителька не знала чим заповнити час і відпустила учнів раніше з уроку.

Проаналізуйте причини методичних недоробок учительки. Висловіть поради щодо подальшого вдосконалення методики проведення уроків.

Педагогічна задача № 2

Урок математики. Впродовж 10 хвилин учні розв'язували вправи з алгебраїчними перетворюваннями. Робота одноманітна й не для всіх проста. Невеличка пауза і вчитель відводить вбік крило дошки. На дошці – свідчення:

Браун: Я цього не робив. Джонс також цього не робив.

Джонс: Браун цього не робив. Сміт це зробив.

Сміт: Я цього не робив. Браун це зробив.

– Розбирається справа Брауна, Джонса, Сміта. Один з них скоїв злочин. Під час розслідування кожен з них зробив по дві заяви (ці заяви написані на дошці). Було встановлено, що один з них збрехав двічі, інший – двічі сказав правду, третій – раз збрехав і раз сказав правду. Хто скоїв злочин? (матеріал підготовлений за [22]).

Проаналізуйте прийом, застосований учителем. Чи доцільно було відволікати учнів від роботи над вправами?

Тема 4

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ ЯК ЗАСІБ ПЕДАГОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ У ЗВО

Завдання 1. Дайте визначення поняття: «тестовий контроль». Які функції педагогічного контролю виконує тестовий контроль навчальних досягнень студентів.

Завдання 2. Ознайомтесь із запропонованою інформацією та наведіть приклади з власного життя щодо застосування тестів описаних видів.

За предметом діагностування тести можна розподілити на два класи: тести досягнень і психологічні тести.

Тести досягнень дозволяють оцінити успішність оволодіння знаннями, вміннями, навичками в конкретних галузях науки і практики. Вони можуть бути орієнтовані на певні розділи навчальних дисциплін або найважливіші прийоми і методи роботи. Тести досягнень розробляються для всіх рівнів освіти, але найбільш поширені у старших класах закладів середньої освіти та в закладах вищої освіти.

Тести досягнень використовують також для професійного відбору (наприклад, військових, поліцейських), адже ступінь розвитку певних особистісних якостей абітурієнтів (пам'яті, мислення та ін.) впливає на успішність оволодіння ними професією.

Традиційно тести досягнень дозволяють оцінити компетентності, які здобувають учні або студенти в процесі навчання. Але, щоб з'ясувати, чи спроможна людина ефективно здійснювати пошук інформації, переконувати своїх опонентів, виявляти винахідливість, оволодівати управлінськими навичками, тестів досягнень не достатньо. Тому використовують психологічні тести.

Психологічні тести розподіляють на інтелектуальні, тести здібностей, соціально-психологічні та особистісні. Так, інтелектуальні тести призначені для дослідження та якісної оцінки рівня інтелектуального розвитку індивіда. Тести здібностей дозволяють продіагностувати рівень розвитку здібностей людини, від яких залежить успішність її навчання, а також творча і професійна діяльність. Соціально-психологічне тестування проводиться з використанням соціометричних тестів і має на меті визначення особливостей міжособистісних відносин в групі, вивчення динаміки внутрішніх міжособистісних відносин у різних вікових і професійних групах, виявлення ізгоїв, лідерів групи та її конфліктних зон. Особистісні тести спрямовані на виявлення усталених індивідуальних здібностей людини та оцінку її особистісних якостей.

Психологічні тести широко використовуються в клінічній, педагогічній і судовій психології; для професійної орієнтації і професійного відбору; для добору персоналу тощо.

Завдання 3. Схарактеризуйте види тестових завдань та вимоги щодо укладання тестів успішності.

Завдання 4. Укладіть тест успішності з будь-якої навчальної дисципліни, в якому були б присутні тестові завдання всіх видів.

Завдання 5. Проаналізуйте укладені тести та вкажіть вимоги, яким він задовольняє та яким не задовольняє.

Завдання 6. Проведіть самодіагностування за методикою «Сприйняття індивідом групи» [4], наведеною в додатку Е, та визначте особливості власного сприйняття своєї групи.

Тема 5

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЗВО

Завдання 1. Дайте визначення поняття «професійно важливі якості». Вкажіть та обгрунтуйте 10 якостей, які є професійно важливими для викладача вищої школи.

Завдання 2. Проаналізуйте визначення поняття «майстерність»: «майстерність є категорією, яка визначає професійну досконалість суб'єкта професійної діяльності, його здатність надійно і продуктивно виконувати цю діяльність відповідно до вимог» та дайте власне визначення поняття «педагогічна майстерність викладача вищої школи».

Завдання 3. Проаналізуйте запропоновані визначення поняття «педагогічна майстерність». Педагогічна майстерність – це:

- ступінь володіння викладачем вищої школи технологіями науково-педагогічної діяльності (за І. Зязюном);
- досконале, творче виконання педагогами своїх професійних функцій на рівні мистецтва, в результаті чого створюються оптимальні соціально-психологічні умови для становлення особистості вихованця, забезпечення його інтелектуального і морально-духовного розвитку (за А. І. Кузьмінським).

Яке з них якнайкраще, на Ваш погляд, відображає сутність цього поняття. Яке з них за змістом відповідає Вашому розумінню педагогічної майстерності?

Завдання 4. Проаналізуйте особистісні і професійні якості викладача, які сприяють ефективному управлінню навчально-виховним процесом, та наведіть конкретні прояви цих якостей із власних спостережень:

- інтерес до студентів і роботи з ними;
- культура комунікативної взаємодії, культура мовлення;
- емпатія;
- гнучкість, творчість й оперативність мислення;
- вміння швидко орієнтуватись у педагогічній ситуації;

- здатність відчувати та розуміти настрій студентів і підтримувати з ними активний діалог;
- здатність керувати своїм внутрішнім психічним станом, мімікою, пантомімікою;
- здатність прогнозувати та цілеспрямовано проектувати певні комунікативні педагогічні ситуації;
- здатність демонструвати свій внутрішній стан, коли це викликано педагогічною необхідністю;
- здатність до імпровізації;
- здатність до доцільних спонтанних дій та ін.

Доповніть цей перелік тими якостями викладача, які, на Ваш погляд, також впливають на організацію навчально-виховного процесу.

Завдання 5. Розв'яжіть запропоновані педагогічні задачі, працюючи в групах (запропонуйте максимально можливу кількість розв'язків).

Педагогічна задача № 1

Деякі вчителі вважають, що вони не повинні копіювати роботу педагогів-новаторів і не треба вивчати їх досвід.

Чи згодні Ви з думкою цих учителів? Яке Ваше ставлення до передового педагогічного досвіду?

Педагогічна задача № 2

На класній годині з проблем профорієнтаційної роботи виникла суперечка про те, що професія вчителя одноманітна, бо він увесь час викладає один і той самий предмет, ті самі теми і тому цю професію не можна вважати творчою.

Що б Ви відповіли учням? Чи можна вважати педагогічну професію творчою? Наведіть приклади творчого підходу до педагогічної діяльності викладача ЗВО, ґрунтуючись на власному досвіді навчання в університеті.

Педагогічна задача № 3

Слухачі школи майбутнього педагога вважають, що головним для вчителя є любов до дітей, вміння встановити з ними контакт, важливо також знати свій предмет і методи його викладання.

Чи правильне уявлення мають старшокласники про вимоги до вчителя? До його професії? Що б Ви додали до цих слів випускників?

Педагогічна задача № 4

Студенти-практиканти, відвідуючи уроки досвідченого вчителя, були вражені глибиною його знань, професійною майстерністю. На питання студентів, як він досягнув такого рівня, вчитель відповів, що має власну багату бібліотеку, давно випишує методичні журнали, вивчає передовий педагогічний досвід, весь час оновлює конспекти уроків.

Які висновки слід зробити студентам-практикантам?

Педагогічна задача № 5

Молодий учитель мав звичку вживати на уроці слова-паразити. Учні, здавалося б, уважно слухали вчителя, проте, як виявилось, рахували кількість зайвих слів, що їх постійно вживав учитель.

Які висновки повинен зробити вчитель?

Педагогічна задача № 6

У колі майбутніх педагогів виникла суперечка – що означає бути справжнім педагогом?

– Педагогом не можна стати!.. Ним потрібно народитися.

– Дурниці. Це фаталізм!

– Педагог «милістю Божою», чи що?

– Хто народився без педагогічного таланту, того ніякий інститут не зробить справжнім педагогом.

– А я думаю, що педагогом можна стати. Часто в інституті вдається привити любов до вчительської професії.

Закінчіть суперечку студентів. Якою думки дотримуетесь Ви щодо необхідності мати вчителям, викладачам ЗВО педагогічні здібності?

Педагогічна задача № 7

В учительській виникла суперечка між учителями. Одні висловлювали думки про те, що успіх навчально-виховної роботи залежить від якісного складу учнів; інші вважали, що успіх може прийти з будь-яким класом, треба лише докласти зусиль до виховного процесу, знайти індивідуальний підхід до кожного учня.

Проаналізуйте ситуацію. Обґрунтуйте свою позицію. Які чинники, на Вашу думку, відіграють провідну роль в успішному здійсненні навчально-виховної роботи? Чи залежить рівень розвитку класу від педагогічної майстерності вчителя? Чи залежить педагогічна майстерність учителя від рівня розвитку класу?

Завдання 6. Ознайомтесь з типологією викладачів за стилями педагогічного спілкування, поданою в таблиці 1: Сократ, Керівник групової дискусії, Майстер, Генерал, Менеджер, Тренер, Гід (за М. Таленом):

Таблиця 1

<i>Тип педагога</i>	<i>Характеристика</i>
	Атмосфера спілкування пронизана духом корпоративності. Студенти при цьому виступають гравцями однієї команди, в якій всі разом становлять силу. Педагог надихає усіх до групових зусиль, зорієнтований на кінцевий блискучий результат.

<i>Тип педагога</i>	<i>Характеристика</i>
	Не допускає будь-якого двозначного смислу, підкреслено вимогливий, жорстко домагається слухняності, оскільки вважає, що завжди й в усьому правий, тоді як студент має беззаперечно підкорятися наказам.
	Має репутацію любителя суперечок і дискусій, які навмисно провокує на заняттях. Йому властиві індивідуалізм, несистематичність у навчальному процесі через постійну конфронтацію: студенти посилюють захист власних позицій, вчать їх відстоювати.
	Втілений образ «ходячої енциклопедії». Лаконічний, точний, стриманий. Відповіді на всі запитання йому відомі завчасно, як і самі запитання. Технічно бездоганий і тому зазвичай нудний.
	Головним у навчально-виховному процесі вважає досягнення згоди і співробітництва між студентами. Бере на себе роль посередника, для якого пошук демократичного консенсусу важливий за результат дискусії.
	Такий тип пов'язаний з атмосферою ефективної діяльності студентів, заохоченням їх ініціативності і самостійності. Прагне до обговорення з кожним студентом змісту завдання, якісного контролю та оцінки кінцевого результату.
	Є взірцем для наслідування, який необхідно копіювати, але не стільки в навчальному процесі, скільки у ставленні до життя в цілому.

Заповніть лівий стовпець таблиці так, щоб характеристика типу відповідала його назві. Наведіть приклади застосування схарактеризованих типів спілкування, користуючись власним досвідом навчання в університеті.

Правильна відповідь: Тренер, Генерал, Сократ, Гід, керівник групової дискусії, Менеджер, Майстер.

Завдання 7 (додаткове). Ознайомтесь з типологією студентів (за В. Т. Лісовським), поданою в таблиці 2:

<i>Тип студента</i>	<i>Характеристика</i>
Професіонал	Спеціальність обрав свідомо. Головне для нього – добре навчатися, що він і робить. Зорієнтований на практичну діяльність, науково-дослідною діяльністю зазвичай не займається. Бере участь у громадській роботі. Сумлінно виконує доручення. Цікавиться літературою та мистецтвом. Може займатися спортом. Чесний, порядний, нетерпимий до недоліків. Користується повагою серед студентів групи.
Академік	Спеціальність обрав свідомо. Навчається тільки на «відмінно». Зорієнтований на продовження навчання в аспірантурі. У зв'язку з цим багато часу приділяє науково-дослідній роботі, що іноді заважає іншим заняттям.
Громадський активіст	Впевнений, що спеціальність обрав правильно. Йому властива яскраво виражена схильність до громадської діяльності, що зазвичай домінує над іншими інтересами та інколи негативно впливає на навчальну і наукову діяльність. Цікавиться літературою і мистецтвом, добрий організатор у сфері дозвілля.
Любитель мистецтв	Навчається зазвичай добре, але в науковій роботі участь бере рідко, адже його інтереси зосереджені на сфері літератури, мистецтва. В нього добре розвинений естетичний смак, художня ерудиція. Він має широкий світогляд.
Старанний	Обрав спеціальність не зовсім усвідомлено, але навчається сумлінно, докладает максимум зусиль. Немає розвинених здібностей, але й академічних заборгованостей також. Малокомунікабельний. Літературою і мистецтвом цікавиться мало, оскільки багато часу приділяє навчанню. Полюбляє відвідувати концерти, кіно, дискотеки. Фізкультурою займається лише в межах програми.
Середняк	Обираючи професію, особливо не обмірковував. Проте переконаний: якщо поступив в університет, то треба закінчити. Навчається «як виходить», не докладати особливих зусиль, і навіть пишається цим. Від навчання задоволення не отримує. Його принцип «отримаю диплом і буду працювати не гірше за інших».

Проаналізуйте запропоновані характеристики та обміркуйте, зі студентами якого типу викладачу працювати найлегше, найскладніше,

найцікавіше. Студента якого типу Ви б обрали для участі в олімпіаді, конкурсі наукових робіт, організації дозвіллевого заходу? Відповідь обґрунтуйте.

До якого типу студентів Ви відносите себе? Які, на вашу думку, педагогічні прийоми має використовувати викладач, для успішного навчання студентів Вашого типу?

Завдання 8 (додаткове). Розв'яжіть запропоновані педагогічні задачі, працюючи в групах.

Педагогічна задача № 1

Моделювання бесіди «Зондування душі об'єкта»

(за К. С. Станіславським)

Напередодні новорічного вечора студентка Т. відмовилась акомпанувати виступи товаришів.

Уявіть дівчину «скляною», «дерев'яною», «солом'яною» (за казкою Дж. Радарі), якщо «скляні» – «розбиваються» від необережного доторкування; «дерев'яні» – «глухі» навіть до сильних зовнішніх впливів; «солом'яні» – «спалахують» навіть при найменших хвилюваннях. Запропонуйте різні варіанти бесіди з дівчиною залежно від її приналежності до кожного з психологічних типів, програйте їх та проаналізуйте результати.

Педагогічна задача № 2

Організація та керування бесідою

Залежно від обставин викладач може знаходитись в одній із «вагових категорій» (стані душі): «легка вага» – легкість душі, все хочеться робити, все виходить; «спина англійської королеви» – сама постать вчителя стверджує, що зараз він внесе істину в усі запитання; «вага з небажанням» – саме цим займатися не хочеться, думки зайняті іншим; «важка вага» – все набридло, щось болить, немає ніяких сил змусити себе займатись чимось.

Запропонуйте чотири ситуації, в яких доцільна буде демонстрація вчителем одного із запропонованих станів для забезпечення успішності індивідуальної бесіди зі студентом. Програйте і проаналізуйте їх.

Тема 6

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У ЗВО

Завдання 1. Проаналізуйте інформацію щодо сутності педагогічного дослідження і педагогічного експерименту (матеріал підготовлений за [15]).

Педагогічне дослідження – особлива форма процесу пізнання педагогічної дійсності, систематичне цілеспрямоване вивчення її явищ і процесів, в якому використовуються засоби і методи науки і яке завершується формулюванням знання про досліджуваній об'єкт. Головною метою педагогічного дослідження є відкриття об'єктивних закономірностей

навчання, виховання і розвитку особистості, свідоме і цілеспрямоване застосування вже відомих законів у практиці навчально-виховної роботи.

Педагогічне дослідження має кілька рівнів, а саме:

1. *Емпіричний рівень дослідження, який спрямований безпосередньо на об'єкт вивчення (явище, процес) і спирається на дані спостереження і експерименту. На емпіричному рівні фіксуються нові факти науки і на основі їх узагальнення формулюються емпіричні закономірності.*

2. *Теоретичний рівень пов'язаний з удосконаленням і розвитком поняттєвого апарату педагогіки та спрямований на всебічне пізнання об'єкта дослідження. На теоретичному рівні висувуються і формулюються основні, загальні закономірності, які дозволяють пояснити попередньо відкриті факти, а також передбачити наступні події і факти.*

3. *Методологічний рівень, на якому на основі аналізу і узагальнення результатів попередніх досліджень формулюються загальні принципи і методи дослідження педагогічних явищ, будуються теорії.*

Основними елементами педагогічного дослідження є:

– *об'єкт – цілісна сукупність елементів педагогічної реальності чи знань про неї, що є частиною педагогічного процесу, і яка підлягає дослідженню. Об'єктом педагогічного дослідження можуть бути педагогічні системи, явища, процеси, факти, з яких складаються педагогічні процеси (виховання, освіта, розвиток, формування особистості, колективу);*

– *предмет – сукупність елементів, зв'язків, відносин у конкретній галузі педагогічного об'єкта, у якій виокремлюється проблема, що потребує розв'язання (те, що вивчається – формування якостей, характеристика процесу, явища, виявлення сутності, умов, тенденцій, зовнішніх і внутрішніх передумов навчання і виховання). Тобто, предмет – це те, що міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет дослідження співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження;*

– *мета (задум дослідження, науковий результат, який має бути отриманий під час дослідження) – цілеспрямовує на вивчення предмета дослідження;*

– *завдання – це програма дослідницьких процесів, які відображають логіку наукового пошуку, конкретизують цілі з урахуванням предмета дослідження.*

Предмет і завдання дослідження визначають вибір методів наукового пошуку. Методи педагогічних досліджень – це шляхи вивчення і засвоєння складних психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивних закономірностей процесів виховання і навчання; прийоми, процедури та операції емпіричного і теоретичного пізнання й вивчення явищ педагогічної дійсності; сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретної задачі.

Невід'ємною складовою педагогічного дослідження є педагогічний експеримент.

Педагогічний експеримент (від лат. *experimentum* – спроба, дослід) такий метод вивчення педагогічної дійсності, за яким дослідник активно і цілеспрямовано впливає на неї завдяки створенню штучних умов або використання природних умов, необхідних для виявлення відповідної властивості. Експеримент проводять у таких випадках: для виявлення раніше невідомих властивостей об'єкта; для перевірки правильності теоретичних конструкцій; для демонстрування явища.

Залежно від мети дослідження розрізняють кілька видів педагогічного експерименту:

– констатуючий експеримент – проводиться зазвичай на початку дослідження і має на меті вивчення наявного стану проблеми;

– формуючий експеримент – полягає у впровадженні у педагогічний процес попередньо розроблених методів та засобів, аналізі одержаних результатів, формулюванні висновків.

Завдання 2. Ознайомтесь з авторефератом, в якому представлені сутність і результати певного педагогічного дослідження. Зверніть увагу на його предмет, об'єкт, мету і завдання. Спираючись на попередню інформацію, з'ясуйте:

– на якому рівні виконане це дослідження (емпіричний, теоретичний, методологічний);

– які теоретичні та емпіричні методи використовувались для проведення дослідження;

– в чому сутність і мета проведеного в дослідженні педагогічного експерименту;

– в чому специфіка професійної підготовки фахівців, залучених до педагогічного експерименту;

– які результати констатуючого експерименту;

– які педагогічні умови запровадив дослідник на формульованому етапі експерименту.

Завдання 3. Сформулюйте тему власного педагогічного дослідження та відобразіть його процес, користуючись такою схемою:

- 1) обґрунтування актуальності обраної теми;
- 2) постановка мети і конкретних завдань дослідження;
- 3) визначення об'єкта і предмета дослідження;
- 4) вибір методів проведення дослідження;
- 5) опис процесу дослідження.

Завдання 4. Проведіть самодіагностування та визначте свою домінуючу репрезентативну систему за методикою [4], представленою в додатку Ж. Чи збігаються результати діагностування з вашим уявленням щодо власної домінуючої репрезентативної системи? Яким чином результати діагностування студентів за вказаною методикою можна використовувати в процесі їх професійної підготовки у ЗВО?

Тема 7 ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНФЛІКТ ТА ЙОГО ВИРІШЕННЯ

Завдання 1. Проаналізуйте надану інформацію щодо педагогічних конфліктів (матеріал підготовлений за [6]). Наведіть приклади з власного життя, що демонструють провідну роль викладача у профілактиці та вирішенні педагогічних конфліктів.

Конфлікт, як прояв об'єктивних або суб'єктивних протиріч, виражений протиборством сторін, супроводжує кожную людину впродовж усього її життя, починаючи з дитинства: у відносинах з батьками, однолітками, вихователями, вчителями, викладачами, – до відносин з оточуючими її людей у зрілому віці. На кожному із життєвих етапів конфлікти зумовлені різними причинами, мають свої особливості, потребують різних способів їх усунення, подолання, вирішення. Особливий інтерес становлять конфлікти, які виникають у навчально-виховному процесі ЗВО, що охоплює найважливіший для кожної людини етап професійного становлення. Саме від здатності конфліктуючих сторін до уникнення або вирішення конфліктів у процесі професійної підготовки у ЗВО залежить якість цього процесу. Це підносить конфлікт на рівень соціально-педагогічної проблеми.

Як відомо, конфлікт – це такі взаємовідносини між суб'єктами соціальної взаємодії, що характеризуються протиборством, зумовленим наявністю протилежних мотивів (потреб, інтересів, цілей, ідеалів, переконань) або суджень (поглядів, думок, оцінок та ін.). Водночас конфліктність взаємодії викладачів і студентів детермінована індивідуальними особливостями, відмінностями їхніх емоційних станів, віку, рівнів інтелекту, ерудитії, життєвого досвіду, культури, вихованості, виконуваних соціальних ролей тощо.

Якщо говорити про конфлікти, що виникають між викладачем і студентом, то вони є міжособистісними. Міжособистісний конфлікт у діаді «викладач-студент» – це зіткнення людей, чії цілі, інтереси, цінності, норми поведінки або методи роботи виключають один одного або заважають, протидіють, несумісні в певній педагогічній ситуації. Такі конфлікти пов'язані з порушенням ділових або рольових взаємозв'язків у процесі взаємодії викладача зі студентом (групою студентів). Міжособистісні конфлікти у діаді «викладач-студент» характеризуються тим, що: протиборство відбувається безпосередньо, тут і зараз, на основі зіткнення їхніх особистих мотивів; проявляється весь спектр причин: загальних і особистих, об'єктивних і суб'єктивних; перевіряються характери, темпераменти, здібності, інтелект, воля та інші індивідуально-психологічні особливості сторін; відрізняються високою емоційністю, осягають майже всі аспекти відносин між конфліктуючими суб'єктами; зачіпають інтереси не тільки конфліктуючих сторін, але й тих, з ким вони знаходяться у безпосередніх міжособистісних відносинах.

Причини міжособистісних конфліктів у діаді «викладач-студент» можуть слугувати критерієм для їх класифікації. Так, можна виокремити: конфлікти діяльності, зумовлені відмовою студентів виконувати задані

викладачем завдання, або неякісним їх виконанням; конфлікти поведінки, пов'язані із порушенням студентами правил та норм поведінки на занятті, в аудиторії чи навчальному закладі та поза ним; конфлікти відносин, що виникають у сфері емоційно-особистісних відносин викладачів і студентів, у межах їх спілкування та спільної педагогічної діяльності.

Отже, конфлікт між викладачем та студентом може виникнути з різних причин, може бути вирішений конструктивно або під впливом субординації, якої має дотримуватися студент, чи авторитарного стилю спілкування, обраного викладачем під час суперечки. В будь-якому разі буде зайвим доводити, що конфлікти впливають не тільки на емоційний стан викладача і студента, подальшу працездатність викладача і здатність студента і групи в цілому засвоювати матеріал, призводять до витрат часу на суперечку, зумовлюють необхідність пошуку викладачем педагогічних прийомів щодо підтримки власного авторитету перед аудиторією, але й псують загальне емоційне тло заняття, знижують його ефективність. Водночас, конфлікти викликають у викладачів глибокий стресовий стан, невдоволеність своєю діяльністю, наслідком чого є професійне вигорання.

Соціально-психологічні наслідки конфліктів у діаді «викладач-студент» зумовили необхідність виявлення причин їх виникнення, однією з яких гіпотетично було обрано підвищену конфліктність та агресивність студентів. Для перевірки висунутої гіпотези було проведено тестування студентів за методикою «Діагностування особистісної агресивності й конфліктності» (С. Ільїн, П. Ковальов), призначеною для виявлення схильності суб'єкта до конфліктності та агресивності, як особистісних характеристик.

В діагностуванні взяли участь 84 студенти (47 осіб чоловічої і 37 – жіночої статі) 5 курсу Одеського національного політехнічного університету різних спеціальностей, а саме: інституту бізнесу, економіки та інформаційних технологій (14 осіб); електромеханіки та енергоменеджменту (6 осіб); енергетики та комп'ютерно-інтегрованих систем управління (10 осіб); комп'ютерних систем (17 осіб); машинобудівного (9 осіб); промислових технологій, дизайну та менеджменту (12 осіб); радіоелектроніки та телекомунікацій (4 особи); хіміко-технологічного факультету (2 особи); гуманітарного факультету (10 осіб). Вік респондентів – від 21 до 27 років.

Згідно з методикою, студентам було запропоновано 80 тверджень, відповідно до яких вони мали висловити свою згоду чи незгоду. Відповіді студентів порівнювали з ключем, що дозволяло виявити ступінь прояву в них запальності; напористості, наступу; образливості; непоступливості; безкомпромісності; здатності до помсти; нетерпимості до думки інших; підозрілості тощо. За кожен збіг з ключем нараховували 1 бал. Так, сума балів за шкалами «напористість, наступ» і «непоступливість» дозволяла отримати узагальнений показник позитивної агресивності кожного студента; за шкалами «нетерпимість до думки інших» і «здатність до помсти» – узагальнений показник негативної агресивності; за шкалами «безкомпромісність», «запальність», «образливість» і «підозрілість» – узагальнений показник конфліктності. Для полегшення кількісного аналізу

емпіричних даних всі сумарні показники були переведені у відповідні коефіцієнти, які порівнювали із середнім значенням – 0,5.

Результати діагностування показали, що у 67 студентів (що становить 79,8% від загальної кількості респондентів) коефіцієнт позитивної агресивності не перевищує 0,5 і, відповідно, у 17 студентів (20,2%) – перевищує 0,5. У 75 студентів (89,3%) значення коефіцієнту негативної агресивності не перевищує 0,5, а в 9 студентів (10,7%) – перевищує 0,5.

Щодо конфліктності, то її коефіцієнт не перевищує 0,5 лише у 24 студентів, що становить 28,6% від загальної кількості респондентів, і перевищує 0,5 у 60 студентів, що становить 71,4%. Відтак, переважна більшість респондентів схильні до конфліктів.

Отримані результати дозволили дійти висновку про правомірність висунутої гіпотези: конфліктність у діаді «викладач-студент» може бути наслідком особистісних психологічних характеристик студентів, зокрема їхньої підвищеної конфліктності.

Завдання 2. Проаналізуйте надану інформацію щодо особливостей конфліктів між викладачами і студентами та прокоментуйте свій погляд щодо кожної з них:

- відповідальність викладача за педагогічно правильне вирішення ситуації, адже ЗВО – це передусім доступна студентам модель суспільства, за допомогою якої вони засвоюють норми відносин між людьми;

- сторони конфлікту мають різний соціальний статус, що визначає поведінку в конфлікті;

- різниця в життєвому досвіді породжує різний ступінь відповідальності за помилку при вирішенні конфлікту;

- присутність інших студентів в ситуації зіткнення викладача й окремого студента робить їх не тільки свідками, але й учасниками конфлікту, завдяки чому конфлікт набуває виховного змісту;

- професійна позиція викладача зобов'язує його до прояву ініціативи щодо вирішення конфлікту та врахування інтересів студента як особистості, яка залежить від нього;

- будь-яка помилка викладача при вирішенні конфлікту породжує нові конфлікти, до яких залучаються інші студенти.

Завдання 3. Проаналізуйте запропоновані педагогічні ситуації та оберіть доцільну, на вашу думку, відповідь.

Ситуація 1. Студент ігнорує вказівки викладача, робить усе по-своєму, не реагує на зауваження.

Які мають бути дії викладача:

а) з'ясувати мотиви впертості студента і, розуміючи їхню несуттєвість, застосувати звичайні адміністративні заходи;

б) в інтересах навчання намагатися переконати студента викликати прихильність до себе, налаштувати на сприятливий діловий контакт для подальшої спільної роботи;

в) спробувати вплинути на студента через авторитетних для нього членів академічної групи;

г) спочатку подумати про те, що залежить від поведінки викладача, чи не робить він сам помилок, а вже потім з'ясувати, у чому правий і в чому не правий цей студент;

д) Ваш варіант.

Ситуація 2. Вітаючи викладачку – «стару діву» зі святом, студент навмисно побажав їй щастя в особистому житті.

Як має реагувати педагог на таку безтактність студента:

а) стримано подякувати і продовжити заняття;

б) відповісти з усмішкою: «Ну що ж, допомагайте, адже Ви – моє особисте щастя!»;

в) скромно відповісти: «Це побажання для мене не найактуальніше. Я і так щаслива...»;

г) суворо запитати: «Сергію, ти про що? Ти думаєш, що говориш?!»;

д) іронічно запитати: «Це всі побажання з твого арсеналу вітань?»;

е) Ваш варіант.

Завдання 4. Пригадайте з власного досвіду, чи виникали конфлікти спілкування між викладачем і студентом під час Вашого навчання? Якщо так, дайте психологічний аналіз причин їх виникнення. Проаналізуйте, наскільки психологічно доцільно вони були вирішені.

Завдання 5: Розв'яжіть запропоновані педагогічні задачі, працюючи в групах.

Педагогічна задача № 1

Йде залік, всі студенти працюють над тестами згідно варіантів. Студент С. запізнюється на 10 хвилин. Викладач, щоб не відволікати від роботи інших студентів, дозволяє йому зайти та дає завдання. За кілька хвилин у студента С. дзвонить мобільний телефон і викладач робить йому зауваження. Ще за кілька хвилин ситуація повторюється і цей студент без дозволу виходить з аудиторії, щоб відповісти на дзвінок. За п'ять хвилин після виходу студент С. повертається і не спитавши дозволу прямує на своє місце. Викладач забороняє йому повернутися на місце, на що студент зауважує: «Ви не маєте права не пустити мене на заняття, адже я сплатив вам за нього (студент контрактної форми навчання)». На спроби викладача уникнути суперечки відповідає грубістю, наполягаючи на власній позиції.

Проаналізуйте запропоновану конфліктну ситуацію, визначте можливі причини конфлікту, запропонуйте рекомендації викладачу щодо вирішення конфліктної ситуації шляхом програвання цієї ситуації.

Педагогічна задача № 2

Одна студентка випадково потрапила на очі директорові інституту і на запитання, чому вона не на занятті, відповіла, що викладач відпустив групу. Після цього викладач мав неприємну розмову з дирекцією інституту. Перед іспитом викладач заявив, що не буде його приймати, доки не буде з'ясовано особу, яка доповіла про нього в дирекцію.

Проаналізуйте запропоновану конфліктну ситуацію. Як вчинити в цій ситуації студентці? групи?

Педагогічна задача № 3

Студенти на 4-й парі 15 хвилин чекають викладача, розуміючи, що предмет профільний і важливий для їхньої спеціальності. Згодом між самими студентами виникає конфліктна ситуація: йти з лекції чи зачекати. Більшість вирішує йти, а менша частина залишається. Викладач прийшов через 30 хвилин і побачив, що більшості студентів в аудиторії немає. Не пояснивши свого запізнення, одразу написав доповідну в дирекцію.

Проаналізуйте запропоновану конфліктну ситуацію. Чи правильно вчинили студенти в цій ситуації? Як треба було вчинити викладачу?

Педагогічна задача № 4

На першому курсі викладач педагогіки в одній з тем розповідав студентам, що не можна виганяти учня з класу, бранити його перед однокласниками і виставляти на посміховисько. Проте пізніше сам викладач дозволяв подібні дії щодо студентів. Наприклад, він міг не допустити студента на лекцію за спізнання, незважаючи на пояснення серйозної причини. Так поведінка викладача спровокувала конфліктну ситуацію: студенти стали ігнорувати його вимоги.

Проаналізуйте запропоновану конфліктну ситуацію. Як може позначитись така ситуація на ставленні студентів до педагога? Як можна вирішити таку конфліктну ситуацію?

Педагогічна задача № 5

Староста академічної групи, де Ви проводите практичні і семінарські заняття, не є неформальним лідером групи. Він неодноразово влаштував протидію в організаційній роботі з групою (зривав консультації, неточно передавав важливу для групи інформацію тощо).

Проаналізуйте запропоновану конфліктну ситуацію. Як Ви побудуєте стратегію і тактику спілкування зі старостою в такій ситуації? Як Ви побудуєте стратегію і тактику спілкування зі старостою, якщо він є неформальним лідером академічної групи?

Завдання 6. Проведіть самодіагностування за методикою «Діагностування особистісної агресивності й конфліктності» (Є. Ільїн, П. Ковальов) [21], представленою в додатку 3, та проаналізуйте отримані результати.

Тест-контроль навчальних досягнень студентів

1. Вища освіта – це:
  - А. сукупність закладів вищої освіти;
  - Б. кваліфікаційний рівень освіти, який здобувається особою в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого навчання;
  - В. сукупність компетентностей, здобутих особою у закладі вищої освіти.
2. Зміст вищої освіти складає:
  - А. система навчальних дисциплін, які формують фахівця;
  - Б. система теоретичної та практичної підготовки студента;
  - В. система знань, умінь, навичок та професійних якостей, що забезпечують особі можливість здобуття вищої освіти і певної кваліфікації.
3. Стандарт вищої освіти – це:
  - А. норми, які визначають професійну підготовку студента у закладі вищої освіти;
  - Б. сукупність норм, які визначають зміст вищої освіти, зміст навчання, засіб діагностики якості вищої освіти та нормативний термін навчання;
  - В. сукупність норм, які визначають зміст навчання та засоби діагностики знань, умінь та навичок студента.
4. Характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості інтелектуальних якостей особи, достатніх для здобуття кваліфікації, яка відповідає певному освітньо-кваліфікаційному рівню, – це:
  - А. якість освітньої діяльності;
  - Б. вища освіта;
  - В. якість вищої освіти;
  - Г. освітній рівень вищої освіти.
5. Заклад вищої освіти – це:
  - А. окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей;
  - Б. освітній заклад, який здійснює професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також наукову та науково-технічну діяльність;
  - В. освітній заклад, який здійснює професійну підготовку осіб за певними професійними напрямками протягом відповідного терміну навчання.

6. Багатогалузевий та багатопрофільний ЗВО освіти, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за професійними програмами усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів в окремо визначеній галузі знань або виробництва, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності, має високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення, – це:

- А. університет (класичний);
- Б. академія;
- В. інститут;
- Г. консерваторія.

7. Структурними елементами педагогічного процесу є:

- А. мета педагогічного процесу, суб'єкти та об'єкти, завдання, змістова складова, організаційна структура, педагогічна діяльність, результат;
- Б. мета педагогічного процесу, суб'єкти та об'єкти, завдання, результат;
- В. змістова складова (виховання, навчання (самоосвіта), професійна підготовка, розвиток), організаційна структура, педагогічна діяльність;
- Г. мета педагогічного процесу, суб'єкти та об'єкти, результат.

8. Основні положення, що визначають зміст, організаційні форми і методи процесу навчання, – це:

- А. закони навчання;
- Б. закономірності навчання;
- В. принципи навчання;
- Г. підходи до навчання.

9. Способи упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів та студентів, спрямованої на досягнення поставлених вищою школою цілей – це:

- А. методи навчання;
- Б. закономірності навчання;
- В. принципи навчання;
- Г. підходи до навчання.

10. Способи пізнавальної діяльності студентів, зорієнтовані на творче оволодіння знаннями, вміннями і навичками та вироблення світоглядних переконань на заняттях і в самостійній роботі – це:

- А. методи навчання;
- Б. закономірності навчання;
- В. принципи навчання;
- Г. методи учіння.

11. До практичних методів навчання належать:

- А. пояснення, інструктаж, розповідь, бесіда, навчальна дискусія;
- Б. ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження;
- В. вправи, лабораторні і практичні роботи;
- Г. методи контролю і самоконтролю.

12. До наочних методів навчання належать:
- А. пояснення, інструктаж, розповідь, бесіда, навчальна дискусія;
  - Б. ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження;
  - В. вправи, лабораторні і практичні роботи;
  - Г. методи контролю і самоконтролю.
13. До словесних методів навчання належать:
- А. пояснення, інструктаж, розповідь, бесіда, навчальна дискусія;
  - Б. ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження;
  - В. вправи, лабораторні і практичні роботи;
  - Г. методи контролю і самоконтролю.
14. Форма навчального заняття, під час якого викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування через індивідуальне виконання відповідно до сформульованих завдань – це:
- А. лекція;
  - Б. лабораторне заняття;
  - В. практичне заняття;
  - Г. семінар.
15. Форма навчальних практичних занять, що передбачає самостійне або поглиблене вивчення студентами за завданням викладача окремих питань і тем лекційного курсу з наочним оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді, повідомлення – це:
- А. лекція;
  - Б. лабораторне заняття;
  - В. практичне заняття;
  - Г. семінар.
16. Форма навчального заняття, під час якого студент під керівництвом викладача проводить природничі або імітаційні експерименти чи досліди з метою підтвердження окремих теоретичних положень певної навчальної дисципліни, набуває практичних навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, оволодіває методикою експериментальних досліджень – це:
- А. лекція;
  - Б. лабораторне заняття;
  - В. практичне заняття;
  - Г. семінар.
17. Логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, теми чи розділу навчальної дисципліни, ілюстрований за необхідності наочністю та демонструванням дослідів – це:

- А. лекція;
- Б. лабораторне заняття;
- В. практичне заняття;
- Г. семінар.

18. Дисципліна, яка вивчається студентами на старших курсах з метою оволодіння вузькоспеціалізованими, новітніми знаннями з певної науки, формування актуальних для певної спеціалізації умінь і навичок – це:

- А. спецкурс;
- Б. спецсемінар;
- В. просемінар;
- Г. факультатив.

19. Навчальна дисципліна, що вивчається студентами за бажанням з метою поглиблення й розширення наукових і прикладних знань, – це...

- А. спецкурс;
- Б. спецсемінар;
- В. просемінар;
- Г. факультатив.

20. За дидактичними завданнями виокремлюють такі види лекцій:

- А. прості і складні;
- Б. вивчення нового матеріалу і закріплення матеріалу;
- В. вступні, тематичні, настановчі, оглядові, заключні;
- Г. проблемні лекції, лекції-візуалізації, бінарні лекції, лекції-дискусії, лекції із заздалегідь запланованими помилками, лекції-прес-конференції.

21. До провідних функцій лекцій відносять:

- А. освітню, розвивальну, виховну;
- Б. інформаційну, орієнтовну, спонукальну, переконувальну, систематизуючу, стимулюючу, розвивальну і виховну;
- В. інформаційну, орієнтовну, спонукальну, переконувальну;
- Г. інформаційну, орієнтовну, спонукальну, переконувальну, стимулюючу.

22. Навчальна діяльність студента, що відбувається на заняттях або в позааудиторний час за завданням викладача, під його методичним керівництвом і контролем, але без його безпосередньої участі – це:

- А. науково-дослідна робота студентів;
- Б. самостійна робота;
- В. виробнича практика;
- Г. індивідуальна робота.

23. Педагогічна технологія, заснована на використанні новітніх електронних засобів, – це:

- А. проблемне навчання;
- Б. інформаційна технологія навчання;
- В. кредитно-модульна технологія навчання;
- Г. особистісно-орієнтоване навчання.

24. Сучасна педагогічна технологія, яка ґрунтується на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності, на прийомах і методах викладання та учіння з елементами наукового пошуку – це:

- А. проблемне навчання;
- Б. інформаційна технологія навчання;
- В. кредитно-модульна технологія навчання;
- Г. особистісно-орієнтоване навчання.

25. Спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність, яка з огляду на вікові, індивідуальні особливості суб'єктів учіння, соціальний досвід спрямована на оптимальний фізичний, духовний і психічний розвиток студентів, засвоєння необхідного обсягу знань, практичних дій за різними завданнями або змістом освіти в цілому – це:

- А. проблемне навчання;
- Б. диференційоване навчання;
- В. кредитно-модульна технологія навчання;
- Г. особистісно-орієнтоване навчання.

26. Складовими контролю за навчальною діяльністю студентів є:

- А. виявлення рівня знань, умінь і навичок; оцінювання;
- Б. перевірка, оцінювання, облік;
- В. перевірка, облік;
- Г. діагностика, перевірка, фіксація.

27. Визначення й вираження в умовних одиницях (балах), а також в оцінних судженнях викладача знань, умінь і навичок студентів відповідно до вимог навчальних програм – це:

- А. оцінювання;
- Б. діагностика;
- В. контроль;
- Г. перевірка.

28. Перевірка, яка має на меті отримання оперативних даних про рівень знань студентів і якість навчально-пізнавальної діяльності, управління навчальним процесом – це:

- А. перевірка;
- Б. поточна перевірка;
- В. тематична перевірка;

Г. підсумкова перевірка.

29. Основними учасниками навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти є:

- А. викладачі, студенти, батьки, громадські організації;
- Б. викладачі, студенти, батьки; представники управлінської команди;
- В. педагогічні і науково-педагогічні працівники; студенти, працівники ЗВО (спеціалісти, лаборанти, завідувачі навчальними лабораторіями, методисти).

30. Діяльність суб'єктів педагогічного процесу (викладачів), спрямована на формування в об'єктів (студентів) професійно значущих і загальнолюдських якостей, загальної та професійної поведінки; всебічний розвиток майбутнього фахівця як активного громадянина суспільства і професіонала в певній галузі, – це:

- А. професійна підготовка;
- Б. навчання;
- В. виховання;
- Г. навчальна адаптація.

31. Формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості, яка є національно свідомою, соціально активною, має високі духовні і громадянські почуття, здатна до неперервного розвитку та самовдосконалення – це мета:

- А. професійної підготовки;
- Б. навчання;
- В. виховання;
- Г. навчальної адаптації.

32. Вивчення індивідуальних особливостей студентів; всебічне формування в них загальнолюдських і професійних цінностей; активної життєвої позиції; організація дозвілля студентів – це завдання:

- А. професійної підготовки студентів у ЗВО;
- Б. студентського самоврядування;
- В. навчального процесу у ЗВО;
- Г. виховного процесу у ЗВО.

33. Сукупність впливів, спрямованих на формування на основі спеціальних знань економічної свідомості, мислення, умінь і навичок економічної діяльності та економічно значущих якостей особистості, – це:

- А. трудове виховання;
- Б. моральне виховання;
- В. національне виховання;
- Г. економічне виховання.

34. Виховання у ЗВО, що передбачає формування у студентів стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, – це:

- А. фізичне виховання;
- Б. моральне виховання;
- В. національне виховання;
- Г. правове виховання.

35. Виховання у ЗВО, що передбачає формування у студентів почуття національної гідності, знань про історію, традиції та сучасний стан розвитку українського суспільства, активної життєвої позиції, – це:

- А. фізичне виховання;
- Б. громадянське та патріотичне виховання;
- В. національне виховання;
- Г. правове виховання.

36. Діяльність, спрямована на підготовку висококваліфікованого фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, здатного брати активну участь у різних сферах життя суспільства, – це:

- А. професійна діяльність викладача;
- Б. методична діяльність викладача;
- В. педагогічна діяльність викладача;
- Г. науково-дослідна діяльність викладача.

37. Об'єктом науково-педагогічної діяльності у ЗВО є:

- А. викладачі;
- Б. професійна підготовка;
- В. педагогічний процес;
- Г. студенти.

38. Суб'єктом науково-педагогічної діяльності у ЗВО є:

- А. викладачі;
- Б. професійна підготовка;
- В. педагогічний процес;
- Г. студенти.

39. В процесі навчальної діяльності викладач:

- А. розробляє конспекти лекцій;
- Б. готує до видання тези, статті, монографії;
- В. здійснює керівництво курсовими і дипломними роботами студентів;
- Г. організовує спільну працю зі студентами в різних напрямках їх діяльності.

40. В процесі методичної діяльності викладач:

- А. розробляє конспекти лекцій;

- Б. готує до видання тези, статті, монографії;
- В. здійснює керівництво курсовими і дипломними роботами студентів;
- Г. організовує спільну працю зі студентами в різних напрямках їх діяльності.

41. В процесі науково-дослідної діяльності викладач:

- А. розробляє конспекти лекцій;
- Б. готує до видання тези, статті, монографії;
- В. здійснює керівництво курсовими і дипломними роботами студентів;
- Г. організовує спільну працю зі студентами в різних напрямках їх діяльності.

42. В процесі організаційної діяльності викладач:

- А. розробляє конспекти лекцій;
- Б. готує до видання тези, статті, монографії;
- В. здійснює керівництво курсовими і дипломними роботами студентів;
- Г. налагоджує спільну працю зі студентами в різних напрямках їх діяльності.

43. В процесі виховної діяльності викладач:

- А. розробляє конспекти лекцій;
- Б. проводить індивідуальну роботу зі студентами;
- В. здійснює керівництво курсовими і дипломними роботами студентів;
- Г. організовує спільну працю зі студентами в різних напрямках їх діяльності.

44. В процесі навчальної діяльності викладач:

- А. розробляє конспекти лекцій;
- Б. готує до видання тези, статті, монографії;
- В. керує практикою студентів;
- Г. проводить індивідуальну роботу зі студентами.

45. Здатність викладача виділяти з довкілля навчально-виховні факти та правильно їх інтерпретувати, настанова на педагогічну діяльність та психологічна готовність щодо її здійснення, – це:

- А. педагогічна вираженість;
- Б. творчий підхід до педагогічної діяльності;
- В. педагогічна спостережливість та уважність;
- Г. педагогічний такт.

46. Педагогічне самовладання викладача, його витримка, вміння швидко обирати шляхи адекватного реагування на ситуацію та правильно її вирішувати, – це:

- А. педагогічна вираженість;
- Б. емоційно-вольова усталеність;

- В. педагогічна спостережливість та уважність;
- Г. педагогічний такт.

47. Здатність викладача подавати доступно складний навчальний матеріал, враховувати особистісні особливості студентів, зацікавлювати їх навчальною інформацією, викликати в студентів захоплення нею та бажання поповнювати свої знання, – це:

- А. педагогічна вираженість;
- Б. творчий підхід до педагогічної діяльності;
- В. володіння методикою викладання;
- Г. педагогічний такт.

48. Аналіз викладачем власного досвіду, вивчення й використання кращих зразків педагогічного досвіду інших, пошук нових, найбільш досконалих і раціональних дидактичних засобів, – це:

- А. педагогічна вираженість;
- Б. творчий підхід до педагогічної діяльності;
- В. педагогічна спостережливість та уважність;
- Г. педагогічний такт.

49. Здатність викладача тримати під час навчальних занять в полі зору усіх студентів, зосереджувати свою увагу на навчальному матеріалі та його правильному викладі, оцінювати за реакцією студентів розуміння ними навчального матеріалу, отримувати інформацію про їхні індивідуальні особливості, – це:

- А. розумна любов до студентів;
- Б. творчий підхід до педагогічної діяльності;
- В. педагогічна спостережливість та уважність;
- Г. педагогічний такт.

50. Професійно-психологічна особливість поведінки викладача у стосунках зі студентами, що виявляється в його вміннях знаходити правильну лінію поведінки в будь-якій педагогічній ситуації, – це:

- А. педагогічна вираженість;
- Б. розумна любов до студентів;
- В. педагогічна спостережливість та уважність;
- Г. педагогічний такт.

51. Якісна характеристика викладача, що відображає високий рівень володіння ним професійно-педагогічними навичками, технологіями вербальної і невербальної взаємодії, емоційно-вольовою саморегуляцією – це:

- А. індивідуальний імідж викладача;
- Б. професійно-педагогічна майстерність викладача;
- В. професійно значущі якості викладача;
- Г. професіоналізм викладача.

52. Інтегральна характеристика особистості викладача, що поєднує його фахово-педагогічну компетентність, професійно-педагогічну майстерність, професійно значущі якості та індивідуальний імідж, які визначають його індивідуальність, забезпечують ефективність та оптимальність його науково-педагогічної діяльності, – це:

- А. індивідуальний імідж викладача;
- Б. майстерність викладача;
- В. професійно значущі якості викладача;
- Г. професіоналізм викладача.

53. Цілісний, динамічний образ викладача, обумовлений поєднанням його внутрішніх та зовнішніх індивідуальних якостей, що забезпечують емоційно-психологічну дію зі студентами та колегами, – це:

- А. індивідуальний імідж викладача;
- Б. професійно-педагогічна майстерність викладача;
- В. професійно значущі якості викладача;
- Г. професіоналізм викладача.

54. Сукупність особистісних якостей, закладених від природи та сформованих в процесі професійної підготовки та подальшої науково-педагогічної діяльності, що впливають на успішність і результативність її здійснення у ЗВО, – це:

- А. індивідуальний імідж викладача;
- Б. професійно-педагогічна майстерність викладача;
- В. професійно значущі якості викладача;
- Г. професіоналізм викладача.

55. Індивідуально-психологічні якості викладача, що виявляються у здатності організувати навчально-пізнавальну діяльність студентів і власну діяльність, загальне та професійне самовдосконалення, – це:

- А. перцептивні здібності викладача;
- Б. дидактичні здібності викладача;
- В. організаційно-педагогічні здібності викладача;
- Г. сугестивні здібності викладача.

56. Індивідуально-психологічні якості викладача, що виявляються у здатності розробляти навчальні матеріали; пояснювати навчальний матеріал доступно, виразно і переконливо; мотивувати студентів до навчально-пізнавальної діяльності, – це:

- А. перцептивні здібності викладача;
- Б. дидактичні здібності викладача;
- В. організаційно-педагогічні здібності викладача;
- Г. сугестивні здібності викладача.

57. Індивідуально-психологічні якості викладача, що виявляються у здатності об'єктивно оцінювати емоційний стан студентів і враховувати його у навчальній діяльності, – це:
- А. перцептивні здібності викладача;
  - Б. дидактичні здібності викладача;
  - В. організаційно-педагогічні здібності викладача;
  - Г. сугестивні здібності викладача.
58. Індивідуально-психологічні якості викладача, що виявляються в емоційно-вольовому впливі на студентів, – це:
- А. перцептивні здібності викладача;
  - Б. дидактичні здібності викладача;
  - В. комунікативні здібності викладача;
  - Г. сугестивні здібності викладача.
59. Індивідуально-психологічні якості викладача, що виявляються у здатності налагоджувати педагогічно доцільні стосунки зі студентами та колегами, – це:
- А. перцептивні здібності викладача;
  - Б. дидактичні здібності викладача;
  - В. комунікативні здібності викладача;
  - Г. сугестивні здібності викладача.
60. Індивідуально-психологічні якості викладача, що виявляються у здатності пізнавати та об'єктивно оцінювати педагогічні явища та процеси, – це:
- А. перцептивні здібності викладача;
  - Б. гносеологічно-дослідницькі здібності викладача;
  - В. комунікативні здібності викладача;
  - Г. науково-пізнавальні здібності викладача.
61. Індивідуально-психологічні якості викладача, що виявляються у володінні науковими знаннями, розумінні взаємозв'язків між науками, – це:
- А. перцептивні здібності викладача;
  - Б. гносеологічно-дослідницькі здібності викладача;
  - В. комунікативні здібності викладача;
  - Г. науково-пізнавальні здібності викладача.
62. Усталена система способів та прийомів, які використовує викладач під час педагогічної взаємодії, – це:
- А. спілкування;
  - Б. педагогічне спілкування;
  - В. культура спілкування;
  - Г. стиль спілкування.

63. Сприймання співрозмовника як індивідуальності зі своїми потребами та інтересами; виявлення зацікавленості в партнері, емпатія; визнання права партнера на власну думку і вибір поведінки, на відповідальність за цей вибір, – це:

- А. педагогічне спілкування;
- Б. культура спілкування;
- В. стиль спілкування;
- Г. принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії в процесі педагогічного спілкування.

64. Невідповідність настанов і мотивів між викладачем і студентами, побоювання академічної групи, відсутність контакту з нею, звуження функцій спілкування, негативна настанова на академічну групу, побоювання педагогічних помилок – це:

- А. стиль спілкування;
- Б. культура спілкування;
- В. принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії в процесі педагогічного спілкування.
- Г. бар'єр професійно-педагогічного спілкування.

65. Педагогічна позиція викладача, що виявляється в здатності об'єктивно оцінювати себе, критично ставитись до себе, уважно вислуховувати аргументи співрозмовника, бути проникливим до змісту і мотивів повідомлення, вникати в проблему та не бути упередженим щодо її вирішення, – це:

- А. позиція визнання;
- Б. позиція прийняття;
- В. позиція розуміння.

66. Педагогічна позиція викладача, що виявляється в здатності визнавати права студента на будь-які власні почуття без ризику втратити повагу з його боку, – це:

- А. позиція визнання;
- Б. позиція прийняття;
- В. позиція розуміння.

67. Педагогічна позиція викладача, що виявляється в здатності вірити в позитивні прагнення студента до розкриття своїх потенційних можливостей і саморозвитку, – це:

- А. позиція визнання;
- Б. позиція прийняття;
- В. позиція розуміння.

68. Вияв протилежних інтересів, поглядів, думок або незгода – це:
- А. конфліктна ситуація;
  - Б. конфлікт;
  - В. протиріччя;
  - Г. соціальне протиріччя.
69. Виникнення і загострення протиріч – це:
- А. конфліктна ситуація;
  - Б. конфлікт;
  - В. конструктивний конфлікт;
  - Г. деструктивний конфлікт.
70. Загострена суперечність, що виникає між викладачем і студентом у зв'язку з вирішенням питань навчально-виробничого, громадського або особистісного характеру, – це:
- А. конфліктна ситуація;
  - Б. конфлікт;
  - В. конструктивний конфлікт;
  - Г. деструктивний конфлікт.
71. Принципове зіткнення думок, дискусія, що призводить до відкриття істини та є джерелом саморозвитку, самовдосконалення, – це:
- А. конфліктна ситуація;
  - Б. форма конфліктної поведінки студента;
  - В. конструктивний конфлікт;
  - Г. деструктивний конфлікт.
72. Порушення дисципліни, зухвала поведінка, незгода і критика пропозиції викладача, ухиляння від виконання завдань, ігнорування педагогічних вимог – це:
- А. конфліктна ситуація;
  - Б. форми конфліктної поведінки студента;
  - В. конструктивний конфлікт;
  - Г. деструктивний конфлікт.
73. Непорозуміння, які потрібно вирішувати, ліквідувати причини їх виникнення задля оздоровлення морально-психологічного клімату в колективі, – це:
- А. конфліктна ситуація;
  - Б. форма конфліктної поведінки студента;
  - В. конструктивний конфлікт;
  - Г. деструктивний конфлікт.

Список використаних джерел

1. Атанов Г. А. Обучение и искусственный интеллект или основы современной дидактики высшей школы / Г. А. Атанов, И. Н. Пустынникова. – Донецк: Узд-во ДООУ, 2002. – 504 с.
2. Волков Н. И. Тестовый контроль знаний: уч. пос. / Н. И. Волков, А. Н. Алексеев, Н. А. Алексеев. – Суми: Университетская книга, 2004. – 109 с.
3. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании: уч. пос. для вузов / И. Г. Захарова. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
4. Калистратова Е. А. Психология и педагогика: практикум / Е. А. Калистратова, Л. А. Киселева, И. А. Петрикеева, Т. Н. Помазуева. – Екатеринбург: Урал. гос. лесотехн. ун-т, 2008. – 325 с.
5. Корнешук В. В. Етична компетентність педагога: навч.-метод. пос./ В. В. Корнешук, С. В. Ткаченко. – Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2017. – 36 с.
6. Корнешук В. В. Конфлікт як соціально-педагогічна проблема / В. В. Корнешук // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : збірник наук. праць. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – № 3 (50). – С. 115–118.
7. Корнешук В. В. Математические методы исследования педагогических феноменов: уч. пос. / В. В. Корнешук. – Одесса: Изд-во ВМВ, 2010. – 72 с.
8. Корнешук В. В. Формування професійної надійності сучасних фахівців соціономічної сфери діяльності: навч. пос. – Одеса: Видавець Букаєв В.В., 2009. – 110 с.
9. Кузьмінський А. І. Педагогіка: підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2007. – 447 с.
10. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. пос. / А. І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
11. Палеха Ю. І. Основи психології та педагогіки: навч.-метод. пос. / Ю. І. Палеха, В. І. Герасимчук, О. М. Шиян. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2001. – 164 с.
12. Пасмор Н. П. Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів: монографія / Н. П. Пасмор. – К.: Кондор, 2006. – 116 с.
13. Педагогіка вищої школи: навч. пос. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк та ін. – К.: Знання, 2005. – 399 с.
14. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.: Каравела, 2008. – 352 с.
15. Практикум з педагогіки: навч. пос. / За заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 482 с.
16. Семиченко В. А. Психологічна структура педагогічної діяльності: навч. пос. / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – К.: КНУ ім.Т. Г. Шевченка, 2000. – 217 с.
17. Стефаненко П. Д. Дистанционное обучение в высшей школе: монографія / П. Д. Стефаненко. – Донецк: ДонНТУ, 2002. – 400 с.
18. Федірчик Т. Викладач вищої школи в системі забезпечення якості підготовки фахівців / Т. Федірчик // Науковий часопис національного

педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. – Вип. 23. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 207–213.

19. Федірчик Т. Професійно значущі якості викладача вищої школи як особистісна складова його педагогічного професіоналізму / Т. Федірчик // Молодь і ринок. – 2013. – № 5 (100). – С. 77–83.

20. Федірчик Т. Д. Розвиток педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи (теоретико-методичний аспект): монографія / Т. Д. Федірчик. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2015. – 448 с.

21. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп: уч. пос. / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М.: Изд-во Ин-та Психотерапии, 2002. – 361 с.

22. Шаталов В. Ф. Педагогическая проза В. Ф. Шаталов. – Архангельск: Северо-Западное книжное издательство, 1990. – 383 с.

Додаток А

Тематика занять

1. Система освіти в Україні
2. Якість освіти та її моніторинг
3. Освітні стандарти та модель фахівця
4. Місце педагогіки в системі педагогічних наук та її зв'язок з іншими науками
5. Принципи навчання у вищій школі
6. Методи навчання у вищій школі
7. Активні методи навчання у вищій школі
8. Форми організації навчально-виховного процесу у вищій школі
9. Інформаційні технології навчання
10. Методика підготовки і проведення лекційних занять
11. Методика підготовки і проведення семінарських та практичних занять
12. Оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів
13. Самостійна робота студентів та її інформаційно-методичне забезпечення
14. Структура педагогічної діяльності викладача вищої школи
15. Професійно-педагогічне спілкування
16. Педагогічна майстерність викладача вищої школи
17. Психологія студентської групи
18. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності студентів
19. Психологічні особливості навчання студентів
20. Організація і проведення педагогічного експерименту

Додаток Б

Вимоги до оформлення методичної розробки заняття

Структура методичної розробки: Титульний аркуш, Інформаційна частина, Заключна частина, Література, Додатки.

В титульному аркуші «Методична розробка до навчального заняття» вказується прізвище, ім'я, по батькові студента, який є її укладачем; науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові викладача, що перевірів методичну розробку. На звороті титульного аркушу вказуються: тема заняття; його мета; час, необхідний для його проведення; методи і форми, обрані студентом для проведення заняття; навчальні питання за темою заняття тощо.

Інформаційна частина методичної розробки навчального заняття містить: змістову навчальну інформацію до кожного навчального питання; час, відведений на навчальну діяльність студентів і викладача на занятті відповідно до кожного навчального питання; методичні рекомендації щодо організації навчального заняття.

Заклучна частина методичної розробки навчального заняття висвітлює дидактичні засоби щодо закріплення навчального матеріалу за темою і підведення підсумків заняття; засоби педагогічного контролю, обрані для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу за темою; завдання студентам для самостійного опрацювання.

Література містить перелік джерел, використаних для розробки інформаційної частини заняття, поданих в алфавітному порядку.

Додатки містять роздавальний матеріал до заняття інформаційного, унаочнюючого або опорного змісту.

Додаток В

Зразок оформлення методичної розробки заняття

Міністерство науки і освіти України
Одеський національний політехнічний університет
Кафедра психології та соціальної роботи

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
навчального заняття

з дисципліни « _____ »

Укладач:
студент(ка) групи _____

_____
(прізвище, ініціали)

Перевірив:
докт. пед. наук, проф.
Корнещук В. В.

Одеса 201__

Тема заняття:

Мета заняття:

Форма заняття: _____**Час проведення заняття:** _____**Навчальні питання:**

1. _____
2. _____
3. _____

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

Навчальне питання	Навчальна інформація	Час	Методичні рекомендації
1.			
2.			
3.			
Заключна частина			

Завдання для самостійного опрацювання:

Рекомендована література:

Додаток Д

Методика діагностування готовності до педагогічної діяльності

Інструкція: Оберіть свій варіант відповіді на кожне запропоноване запитання.

1. Ви зробили помилку і Вам на це вказали. Як Ви поведетесь?

- А) зробите вигляд, що не помітили;
- Б) скажете, що перебивати нетактовно;
- В) визнаєте помилку.

2. У Вас вдома живуть кішка та собака. Ви їм дали їжу у мисках, розташованих поруч, але тварини все одно побилися. Кого Ви будете сварити?

- А) кішку;
- Б) собаку;
- В) вчините інакше.

3. Ви входите у чисте приміщення і на Ваших очах хтось кидає на підлогу папір від цукерки. Що Ви будете робити?

- А) присоромите;
- Б) при всіх почнете підіймати його самі;
- В) натякнете.

4. Чи часто Ви допомагаєте своїм друзям вирішити непорозуміння і чи вдається це Вам?

- А) ні;
- Б) так;
- В) не завжди.

5. Ви поспішаєте на вечірку, яку давно чекали і до якої готувалися. Ви нервуєте, запізнюєтеся, але Вам ще потрібно попросувати одяг. За необачності Ви пропалюєте його. Ваша реакція?

- А) істерика, обурення, сльози;
- Б) засмутилися, але не подаєте вигляду;
- В) намагаєтесь зберегти спокій, шукаєте вихід.

6. Уявіть, що Ви йдете вулицею та бачите, що два хлопчика сваряться, починають бійку. Як Ви відреагуєте?

- А) пройдете мимо;
- Б) будете стороннім спостерігачем, але якщо ситуація погіршиться, то втрутитесь;
- В) спробуєте розняти забіяк.

7. Уявіть, що Ви стали свідком того, як один з хлопчиків впав та розірвав брюки, а його товариші почали сміятися. Як Ви відреагуєте?

- А) висловіте дітям свою думку з приводу цього випадку;
- Б) піднімете хлопчика та допоможете йому;
- В) вчините інакше.

8. Якщо б Вам зараз запропонували провести урок в класі, як би Ви вчинили?

- А) не погодились;
- Б) попросили б час на обміркування;
- В) погодились.

9. Який Ваш настрій під час дозвілля?

- А) пасивно використовуєте цей час;
- Б) активно використовуєте цей час;
- В) мрієте.

10. Уявіть, що Ви – старшокласник і не вивчили урок. Як Ви будете поводитись?

- А) відмовитесь відповідати;
- Б) спробуєте відповісти;
- В) вчините інакше.

11. Якщо у Вас поганий настрій, це впливає на людей, які Вас оточують?

- А) так;
- Б) ні;
- В) іноді.

12. Ви стали свідком того, що двоє дітей не поділили іграшку. Що Ви зробите?

- А) відніміте її в них;
- Б) спробуєте умовити гратися разом;
- В) дасте їм ще одну іграшку, таку саму.

13. Як би Ви вчинили з людиною, яка Вам неприємна?

- А) не будете її помічати;
- Б) все одно будете з нею спілкуватися;
- В) подолаєте себе і будете шукати в ній хороше.

14. Ви попали в нове оточення, де Вас не знають. Як Ви будете поводитись, щоб Вас визнали?

- А) більше говорити;
- Б) більше слухати;
- В) вчините інакше.

15. Чи часто Ви впевнені у своєму успіху?

- А) так;
- Б) ні;
- В) не завжди.

16. Чи можете Ви вільно спілкуватися з людьми?

- А) ні;
- Б) залежить від настрою;
- В) так.

17. Ви чекаєте на автобус, який має прийти за 10-15 хвилин. До Вас підходить жінка з проханням пригланути 5 хвилин за дитиною. Вона обіцяє швидко повернутися з аптеки, яка знаходиться поруч із зупинкою. Час спливає, йде автобус, що є останнім, а жінки немає. Як Ви вчините?

- А) поїдете;
- Б) будете чекати;
- В) вчините інакше.

18. На що Ви звертаєте увагу під час знайомства?

- А) на одяг;
- Б) на манеру поводитись;
- В) на очі.

19. В магазині велика черга, але Вам потрібно купити необхідну річ. Як Ви вчините?

- А) будете стояти;
- Б) підете;
- В) вчините інакше.

20. Якщо б у Вас був вибір, чому б Ви надали перевагу?

- А) шиттю;
- Б) в'язанню;
- В) шиттю і в'язанню разом.

21. Ви йдете на вечірку, вдягнули елегантні туфлі. Ви поспішаєте і вирішуєте йти коротким шляхом, але на дорозі велика калюжа. Як Ви вчините?

- А) повернетесь;
- Б) будете йти далі;
- В) вчините інакше.

22. Ви бачите людину, яка сміється. Яка Ваша реакція на це?

- А) не відреагуєте;
- Б) посміхнетесь;
- В) здивуєтесь.

23. До Вас звернулася людина у скрутну хвилину, яка шукає співчуття. Як Ви вчините?

- А) порадите, як подолати труднощі;
- Б) просто вислухаєте й поспівчуваєте;
- В) будете допомагати.

24. Що Ви зробите, якщо у Вас в групі з перших днів утворюються недоброзичливі стосунки?

- А) будете уникати конфліктів;
- Б) змусите себе сказати «Я не правий», навіть, якщо вважаєте себе правим;
- В) доведете свою «правоту».

25. Які якості Ви найбільше цінуєте в людях?

- А) доброту;
- Б) рішучість;
- В) терпимість.

Обробка результатів:

- за відповіді «А» – 2 бали;
- за відповіді «Б» – 1 бал;
- за відповіді «В» – 0 балів.

Інтерпретація результатів:

– **менше 20 балів:** Ви здатні ефективно впливати на оточуючих, здатні вчити, виховувати, управляти людьми, здатні переконувати; отже, можете бути хорошим учителем, вихователем або психологом;

– **від 20 до 30 балів:** Ви оцінюєте себе реально, але занадто стримані, що іноді сприймається як байдужість; Ви зможете бути педагогом, якщо потренуватися і відпрацювати швидку та правильну реакцію на події, які відбуваються;

– **більше за 30 балів:** Ви дещо самовпевнені, Вам потрібно стати більш самостійним і терплячим; водночас Ви достатньо кмітливі, щоб не потрапити в халепу; окремі помилки, яких Ви припускаєтесь, скоріше не з незнання чого-небудь, а з неухважності.

Додаток Е

Тест «Сприйняття індивідом групи»

Інструкція: *Оберіть свій варіант відповіді на кожне запропоноване запитання, яка найбільш точно відображає Вашу думку.*

1. Кращими партнерами в групі я вважаю тих, хто:
  - А) знають більше за мене;
  - Б) всі питання намагаються вирішити спільно;
  - В) не відволікають увагу викладача під час занять.

2. Кращими викладачами є ті, хто:
  - А) мають індивідуальний підхід до студентів;
  - Б) створюють умови для допомоги з боку інших;
  - В) створюють атмосферу пошуку та колективного обговорення проблем.

3. Я радий, коли мої друзі:
  - А) знають більше за мене і можуть мені допомогти;
  - Б) вміють самостійно, не заважаючи один одному, досягати успіхів;
  - В) допомагають тим, хто потребує допомоги.

4. Більше за все мені подобається, коли в групі:
  - А) не потрібно нікому допомагати та є в кого повчитися;
  - Б) кожен унікальний і не втручається в справи інших;
  - В) інші підготовлені слабше за мене.

5. Мені здається, що я на багато здатний, коли:
  - А) впевнений, що отримаю допомогу й підтримку з боку інших;
  - Б) впевнений, що мої зусилля будуть нагороджені й відмічені;
  - В) є можливість проявити себе в корисній і важливій справі.

6. Мені подобається група, в якій:
  - А) кожен зацікавлений у покращенні результатів усіх;
  - Б) кожен зайнятий своєю справою і не заважає іншим;
  - В) кожен готовий допомогти та порадити, якщо в цьому є потреба.

7. Я не задоволений викладачами, які:
  - А) створюють атмосферу суперництва;
  - Б) не займаються зацікавлено своєю наукою;
  - В) створюють умови напруги і жорсткого контролю.

8. Я більше задоволений життям, якщо:
  - А) займаюся науковою діяльністю або пізнаю щось нове;
  - Б) спілкуюсь та відпочиваю;
  - В) комусь потрібний і корисний.

9. Головна роль ЗВО має полягати в:

- А) вихованні громадянина і гармонійно розвиненої особистості;
- Б) підготовці людини до самостійного життя і діяльності;
- В) підготовці до спілкування і спільної діяльності.

10. Якщо в групі виникає проблема, то я:

- А) намагаюсь не втручатися;
- Б) намагаюсь сам розібратися в ній, не покладаючись на інших;
- В) намагаюсь зробити свій внесок у спільне вирішення проблеми.

11. Я б краще навчався, якщо б викладачі:

- А) підходили до мене індивідуально;
- Б) створювали умови для надання допомоги;
- В) створювали умови для успіху, свободи вибору.

12. Я погано почуваюся, коли:

- А) не досягаю успіху у запланованій справі;
- Б) відчуваю, що непотрібен людині, яку дуже поважаю або люблю;
- В) мені в скрутну хвилину не допомагають ті, на кого я сподівався якнайбільше.

13. Більш за все я ціную:

- А) успіх, в якому є частина участі моїх друзів або рідних;
- Б) спільний успіх близьких і дорогих мені людей, в якому є також мій внесок;
- В) свій власний особистий успіх.

14. Я надаю перевагу:

- А) роботі разом з товаришами;
- Б) самостійній роботі;
- В) роботі з провідними у певній галузі викладачами і фахівцями.

Обробка результатів:

Базуючись на відповідях за допомогою ключа потрібно підрахувати бали за кожним типом спрямованості особистості. За кожне співпадіння з ключем нараховується 1 бал. Тип спрямованості має відносний характер і виявляється за домінуванням одного типу над двома іншими..

Ключ:

Індивідуалістичний тип (I): 1В, 2А, 3Б, 4Б, 5Б, 6Б, 7Б, 8А, 9Б, 10Б, 11А, 12А, 13В, 14Б.

Прагматичний тип (II): 1А, 2Б, 3А, 4В, 5А, 6В, 7В, 8Б, 9В, 10А, 11В, 12В, 13А, 14В.

Колективістський тип (K): 1Б, 2В, 3В, 4А, 5В, 6А, 7А, 8В, 9А, 10В, 11Б, 12Б, 13Б, 14А.

Інтерпретація результатів:

Індивідуалістичний тип: індивід ставиться до групи нейтрально, уникає спільних форм діяльності та обмежує контакти в спілкуванні.

Прагматичний тип: індивід оцінює групу з боку її корисності та надає перевагу контактам з компетентними особами, здатними надати допомогу.

Колективістський тип: індивід сприймає групу яку самоцінність, зацікавлений в успіхах кожного члена групи, намагається зробити свій внесок в життєдіяльність групи.

Методика визначення провідної репрезентативної системи

Інструкція. Для кожного із запропонованих тверджень поставте певний ранг: 1 – перед твердженням, яке якнайкраще Вас описує, Вам підходить; 2 – перед твердженням, яке якнайкраще підходить Вам після першого і так далі до 4.

1. Я скоріше за все скажу:

- а) важливі рішення – це справа почуттів;
- б) важливі рішення залежать від мого настрою;
- в) важливі рішення залежать від моїх поглядів;
- г) важливі рішення – справа логіки і розуму.

2. Той скоріше вплине на мене:

- а) в кого приємний голос;
- б) хто добре виглядає;
- в) хто висловлює розумну думку;
- г) хто залишає в мене добрі почуття.

3. Якщо я захочу дізнатись, як Ви поживаєте:

- а) я подивлюсь на Вашу зовнішність;
- б) я перевірю, що Ви відчуваєте;
- в) я прислухатимуся до звуків Вашого голосу;
- г) я зверну увагу на те, що Ви говорите.

4. Для мене легко:

- а) модулювати повноту звуків у стереосистемі;
- б) робити висновки щодо значущих проблем у питаннях, які мене цікавлять;
- в) обирати найкомфортабельніші меблі;
- г) знайти багаті сполуки кольорів.

5. а) я не досить легко розумію зміст нових фактів і відомостей;

- б) мої вуха завжди налаштовані на звуки реальності, що мене оточує;
- в) я добре відчуваю одяг, що облягає моє тіло;
- г) коли я дивлюсь на кімнату, я описую її у яскравих кольорах.

6. Якщо люди хочуть дізнатись, як я поживаю:

- а) їм потрібно знати про мої почуття;
- б) їм потрібно подивитись, як я одягнений;
- в) їм слід послухати, що я говорю;
- г) вони мають прислухатись до інтонацій мого голосу.

7. Я вважаю за краще:

- а) почути факти, про які Ви знаєте;
- б) подивитись на картини, які Ви намалювали;
- в) дізнатися про Ваші почуття;
- г) послухати інтонації Вашого голосу, звуки подій, що відбуваються.

8. а) коли я бачу щось, я вірю в це;

- б) коли я чую факти, я вірю їм;
- в) я вірю, коли відчуваю щось;
- г) залежно від того, що я чую, я вірю цьому або ні.

9. а) зазвичай я добре відчуваю настрій членів моєї родини;

- б) я можу намалювати одяг, обличчя, дрібні деталі, що стосуються членів моєї родини;
- в) я знаю, що саме думають члени моєї родини з приводу найбільш важливих питань;
- г) я добре відрізняю інтонації голосів членів моєї родини.

10. а) я вчусь розуміти певні речі;

- б) я вчусь робити певні речі;
- в) я вчусь слухати нове;
- г) я вчусь бачити нові можливості.

11. Коли я приймаю важливе рішення, я скоріше:

- а) керуватимусь своїми почуттями;
- б) керуватимусь своїм настроєм;
- в) оберу те рішення, яке бачу найбільш виразно;
- г) керуватимусь логікою і розумом.

12. а) Мені легко згадати, як звучить голос мого друга;

- б) мені легко згадати, як виглядає мій друг;
- в) мені легко згадати думки, які висловив мій друг;
- г) мені легко згадати почуття мого друга.

Обробка результатів:

Відповідь	Запитання											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
а	К	А	В	А	Д	К	Д	В	К	Д	К	А
б	А	В	К	Д	А	В	В	Д	В	К	А	В
в	В	Д	А	К	К	Д	К	К	Д	А	В	Д
г	Д	К	Д	В	В	А	А	А	А	В	Д	К

Позначення:

А – аудіальна репрезентативна система

В – візуальна репрезентативна система

К – кінестетична репрезентативна система

Д – «думаючий, аналізуючий, логічний, комп'ютерний тип».

Інтерпретація результатів:

– **Аудіальний тип.** Такі люди переважно вживають аудіальні слова: «Я чую, що Ви говорите», «Тоді пролунав дзвоник», «Ви послушайте», «Це звучить так...». Те, що людина цього типу згадує, ніби наговорюється їй внутрішнім голосом або вона чує слова іншої людини. Під час згадування вони дивляться донизу або донизу ліворуч.

– **Візуальний тип.** Вся інформація представляється цьому типу людей у вигляді яскравих картин, зорових образів. Розповідаючи про щось, такі люди зазвичай жестикулюють, ніби малюють у повітрі уявлені образи, використовують фрази: «Ось, погляньте...», «Давайте уявимо», «Я ясно бачу, що...», «Рішення вже вимальовується». Під час згадування такі люди дивляться прямо перед собою, догори, догори ліворуч або догори праворуч.

– **Кінестетичний тип.** Люди цього типу добре запам'ятовують відчуття, рухи. Згадуючи, вони нібито спочатку відтворюють, повторюють рухи та відчуття тіла, дивляться зазвичай донизу праворуч. В розмові переважно використовують кінестетичні слова: «взяти, схопити, важкий», «Я відчуваю, що...», «Мені важко», «Не можу схопити думку».

– **«Думаючий, аналізуючий, логічний, комп'ютерний тип».** Реагує не на свої відчуття, а на позначення, найменування, слова, «ярлики», якими позначають свої відчуття та образи. Рухи їх очей важко спіймати. Вони переважно користуються словами: «потрібно розібратися», «проаналізуємо», «систематизуємо».

Як відомо, кожна людина володіє усіма видами сприйняття, але одна з систем представлення інформації зазвичай розвинена краще за інші. Під час згадування образів людина спирається на більше розвинену, провідну репрезентативну систему. Така особливість важлива для процесу запам'ятовування. Запам'ятовуючи важливу інформацію, необхідно спочатку перевести її в провідну систему, а потім в усі інші. Наприклад, для людини візуального типу номер телефону краще уявити записаним, потім проговорити його та уявно написати рукою.

Додаток 3

Методика «Діагностування особистісної агресивності й конфліктності» (Є. Ільїн, П. Ковальов)

Інструкція. Для кожного із запропонованих тверджень поставте знак «+» або «Так», якщо Ви з ним згодні, і знак «-» або «Ні» – якщо не згодні.

1. Я легко дратуюся, але легко заспокоююся.
2. Під час суперечок я завжди намагаюся захопити ініціативу.
3. Мені найчастіше не віддають належне за мої справи.
4. Якщо мене добре не попросять, я не поступлюся.
5. Я намагаюся робити все, щоб уникнути напруги у відносинах.
6. Якщо відносно мене вчиняють несправедливо, то я в думках бажаю кривднику усіляких негараздів.
7. Я часто злюся, коли мені суперечать.
8. Я думаю, що за моєю спиною про мене говорять погане.
9. Я набагато дратівливіший, ніж здається.
10. Думка, що напад – це найкращий захист, є правильною.
11. Обставини майже завжди складаються більш сприятливо для інших, ніж для мене.
12. Якщо мені не подобається встановлене правило, я його не дотримуюся.
13. Я намагаюся віднайти таке рішення суперечливого питання, яке б задовольнило всіх.
14. Я вважаю, що добро ефективніше за помсту.
15. Кожна людина має право на свою думку.
16. Я вірю в чесність намірів більшості людей.
17. Мене охоплює лють, коли наді мною насміхаються.
18. Під час суперечок я перебиваю співрозмовника, нав'язую йому свій погляд.
19. Я часто ображаюся на зауваження інших, навіть якщо розумію, що вони справедливі.
20. Якщо хтось видає себе за важливу персону, я завжди роблю йому всупереч.
21. Я зазвичай пропоную середню позицію.
22. Я вважаю, що лозунг з мультфільму «Зуб за зуб, хвіст за хвіст» справедливий.
23. Якщо я все обміркував, то не потребую порад від інших.
24. З людьми, які зі мною більш люб'язні, ніж я на те сподіваюся, я тримаюся насторожено.
25. Якщо хтось виводить мене з себе, я не звертаю на це уваги.
26. Я вважаю нетактовним не дати виловитись під час суперечки іншій стороні.
27. Мене ображає відсутність уваги з боку інших.

28. Я не люблю піддаватися під час гри, навіть під час гри з дітьми.
29. Під час суперечки я намагаюсь віднайти те, що задовольнить обидві сторони.
30. Я поважаю людей, які не пам'ятають зла.
31. Твердження «Розум – добре, а два – краще» є справедливим.
32. Твердження «Не обдуриш – не проживеш» також справедливе.
33. Я можу уважно і до кінця вислухати аргументи того, хто сперечається зі мною.
34. Я завжди ображаюсь, якщо серед нагороджених за справу, в якій я приймав участь, мене немає.
35. Якщо в черзі хтось намагається довести, що стоїть попереду мене, я йому не поступлюся.
36. Я намагаюсь уникати загострення відносин.
37. Я часто уявляю ті покарання, які могли б обрушитися на моїх кривдників.
38. Я не вважаю себе глупішим за інших, тому їх думка для мене не указ.
39. Я засуджую недовірливих людей.
40. Я завжди спокійно реауюю на критику, навіть якщо вона здається мені несправедливою.
41. Я завжди переконано відстоюю свою правоту.
42. Я не ображаюсь на жарти друзів, навіть якщо вони злі.
43. Іноді я надаю іншим можливість узяти на себе відповідальність за вирішення важливого для всіх питання.
44. Я намагаюсь переконати іншого прийти до компромісу.
45. Я вірю, що за зло можна відплатити добром, і дію відповідно до цього.
46. Я часто звертаюсь до колег, щоб дізнатись їхню думку.
47. Якщо мене хвалять, значить цим людям від мене щось потрібно.
48. В конфліктній ситуації я добре володію собою.
49. Мої близькі часто ображаються на мене за те, що під час бесіди я не даю їм розкрити рота.
50. Мене не чіпає, якщо при похвалі за спільну роботу не згадується моє ім'я.
51. Ведучи переговори із старшим за посадою, я намагаюсь йому не заперечувати.
52. У вирішенні будь-якої проблеми я віддаю перевагу золотій середині.
53. В мене негативне ставлення до мстивих людей.
54. Я не думаю, що керівник має зважати на думку підлеглих, оскільки нести відповідальність за все йому.
55. Я часто боюся каверз з боку інших людей.
56. Мене не обурює, коли люди штовхають мене на вулиці або в транспорті.
57. Коли я розмовляю з будь-ким, мене підмиває швидше викласти свою думку.
58. Іноді я відчуваю, що життя зі мною несправдливе.
59. Я завжди намагаюсь вийти з вагона раніше за інших.
60. Навряд чи можна віднайти таке рішення, яке б задовольнило всіх.

61. Жодна зневага не повинна залишатися безкарною.
62. Я не люблю, коли інші лізуть до мене з порадами.
63. Я підозрюю, що багато хто підтримує зі мною знайомство із користі.
64. Я не вмію стримуватися, коли мені незаслужено докоряють.
65. Під час гри в шахи або настільний теніс я більше люблю атакувати, ніж захищатися.
66. У мене викликають жаль надмірно образливі люди.
67. Для мене не має великого значення, чия точка зору під час спору виявиться правильною – моя або чужа.
68. Компроміс не завжди є кращим вирішенням суперечки.
69. Я не заспокоююсь доти, доки не помщуся кривдникамі.
70. Я вважаю, що краще порадитись з іншими, ніж приймати рішення самому.
71. Я сумніваюся в щирості слів багатьох людей.
72. Зазвичай мене важко вивести з себе.
73. Якщо я бачу недоліки в інших, я не соромлюся їх критикувати.
74. Я не бачу нічого образливого в тому, що мені говорять про мої недоліки.
75. Будь я на ринку продавцем, я не став би поступатися в ціні за свій товар.
76. Піти на компроміс – означає показати свою слабкість.
77. Чи справедлива думка, що якщо тебе вдарили по одній щоці, то треба підставити іншу?
78. Я не почуваю себе ущемленим, якщо думка іншого виявляється більш правильною.
79. Я ніколи не підозрюю людей в нечесності.

Обробка результатів:

За кожну відповідь «Так» або «Ні», що співпадає з ключем для кожної шкали, нараховується 1 бал. За кожною шкалою респондент може набрати від 0 до 10 балів.

Шкала	Відповідь	
	Так	Ні
Запальність	1, 9, 17, 65	25, 33, 41, 49, 57, 73
Напористість, наступальність	2, 10, 18, 42, 50, 58, 66, 74	26, 34
Образливість	3, 11, 19, 27, 35, 59	43, 51, 67, 75
Непоступливість	4, 12, 20, 28, 36, 60, 76	44, 52, 68
Безкомпромісність	5, 13, 21, 29, 37, 45, 53	61, 69, 77
Мстивість	6, 22, 38, 62, 70	14, 30, 46, 54, 78
Нетерпимість до думки інших	7, 23, 39, 55, 63	15, 31, 47, 71, 79
Підозрілість	8, 24, 32, 48, 56, 64, 72	16, 40, 80

Інтерпретація результатів:

- сума балів за шкалами «Напористість, наступальність» і «Непоступливість» дає сумарний показник позитивної агресивності суб'єкта;
- сума балів за шкалами «Нетерпимість до думки інших» і «Мстивість» дає сумарний показник негативної агресивності суб'єкта;
- сума балів за шкалами «Безкомпромісність», «Запальність», «Образливість» і «Підозрілість» дає загальний показник конфліктності.

Навчальне видання

*Корнєщук Вікторія Вікторівна,
Федірчик Тетяна Дмитрівна*

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Навчальний посібник

В авторській редакції

Підписано до друку 24.09.2018.
Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 6,9.
Наклад 100 прим.

Надруковано у ФОП Бондаренко М.О.
м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
т. +38 0482 35 79 76
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.